

חוברת עזר
להוראת חומש דברים

פרשות האזינו וזאת הברכה

מהדורה ראשונה

החוברת הופקה במיזם משותף של מינהל החינוך הדתי
מכללה ירושלים ותלמוד תורה מורשה
על פי תוכנית הלימודים בתורה של בית הספר היסודי הממלכתי דתי

ירושלים עיה"ק, התשפ"ג

כל הזכויות שמורות
מוותר להעתיק ולצלם ללא מטרות רווח
תלמוד תורה מורשה ירושלים
ת.ד. 34055 ירושלים, 4091

הערות והארות תתקבלנה בברכה
morasha@morasha.net
פקס: 02-6520818

היגוי: הרב עמוס נתנאל
כתיבה: הרב יואב מייזלש
עורך ראשי: הרב רפאל וסרטיל
עורכי משנה: הרבנים אלימלך קליין, שלמה מונדשיין, מרדכי ברקוביץ,
גלעד ברטל, משה כהן, הראל לבובי, איתן בן ארצי

וְעָתָה כְּתִבּוּ לָכֶם
אֶת־הַשִּׁירָה הַזֹּאת
וְלַמָּדָה אֶת־בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל
שִׁמְנָה בְּפִיהֶם
לְמַעַן תִּהְיֶה־לִּי
הַשִּׁירָה הַזֹּאת
לְעֵד בְּבִנֵּי יִשְׂרָאֵל:
דְּבָרִים לֹא, יֵט

לעילוי נשמות
מורנו ורבנו הרב **הלל פלסר** זצ"ל
ב"ר יהודה זאב ואלישבע ע"ה

התמסר בכל לבבו, נפשו ומאודו
במשיך יובל
ליסודם ושכלולם של
תלמוד תורה מורשה
וישיבה קטנה מורשה
מבכ שליחותו של מו"ר הרצי"ה זצ"ל

רועה ורע נאמן ואוהב
לתינוקות של בית רבן
ולכל העוסקים במלאכתם באמונה

לעילוי נשמות
הבן יקיר לנו
סרן יהונתן נתנאל הי"ד

תלמיד לתורה הגואלת
השוזרת חוברות לימוד אלו
מבכ תורה זו מסר נפשו
על קידוש השם, העם והארץ

נתרם על ידי
אצילי רוח, נדיבי לב, עלומי שם.

תוכן העניינים

פרשת האזינו

11	הקדמה לפרשת האזינו
----	--------------------

פרק לב

13	תוכן השירה
47	אזהרת משה לישראל על שמירת התורה
51	ציווי ה' למשה לראות את הארץ ולמות בהר נבו
57	רעיונות מרכזיים בפרק לב
61	סיכום פרשת האזינו

פרשת וזאת הברכה

65	הקדמה לפרשת וזאת הברכה
----	------------------------

פרק לג

67	הקדמת משה לברכות
77	ברכות משה לשבטים
95	ברכה כללית לעם ישראל
101	רעיונות מרכזיים בפרק לג

פרק לד

103	ראיית משה את הארץ מהר נבו
105	פטירת משה ומעלותיו
113	מעלות נבואת משה
118	רעיונות מרכזיים בפרק לד
120	סיכום פרשת וזאת הברכה

פרשת האזינו

הקדמה לפרשת האזינו

פרשת האזינו היא סיום התורה וסיכומה. עד עתה משה חזר על התורה ומצוותיה לקראת כניסת בני ישראל לארץ חייהם. עתה, ברגעיו האחרונים, עומד משה, במעמד הדומה למעמד הר סיני, ושר שירה אדירה, שבה תלוי העולם, כדבריו של האלשיך הקדוש: "אמרו רבותינו ז"ל (ספרי שו) כי אומרו: 'האזינו השמים'... מעין אשר היה במתן תורה... אם מקבלים [ישראל שירה זו] תלוי קיום העולם, כאשר במתן תורה". מה יש בשירה זו שניתנה במעמד דומה למתן תורה ובה תלוי קיום העולם? ריבונו של עולם כתב, כביכול, שני ספרים, אחד ניתן בהר סיני והשני בערבות מואב והיא אותה שירה עליונה, שירת האזינו, ששר משה לפני מותו.

במתן תורה קיבלו ישראל את עשרת הדברות שבהן תמצית תרי"ג מצוות, כאשר המצוות מהוות הדרכה אלקית כיצד להופיע בתוככי המציאות את האידאלים האלקיים וכך לתקנה ולרוממה אל יעודה העליון.

יחד עם התורה, ריבונו של עולם כתב את ספר ההיסטוריה. הקב"ה משגיח ומוביל את הבריאה אל יעודה העליון דרך תהליכי ההיסטוריה, וההיסטוריה זו - מראשיתה ועד הדור האחרון - כתובה בשירת האזינו: "וְעַתָּה כְּתִיבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת" (דברים לא, יט). שירת האזינו מתחילה בראשית הבריאה ("זכור ימות עולם"), מציינת את הופעת עם ישראל על במת ההיסטוריה ("יצב גבולות עמים למספר בני ישראל"), ומזכירה את הקשיים, הנסיגות, החורבן והגלות, עד שיבת עם ישראל לארצו ("וכפר אדמתו עמו"), כי רק בארץ ישראל יכול עם ישראל לקדש שם שמים באופן מלא.

ביום מותו מתרומם משה רבנו לדבקות אלקית עליונה מתוך עריגה

נשמתית, ומרומם את ספר ההיסטוריה האלקית לשירה נבואית עליונה ומקיפה, וכך אומרים חז"ל **בספרי** (שלג) על שירת האזינו: "גדולה שירה זו שיש בה עכשיו ויש בה לשעבר ויש בה לעתיד לבוא ויש בה בעולם הזה ויש בה לעולם הבא".

על ידי מבט עליון זה, רומם משה את העם להבין כיצד ריבונו של עולם, קורא הדורות מראש, מוביל את הבריאה כולה אל יעודה דרך עם ישראל. לא בכדי שירה זו נאמרת בערבות מואב, על סף הכניסה לארץ ישראל, כי רק עתה, אחרי תהליך ארוך של התרוממות והזדככות לאורך כל שנות הליכת העם במדבר, יש לעם ישראל: **"לֵב לְדַעַת וְעֵינַיִם לְרֹאוֹת וְאָזְנִים לִשְׁמָע עַד הַיּוֹם הַזֶּה"** (דברים כט, ג ורש"י שם).

שירת האזינו מלמדת אותנו שלושה יסודות רוחניים חשובים, ואלו הם:

- א. ה' ברא את ישראל כדי לקדש את שמו בעולם.
 - ב. הבחירה והאהבה האלקית לישראל היא נצחית.
 - ג. ה' מוביל את כל מהלכי ההיסטוריה באופן כזה, שישראל ירוממו את הבריאה כולה אל יעודה.
- לאורך כל הדורות, עם ישראל יונק מכוחה של שירת האזינו, כוחות חיים של אמונה, ביטחון ותקווה, וצולח את כל תהפוכות ההיסטוריה עד לגאולתו השלמה. וכך מתפלל עם ישראל במועדיו:

"אתה בחרתנו מכל העמים, אהבת אותנו ורצית בנו... ושמן הגדול והקדוש עלינו קראת... ומפני חמאינו גלינו מארצנו... יהי רצון מלפניך ה' אלקינו... שתשוב ותרחם עלינו... וקרב פזורינו מבין הגוים... והביאנו לציון עירך... בנה ביתך כבתחילה... וישמחו בך כל ישראל מקדשי שמך..."

פרק לב

בפרקנו שלושה נושאים עיקריים:

1. תוכן השירה
2. אזהרת משה לישראל על שמירת התורה
3. ציווי ה' למשה לראות את ארץ ישראל לפני מותו

תוכן השירה (פסוקים א-מז)

חז"ל (ראש השנה לא ע"א) מחלקים את שירת האזינו לשישה בתים, שסימנם: הזי"ו ל"ך (הגמרא שם קובעת כי כך צריכה להיות גם חלוקת הפרשה לעליות לתורה בבית הכנסת. ניתן לראות יחד עם התלמידים את החלוקה לעליות המסומנת בחומש). **התולדות יצחק** מפרט מהו הנושא המיוחד של כל בית:

"החלק הראשון [ה] - 'האזינו' - פסוקים א-ו] מדבר במוכות שעשה הקב"ה עמהם מצד שהם אדם, לא מצד ישראל..."

ובו' שהיא מ'זכור ימות עולם' [פסוקים ז-יב], סיפר המכות שעשה עם ישראל במדבר וקודם המדבר, מצד שהם ישראל, וזהו שאמר 'בהנחל עליון גוים וכו' כי חלק ה' וכו' ימצאהו בארץ מדבר'.

והי' [פסוקים ג-יח], סיפר המכות שעשה עם ישראל מצד שהם ישראל בארץ ישראל, לא במדבר... 'רכיבהו על במותי ארץ', שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות [זכחים נד ע"ב] והיא ארץ מקנה...

והו' [פסוקים יט-כח], שהיא 'וירא יי' וינאץ', הוא העונש שנתן להם הקב"ה, לפי שהיו כפויי מובה ששמנו ובעטנו, וזהו שאמר 'וינאץ מבעם... ויאמר אסתירה'.

והל' [פסוקים כט-לט], מפרש אף על פי שהקב"ה נתן להם עונשים, היו סכלים ורשעים, ולא חשבו שבכוונת מכוון באו להם הרעות והעונשים [אלא] רק במקרה, וזהו שאמר 'לו חכמו ישכילו זאת... איבה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה אם לא כי צורם מכרם' וכו'.

והב' [פסוקים מ-מז], מספר העונש שיתן ה' יתברך לגוים בעבור הרע שעשו לישראל, וזה בזמן הגאולה, וזהו שאמר 'כי אשא אל שמיים ידי'."

בבית האחרון של השירה, מופיעה התכלית האחרונה - גאולתו הוודאית של עם ישראל, ולכן השירה נחתמת במילים "וְכַפֵּר אֲדָמָתוֹ עֲמוֹ".

רבנו בחיי כותב שהסימן "הזיו לך" רומז לכך שבעתיד יחזרו ה'זיו' והזוהר והכבוד והתפארת לעם ישראל כבראשונה, וזו לשונו:

"והנה השירה הזאת נחמה גדולה והבטחה מבוארת בענין הגאולה ובאבדן עובדי גלולים ובנקמת ישראל מאויביהם ובכפרת ישראל מעונותיהם. ואולי מפני זה בא סימן ההפסקות [בעליות לתורה] לרבותינו ז"ל: הזיו לך, מתקנת עזרא הסופר הכהן הנביא שראה ברוח"ק שתהיה תקנתו בקריאת ספר תורה בציבור תקנה קיימת בכל דור ודור, לא תבטל בזמן מן הזמנים, ותקן הסימן הזה בהפסקות הפרשה הזאת המקובלת אצלנו לבאר שיחזור הזיו והזוהר והכבוד והתפארת לישראל כבראשונה, ושבו בנים לגבולם".

כלומר עזרא הסופר ראה ברוח קדשו את מאורעות החורבן והגלות,

ולכן תיקן שיקראו בתורה קריאה שתמלא את ליבם בעידוד ותקוה בימי גלותם, בIODעם שעתידי ה' לגואלנו ולהשיבנו אל ארץ חיינו.

הבית הראשון – "הַאֲזִינוּ"

הבית הראשון (פסוקים א-ו) של השירה, עוסק בתיאור כללי של יושר פועל ה' וצדקת מעשיו. כל פועל ה' בא מתוך צדק ויושר, וגם אם ה' מביא פורענות על ישראל, בוודאי זו הנהגה ישרה וצודקת על מנת להחזירם למוטב ולתקן את מה שפגמו.

נאמר בפסוק א: "הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם וְאֲדַבְּרָה וְתִשְׁמַע הָאָרֶץ אֲמַרְי כִּי" בפסוק זה קורא משה לשמים ולארץ לשמוע את דבריו ולהיות כביכול עדים על דברי השירה, כפי שאומר רש"י:

"הַאֲזִינוּ הַשָּׁמַיִם - שאני מתרה בהם בישראל ותהיו אתם עדים בדבר... וכן 'ותשמע הארץ'. ולמה העיד בהם שמים וארץ? אמר משה: אני בשר ודם, למחר אני מת, אם יאמרו ישראל לא קיבלנו עלינו הברית מי בא ומכחישם?! לפיכך העיד בהם שמים וארץ, עדים שהן קיימים לעולם.

ועוד, שאם יזכו, יבואו העדים ויתנו שכרם, הגפן תתן פריה, והארץ תתן יבולה, והשמים יתנו טלם. ואם יתחייבו, תהיה בהם יד העדים תחילה, 'ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה'."

השמים והארץ קיימים לעולם, ולכן נבחרו להיות עדים על דברי השירה. והם אף שליחי ה' לקיים את גזרתו על ישראל בענייני השכר והעונש, התלויים במטר וביבול האדמה.

מבט למורה

פנייתו של משה אל השמים ואל הארץ מעידה על גדולתו, לא כל אחד יכול להעמיד כעדים על דבריו את השמים ואת הארץ, וכך כתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 522):

"יש בריות כאלה, נשמות כאלה, שיש בכוחן לפנות אל השמים ואל הארץ. הן אינן נשמות פרטיות, אלא נשמות כלל עולמיות קוסמולוגיות המקיפות את הכל... שמיים וארץ הם ראשית העולם... והם הקיום של העולם... הם הקיום של המציאות. וכשמשה רבנו פונה אליהם, הם מוכרחים לשמוע ולהיות עדים".

רבנו הרצי"ה מוסיף, שהפניה לשמים ולארץ בפתיחת השירה מלמדת שענינם של ישראל, גלותם וגאולתם אינם נוגעים רק לישראל כעם, אלא לבריאה כולה: "יש ערך קוסמולוגי לכל ענינם של ישראל".

נאמר בפסוק ב: "יערף כמטר לקחי תגל כטל אמרתי בשעירים עלי דשא וכרביבים עלי עשב"

משה מסביר כי הדברים שהוא עתיד לומר יחיו את שומעיהם כמו מטר המחיה את הצומח, וכך כתב הרשב"ם: "אם תקבלו דברי תוכחתי, יועילו לכם כמטר".

החזקוני מבאר שזו לשון תפילה: "יהי רצון שלא ישובו דברי ריקם, אלא יעשו פירות בליבות השומעים כמעשה המטר והטל בארץ להולידה ולהצמיחה".

משה מכנה את השירה בכינוי 'לקח', ללמדנו שאין מדובר בשירה מליצית בעלמא, אלא בדברים יסודיים שהשומע צריך לעצב על פיהם את חייו.

יושר וצדק מעשי ה'

נאמר בפסוק ג: "כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא הָבו גִּדְל לְאַלְקִינוּ"

הרשב"ם מפרש: "כִּי שֵׁם ה' אֶקְרָא - כאשר אספר לכם גבורות שעשה לכם הקב"ה והטובות שנמל לכם וגם שהוא צדיק במה שיעשה לכם, גם אתם 'הבו גידל לאלקינו', היו מודים על האמת". משה מעורר את ישראל להודות על חסדי ה' הפוקדים אותם, ולדעת שגם הרע עתיד להוליד טוב, אמת וצדק, ועל כן גם עליו יש לברך את ה'.

נאמר בפסוק ד: "הַצּוֹר תָּמִים פָּעָלוּ כִּי כָל דְּרָכָיו מִשְׁפָּט אֵל אֱמוּנָה וְאֵין עוֹל צָדִיק וְיֹשֶׁר הוּא"

הנהגת ה' את ישראל היא בתכלית היושר והצדק, וכל פעולותיו מדודות ושקולות על פי המשפט הראוי והנכון, הן לגבי שכר הצדיקים הן לגבי עונש הרשעים.

הקב"ה נקרא בפסוק זה בשם 'צור', לומר שכוחו וגבורתו של הקב"ה לא משמשים להרס וחורבן, אלא לתיקון ולבניין, כדברי רש"י: "אף על פי שהוא חזק, כשמביא פורענות על עוברי רצונו, לא בשטף הוא מביא, כי אם ברין, כי תמים פעלו".

רבנו בחיי מוסיף: "נקרא הקב"ה 'צור' מלשון תוקף, וכן 'הביטו אל צור חוצבתם' (שעיהו נא, א), כי כשם שהצור תקיף והוא יסוד הארץ, כן הקב"ה יסוד העולם". צור הוא סלע, מחצב שחוצבים ממנו אבנים. הקב"ה הוא מקור כל המציאות כשם שסלע המחצב מהווה מקור לאבנים שנחצבות ממנו.

הנצי"ב מבאר, שהתואר 'תמים פעלו' ביחס לקב"ה מבטא, לא רק את העובדה שמעשי ה' צודקים ואין בהם עוול, אלא אף את שלימותם - שכל מעשי ה' מכוונים להשלים את עמו ואת ברואיו, וגם דברים שנראים בעינינו כהרס וחורבן, אינם אלא לתכלית טובה, ולימים יתברר שבנייה וצמיחה יצאו מהם, וכך כתב: "אפילו מה שנראה שהוא מחסר ומשבר מה שהיה עד כה, אינו אלא מתמים [- משלים] מה שהיה חסר עד כה... שהרי ההירוס נוגע להצירה".

"א-ל אַמוֹנָה" - תרגם אונקלוס: "אלקא מהימנא", דהיינו, מהימן וראוי לתת בו אמון שבוודאי יקיים דבריו.

אף על פי שבעולם הזה לעיתים נראה שהרשעים מצליחים והצדיקים סובלים, מכל מקום השכר והעונש שמורים לצדיקים לעולם הבא. וכך כתב רש"י: "א-ל אמונה - לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא. ואף על פי שמאחר את תגמולם, סופו לאמן את דבריו. ואין עול - אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה".

"צִדִּיק וְיֵשֶׁר הוּא" - כתב הדעת זקנים: "צדיק וישר הוא לעושי רצונו ואינו מקפח שכרם. ולפי שהיה רוצה לספר היאך נוקם נקמה מישראל כשמכעיסין לפניו ואחר כך מן האומות המשעבדים בהן, לפיכך הצדיק דין תחילה".

נאמר בפסוק ה: "שִׁחַת לוֹ לֹא בָּנִי מוֹמָם דֹּר עֲקֹשׁ וּפְתִלְתֵּל"

כהמשך לפסוק הקודם שקבע שכל משפטי ה' הם בצדק, פסוק זה מבאר מדוע באה פורענות על ישראל על אף שהם בניו של ה'. ההשחתה, כלומר הפורענות שמביא הקב"ה על ישראל, היא "לו לא" - אינה בגלל הקב"ה, אלא "בניו מומם" - בניו גורמים לעצמם את המום וממילא את הפורענות, בזמן שהם "דור עקש ופתלתל" ואינם הולכים בדרך התורה. וכך כתב הבכור שור: "אם שיחת את ישראל והגלם, 'לו לא', כלומר מדעתו ומרצונו לא... [אלא] בניו גרמו להם מומם... מפני שהם דור עיקש ופתלתל, בא [זאת] להם".

נאמר בפסוק ו: "הִלֵּה' תִּגְמְלוּ זֹאת עִם נָבֵל וְלֹא חָכָם הֲלוֹא הוּא אֲבִיד קֶנֶד הוּא עֲשֶׂה וְיִכְנֶנֶד"

"הִלֵּה' תִּגְמְלוּ זֹאת" - לאחר שפירש משה את תוצאות החטאים, פונה אל ישראל ומציין שאין זה ראוי, ואף לא כדאי, להיות כפויי טובה כלפי ה' ולעזוב את דרכו ותורתו.

"עִם נָבֵל" - פירש רש"י: "עם נבל - ששכחו את העשוי להם".

הרמב"ן מוסיף ומבאר, שעם ישראל נקרא כאן "נבל" בגלל כפיות הטובה שלו, שכן "משלם רעה למי שהטיב עמו ייקרא נבל".

הספורנו מרחיב זאת ומעמידנו על החומרה הרבה שבכפיות טובה זו, כי בה עם ישראל מונע את התממשות תכלית הבריאה, וכך כתב: "אחר שכינן לתתכם עליונים על כל הגוים... האמנם ראוי שתנמלו לו זאת שתקלקלו מכווננו לחלל את שם קדשו ולמנוע שלא ישיג את התכלית שכיין באמרו 'נעשה אדם בצלמנו כדמותנו'?! (בראשית א, כו)".

"ולא חכם" - פירש רש"י: "ולא חכם - להבין את הנולדות שיש בידו להיטיב ולהרע".

בנוסף לכפיות הטובה שיש בחטאי ישראל כלפי ה' שהיטיב עימם (המבוטאת במילים: "עם נבל"), יש בחטאי ישראל גם חוסר חכמה, במובן התועלתני, כפי שכתב רש"י בתחילת הפסוק: "וכי לפניו אתם מעציבין, שיש בידו ליפרע מכם, ושהיטיב לכם בכל הטובות?!"

הילקוט שמעוני (רמז תתקמב) מבאר כיצד "עם חכם ונבון" (דברים ד, ו), מגיע למצב של "עם נבל ולא חכם": "מי גרם לישראל שיהיו מנוולין ומטופשים? שלא היו מתבוננים בדברי תורה".

ההתבוננות בדברי התורה מקרבת את לומדיה אל נותן התורה, ומחזקת את רצונם לקיימה, ובזה ניכרת חוכמת בני ישראל ובינתם לעיני העמים, כמו שנאמר: "ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים... ואמרו רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה" (דברים ד, ו), וכדברי רש"י שם: "כי הוא חכמתכם ובינתכם וגו' - בזאת תחשבו חכמים ונבונים לעיני העמים".

לימוד התורה וקיומה מגדלים את ישראל כעם "חכם ונבון", לעומת הריחוק מהתורה שעלול להביאו חלילה למצב של "עם נבל ולא חכם".

"הלא הוא אביך קנך"

כתב הרמב"ן: "הוא אביך - כי הולידך וגדלך, והוא קנך - ששמך קנין, כי הוציאך מאין והיית יש". כלומר ביציאת מצרים נולדה האומה ונעשתה קניינו של הקב"ה. מה משמעותה של לידת האומה, והיותה קנויה לה?

כתב הספורנו: "לא אב מבקע הנותן מציאות מה במקרה, אבל הוא אב רצוני שנתן לך מציאות למען תהיה קניינו מוכן להשיג כך חפצו וסגולתו". והוסיף הרש"ר הירש, שמעבר לכך שהקב"ה הוא אב של כל פרט באומה, הוא גם אב של האומה בכללה: "כל אדם כפרט הוא יציר כפיו של ה', ואילו אתה פועל ידיו גם כעם".

"ויְכַנְנֶנּוּ" - פירש הספורנו: "נתן לך הכנות שתהיה מוכן בהם להיות לו עם סגולה". כלומר, יצירת עם ישראל אינה יצירה גשמית ככל העמים, אלא יש בה הכנות מיוחדות לעלייתם של ישראל למדרגות גבוהות של קדושה וקרבת ה'.

מבט לתלמיד

ניתן להתבונן בהכנות שעשה ה' לבני ישראל כדי להכיןם למעלתם הגדולה, החל מהאבות הקדושים, דרך שעבוד מצרים, יציאת מצרים, ניסי המדבר וכו'.

בפסוק זה מסתיים הבית הראשון של השירה, וכך מסכם בעל התולדות יצחק: "אחר שסיים להזכיר החסדים הכוללים שעשה ה' יתברך עם ישראל מצד שהוא אדם, שב להזכיר החסדים הפרטיים שעשה עם ישראל על שאר האומות". כלומר, הבית הראשון בשירה מצדיק את מעשי ה' ומסביר שההשגחה של ה' על האדם באה על פי חשבון מדויק מאת ה', בהתאם למעשי האדם. דברים אלה נכונים לכלל האנושות ולא דווקא לעם ישראל, ובסוף הבית הראשון ישנה התייחסות מיוחדת לעם ישראל, כהקדמה לבית הבא העוסק ביצירתו המיוחדת של עם ישראל.

הבית השני – "זְכֹר יְמוֹת עוֹלָם"

הבית השני (פסוקים ז-יב) של השירה עוסק בחסדים שעשה ה' עם ישראל, כפי שכתב החזקוני: "עבשיו מזכיר וחולך החסדים שהקב"ה עשה עם ישראל". וביתר פירוט כתב הדעת סופרים: "חלק זה מדבר בשבחי

ישראל, בחירתם הראשונה, מתן תורה והשגחת ה' עליהם והענקת טוב הארץ."

נאמר בפסוק ז: "זֶכֶר יְמוֹת עוֹלָם בֵּינוּ שְׁנוֹת דֶּר וְדֶר שָׁאֵל אֲבִיךָ וַיִּגְדֶּךָ זְקִנֶיךָ וַיֹּאמְרוּ לָךְ"

כדי להבין את דרכי הנהגת ה' בעולם ולראות את טובם וצדקתם, יש להתבונן בתהליכים ההיסטוריים שהתחוללו בעולם כולו לאורך הדורות, ובפרט בהיסטוריה של עם ישראל. מבט על המאורעות העוברים על העם והעולם, המנותק מזיכרון ימות העולם הנשמעים מפי הזקנים, הוא מבט קטוע שרואה חלק קטן מאוד מהתמונה וממילא לא מסוגל להבינה לאשורה.

מבט לתלמיד

ניתן להמחיש זאת לתלמידים כך: מי שמתבונן על המאורעות המתרחשים בדורנו עלול לראות צרות ובעיות רבות: פיגועים, קשיים רוחניים ועוד, אולם אם נתבונן על ימות עולם, ונראה כיצד במהלך מאות השנים האחרונות עם ישראל שב מהגלות ונבנה בארצו, הדברים יראו אחרת.

רבנו הרצי"ה בשיחותיו (ויקרא עמ' 276) מבאר, שמטרת ה'זכירה' היא ה'התבוננות', ואלו דבריו:

"יש לזכור מתוך התבוננות ולא כהעלאת גרה בעלמא... אנו בעלי זיכרון... המתבוננים היטב בהתגלות הבורא בנבראים שבשמיים ובארץ."

בדומה לזה כתב **הרש"ר הירש**, וביאר על פי זה את מהלך הפסוק המתחיל בהתבוננות הכללית במאורעות העולם והאנושות כולה, וממשיך להתבוננות המפורטת יותר בקורות עם ישראל:

"זכרו את זמני העבר, ולא עוד, אלא בינו - חדרו לעומק משמעותם, השכילו וראו את הקשר שבין הדורות הבאים זה אחר

זה, דור אדם, דור אנוש, דור המבול, דור הפלגה. עקבו אחרי מהלכי ההתפתחות של משפחת האדם. ואחר כך 'שאל אביך ויגדך' - שאל את אביך על ההיסטוריה שלך".

על ידי ההתבוננות רואים את פלאי הנהגת ה' והשגחתו המופלאה על עם ישראל גם בזמנים קשים, כדברי רבנו הרצ"ה בשיחותיו (ויקרא עמ' 258): "יש צורך ב'בינו שנות דור ודור', כדי לראות ש'ממשלתך בכל דור ודור', גם דרך סיבוכי הדורות". ה' נמצא עם ישראל ומשגיח ושומר עליהם גם בעת הריחוק בגלות, וכך כתב רבי יעקב עמדין בהקדמה לסידורו "בית יעקב":

"ומי העיור שאינו רואה... ואיך לא יבוש הכופר בהשגחה ויעמוד נבלם. מי שיעיין ביחוד ענינינו ומעמדנו בעולם, אנחנו האומה הגולה שה פזורה, אחר כל מה שעבר עלינו מהצרות והתמורות אלפים מהשנים, ואין אומה בעולם נרדפת כמונו! מה רבים היו צרינו, מה עצמו נשאו ראש הקמים עלינו מנעורינו להשמידנו לעקרנו משורשנו, מפני השנאה שסיבתה הקנאה, רבת צרוננו גם לא יכלו לנו לאבדנו ולבלותיו. כל האומות הקדומות העצומות אבדו וזכרם במל ספרם סר צלם, ואנו הדבקים בה' כולנו חיים היום... חי נפשי כי בהתבונני בנפלאות אלה, גדלו אצלי יותר מכל ניסים ונפלאות שעשה השם יתברך לאבותינו במצרים ובמדבר ובארץ ישראל. וכל מה שארך הגלות יותר נתאמת הנם יותר, ונודע מעשה תקפו וגבורתו".

כך כתב ר' יעקב עמדין ביחס לחיי האומה בגלות. האומה בגלות מסובבת בניסים ובהשגחה אלקית מופלאה, ואם כך בגלות, קל וחומר בדורות האחרונים, שבהם הקב"ה מיטיב אתנו וגואל אותנו ומעלה אותנו מעלה אחר מעלה, עד שבעזרת ה' נשוב למעלתנו המקורית. ההיסטוריה של עם ישראל היא מיוחדת וניסית, כי הם מופקדים על תיקון העולם ועילוי, ולכן התהליך הלאומי שלהם נוגע להתקדמות העולמית כולה.

"זִקְנִיךָ וְיִאמְרוּ לָךְ" – הרש"ר הירש מסביר, שמלבד זכירת ההיסטוריה וההתבוננות במשמעות תהליכיה, אנו מצווים לפנות אל הזקנים, וכך כתב: "זקניך שקנו חכמה ודעת יפתרו לך את פשר ההיסטוריה שלך, הם יבארו לך את מקורך ואת שליחותך ההיסטורית מתוך ההקשר עם התעיות ותקופות החינוך של דורות העבר".

הפנייה אל הזקנים שבדור מאפשרת לאדם לקבל תמונה רחבה ועמוקה. ההתבוננות בפרקי ההיסטוריה של האומה אינה רק איסוף מידע, אלא שימת לב למשמעות הרוחנית של המאורעות העוברים על עם ישראל, וזאת ניתן לעשות רק בעזרתם של הזקנים שקנו חכמה ודעת.

נאמר בפסוק ח: "בְּהַנְחֵל עֲלִיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם..."

פסוק זה מתאר את ראשית ההיסטוריה, דור הפלגה, בו הפיץ הקב"ה את העמים ונתן לכל עם ארץ ונחלה משלו. רבנו הרצ"ה בשיחותיו (דברים עמ' 525) מסביר, שסידור האומות במקומן נעשה על פי תכנון אלקי מדויק ומסודר:

"העמים השונים אינם גרנירי חול המפוזרים ללא קשר, אלא חלקים של אורגניזם אלקי אחד ואחדותי... אין כאן עולם הפקר אלא העליון הוא המנחיל את כל האדם על הארץ ומסדר עמים, קבוצות וממלכות. יש גוונים שונים של בני אדם... וכל חלק אנושות מקבל חלק מכבוד הארץ המתאים לו".

נאמר בהמשך הפסוק: "יֵצֵב גְּבֻלַּת עַמִּים לְמִסְפַּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"

הקב"ה יצר שבעים אומות ונתן לכל אחת מהן גבול ונחלה. שבעים האומות הן כמניין בני ישראל בירידתם למצרים, שבעים נפש, וכך כתב רש"י: "ולמספר שבעים נפש של בני ישראל שירדו למצרים, הציב גבולות עמים שבעים לשון".

רבנו הרצ"ה בשיחותיו (ויקרא עמ' 277) מראה כיצד פסוק זה מלמד על מרכזיותו של עם ישראל בעולם כולו:

"כל גבולות המדינות הם למספר בני ישראל, סביב סביב לישראל שהם במרכז... פסוק זה מתאר בסקירה היסטורית של מאות ואלפי שנים את התפרצות האנושות לעמים מסביב לנקודה 'מרכזית עולמית' אחת שהיא 'לב האומות'... בתוך כל השפע העצום של התגלות הבורא בנבראים שבשמיים ובארץ לכל גווניהם, יש משחו פנימי מרכזי שנותן ערך לכל הבניין כולו בצורה בולטת. בניין האדם והעולם בשלמותו שייך לעניין אלקי אחד: 'למספר בני ישראל'. ואז בהמשך לאותו פסוק מתגלה הסוד: 'כי חלק ה' עמו! נכון שיש אנושות גדולה אבל בתורה נמצא עם מיוחד שבמיוחד: 'אשר בחר בנו מכל העמים'."

הזהות בין מספר האומות למספר בני ישראל רומזת לכך שעם ישראל הוא הגרעין המרכזי של האנושות כולה, והכל מקבל ממנו חיות ומשמעות.

על כך יש להוסיף את דברי **מרון הרב קוק** (אורות, אורות ישראל ח, ו), שעם ישראל כולל את תכונות האופי של האומות, מפני שהוא כגרעין להן, וכך כתב: "רבווי הצביונים השונים, שמתחלקים בעמים רבים, כלולים בישראל ביחד, 'יצב גבולות עמים למספר בני ישראל'... ומתוך כך יכולים להיות לעולם עם לבדד מבלי להתערב בין העמים, באין מחסור כל הנטיות והבשרונות השונים". מציאות זו מאפשרת לעם ישראל להשפיע על כלל העמים, כפי שכתב **מרון הרב קוק** בספרו **עין איה** (שבת ח"א פרק שני אות רכא): "תוכל בנסת ישראל להשפיע על הכל, לכל אומה לפי ערכה, לפי תבונתה ומדתה".

לסיכום: בפסוק זה אנו לומדים על מרכזיות עם ישראל בין העמים, כאשר העמים כולם נוצרו באופן המקביל לכוחות הפנימיים שיש בעם ישראל. עם ישראל הוא כמו לב באברים ביחס לאומות, הכוחות והכישרונות השונים של האומות מופיעים בישראל, וכך - בזכות יחס זה - עם ישראל משפיע על האומות.

נאמר בפסוק ט: "כִּי חֶלֶק ה' עִמּוֹ יַעֲקֹב חֶבֶל נִחְלָתוֹ"

נאמר במדרש תנחומא (נח, ג):

"יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא, שנחר בישראל משבעים אמות, כמו שכתוב: 'כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו'."

וכתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 527):

"יש 'עמים' ויש 'עמו'. ומה עניינו המיוחד של עם זה? זהו עם של נביאים, עם של 'דבקים בה' אלקיכם'... מובן מאליו שהעם הזה הוא המרכזיות של כל העמים... המה וחלב אינם תופסים מקום מבחינה כמותית, אבל יש להם ערך איכותי נורא ואיום... השירה הזאת... מבארת שיש הרבה עמים, אבל המרכזיות הנשמטית שלהם היא 'עמו'."

מבט למורה

על היות עם ישראל "חלקו של ה'" כתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 507):

"החפץ חיים סיפר, שפעם שאל רבי חיים מוולוז'ין את הגר"א: כל המידות נלמדות מהקב"ה בתור הליכה בדרכיו, 'מה הוא חנון ורחום, אף אתה היה חנון ורחום'. נשאלת השאלה: היכן מתגלה אצל הקב"ה המידה של שמח בחלקו, שנמשך ממנה החיוב אצלנו להיות שמחים בחלקנו? השיב לו הגר"א: מהפסוק 'כי חלק ה' עמו' שבשירת האזינו, כי 'בין כך ובין כך קרויין בנים'. ה' שמח בבניו גם אם אינם נוהגים מנהג בנים. אין תנאי בשירה."

עובדת היות עם ישראל "חלקו של ה'" לא מבטאת רק את בחירת ה' בישראל, אלא גם את ההשגחה האלקית המיוחדת עליהם - שאר

האומות מונהגות על פי מזלות השמים, ואילו עם ישראל הוא חלקו של ה' ורק הוא בעצמו מנהיגם, וכך כתב הרמב"ן (במדבר כג, כג):

"כי מפי עליון תצא להם הרעות והטוב לומר כי חלק ה' עמו אינם בממשלת שרים וכוכבי השמים וכסיליהם שיוזק להם אדם בקסם ונחש כגוים, וזה כאשר אמר משה: 'אשר חלק ה' אלקיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' להיות לו לעם נחלה' (דברים ה, יט-כ)."

נאמר בפסוק י: "יִמְצְאוּהוּ בָּאָרֶץ מְדַבֵּר וּבְתָהוּ יִלֵּל יִשְׁמָן יִסְכְּבֶנְהוּ יְבוֹנְנֶהוּ יִצְרְנֶהוּ בְּאִישׁוֹן עֵינָיו"

פסוק זה מדבר בשבחם של ישראל ומציין את אהבת ה' שבלבם, נאמנותם ומידת ביטחונם, כדברי רש"י:

"יִמְצְאוּהוּ בָּאָרֶץ מְדַבֵּר - אותם מצא לו נאמנים בארץ המדבר, שקיבלו עליהם תורתו ומלכותו ועולו מה שלא עשו ישמעאל ועשו. ובתהו ילל ישימון - ארץ ציה ושממה מקום יללת תנינים ובנות יענה. אף שם נמשכו אחר האמונה, ולא אמרו למשה, האיך נצא למדברות מקום ציה ושממון."

מלבד זאת, פסוק זה מלמדנו על אהבת ה' לעמו ודאגתו לכל מחסורו, כפי שעולה מדברי רש"י שם בהמשך:

"יִסְכְּבֶנְהוּ - שם סככם והקיפם בעננים, וסככם בדגלים לארבע רוחות..."

יבונננהו [מלשון בינה] - שם [בהר סיני] בתורה ובינה."

"יִצְרְנֶהוּ בְּאִישׁוֹן עֵינָיו" - ה' שומר על עמו כאדם השומר על בבת עינו שצריכה שמירה יתרה, וכל הפוגע בישראל כאילו פוגע בבבת עינו של הקב"ה, כדברי הנביא זכריה: "כִּי הִגַּעַתְּ בָּכֶם נִגַּעַת בְּבַת עֵינָיו [של הקב"ה]" (זכריה ב, יב).

נאמר בפסוק יא: "כְּנֶשֶׁר יַעִיר קִנּוּ עַל גּוֹזְלָיו יִרְחֹף יִפְרֹשׁ כְּנָפָיו יִקְחֶהוּ וַיִּשְׁאַהוּ עַל אֶבְרָתוֹ"

הנהגת ה' עם ישראל היא בחסד וברחמים, כמו הנשר המעיר את גוזליו השוכנים בקנו באמצעות ריחוף קל מעליהם כדי שלא יתעוררו בבהלה, ולאחר מכן פורש כנפיו ומעלה את גוזליו עליהן. בעזרת כנפיו הוא שומר עליהם מפני חיצו הצידים שעלולים לעוף לעברם מלמטה, כדברי רש"י:

"כְּנֶשֶׁר יַעִיר קִנּוּ - נהגם ברחמים ובחמלה כנשר הזה רחמני על בניו ואינו נכנס לקנו פתאום עד שהוא מקשקש ומטרף על בניו בכנפיו בין אילן לאילן בין שוכה לחברתה, כדי שיעורו בניו, ויהא בהם כח לקבלו."

על גוזליו ירחף - אינו מכביר עצמו עליהם אלא מחופף, נוגע ואינו נוגע, אף הקדוש ברוך הוא... כשבא ליתן תורה לא נגלה עליהם מרוח אחת אלא מארבע רוחות...

יפרוש כנפיו יקחהו - כשבא ליטלן ממקום למקום אינו נוטלן ברגליו כשאר עופות, לפי ששאר עופות יראים מן הנשר, שהוא מגביה לעוף ופורח עליהם, לפיכך נושאן ברגליו מפני הנשר, אבל הנשר אינו ירא אלא מן החץ, לפיכך נושאן על כנפיו. אומר: מוטב שיכנס החץ בי ולא יכנס בבני, אף הקדוש ברוך הוא 'ואשא אתכם על כנפי נשרים' (שמות יב, ד)...".

וכתב האלשיך הקדוש:

"כן הוא יתברך בהיותם ישנים במצרים בתרדמת משוכה שטופים בעבודה זרה, העירם על ידי משה, ועירה עליהם רוח ממרום להפך לבנם אליו, לקדש שם שמיים בלקיחת הפסח שעל ידי כן על גוזליו ירחף וגם יפרוש כנפיו יקחהו... כי היו ישראל מפוזרים בכל גבול מצרים, שהיה צריך זמן רב, וקבצם בכנפי מלאכיו עם טפם ומקניהם אל רעמסס בשעה קלה. ואחרי כן מרעמסס סבותה מהלך

ששה ימים שנשאום בכנפיהם מלאכי השרת, כמאמרם ז"ל (מכילתא יתרו ב) על פסוק 'ואשא אתכם על כנפי נשרים' (שמות יב, ד), וזהו 'ישאחו על אברתו'."

בעל הפנים יפות מתאר כיצד התבטא דימוי זה של נשר וגוזלים ביחס לקב"ה ולישראל, בנתינת התורה:

"על גוזליו ירחף - כנשר שאינו מכביד על גוזליו, היינו שלא הודיע להם המצוות והעונשין אלא מעט מעט - במצרים, בפסח ובקידוש החודש, ואחר כך הוסיף עליהם במרה מצוות כיבוד אב ושבת ופרה אדומה, כמו שאמרו חז"ל (סנהדרין נו ע"ב), ואחר כך בסיני פירש להם כל המצוות והתורה."

נאמר בפסוק יב: "ה' בָּדַד יִנְחֵנוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֹכַר"

פירש האבן עזרא: "בדד ינחנו - ה' לבדו... ואין עם ה' שותף. ויתכן להיות 'בדד' על ישראל, כמו 'הן עם לבדד ישכון' (במדבר כג, ט). 'ואין עמו אל נכר' - עם ישראל". ה' לבדו מנחה ומנהיג את עם ישראל, ואף הם משיבים לו יחס מתאים ועובדים אותו לבדו ולא את אלהי הנכר. גם על שאר העמים ה' משגיח, אבל השגחת ה' על ישראל היא מתוך אהבה וקירבה, ואילו השגחתו על אומות העולם היא רחוקה ועקיפה, באמצעות שרי האומות. וכך כתב הרמב"ן: "כי אין לישראל שר ומושל מכל בני אלקים שינחנו או יעזור בהנחותו, בלתי ה' לבדו, כי הוא חלקו ונחלתו."

בזאת מסתיים הבית השני בשירה, בו מתוארת אהבת ה' לישראל והשגחתו המיוחדת עליהם כפי שבלטה בניסי יציאת מצרים ובתקופת המדבר.

הבית השלישי - "יִרְפֶּהוּ"

עד עתה דיברה השירה על הנהגת ה' וחסדיו עם ישראל עד בואם אל שערי הארץ, וכעת (בפסוקים יג-ט) מתארת השירה את כל הטוב הצפוי

להם לאחר כניסתם לארץ, כדברי התולדות יצחק: "ואחר שסיים זה החלק המובות שעשה להם במדבר, הזכיר החלק השלישי, המובות שעשה עמהם בארץ ישראל".

כאמור, בפסוקים הבאים מתואר השפע שישפיע ה' על ישראל בארצם, ודווקא בגלל שפע זה עלולים הם לומר "בְּחַי וְעַצֵּם יָדֵי עֲשֶׂה לִי אֶת הַחֵיל הַזֶּה" (דברים ח, יז), ומתוך גאוותם ימשכו ישראל אחרי הגשמיים ויפנו אחרי אלהים אחרים, וכך כתב רבנו בחיי: "ענין פסוקים אלו, כי השפיע להם טובה ושלוח והם בעטו בו".

נאמר בפסוק יג: "יִרְכְּבֵהוּ עַל בָּמֹתַי אֶרֶץ וַיֹּאכַל תְּנוּבוֹת שְׂדֵי..."
ארץ ישראל נקראת בפסוק "בָּמֹתַי אֶרֶץ" בהיותה גבוהה מכל הארצות, כדברי רש"י: "על שם שארץ ישראל גבוה מכל הארצות".
השפע הגשמי אינו דבר רע, אדרבה, הקב"ה חפץ להשפיע מטובו על בריותיו ובפרט על עם ישראל. ריבוי השפע והטוב שעם ישראל מקבל מה' הוא הארת פניו אליו, ובפרט בארץ ישראל שבגידוליה קיימת קדושה מיוחדת. אך נדרשת זהירות שעם ישראל לא יימשך אחרי החומר כשלעצמו, ומתוך כך יבוא לנטוש את נאמנותו לה' ולתורתו.

נאמר בהמשך הפסוק: "וַיִּגְקְהוּ דְּבַשׁ מִסִּלְעַ וְשֶׁמֶן מִחִלְמִישׁ צוּר"
הכתוב מתאר בלשון מליצה את ברכת הארץ היוצאת מגדר הרגיל. גם אדמת אבנים וסלעים קשים תגדל פירות מתוקים ושמנים, והרי זה כאילו יושביה יונקים דבש מן הסלע ושמן מתוך אבני צור וחלמיש, וכך כתב הרש"ר הירש: "הכתוב בא לומר שגם הפוריות היתרה של הארץ יוצאת מגדר הרגיל ויש בה משום פלא. ה' העניק ברכה מיוחדת לארץ תורתו לצורך עם תורתו ובהשפעת הברכה הזאת עלתה הפוריות על המתחייב מן האיכות הטבעית של האדמה. סלעים ואבני חצץ הפכו לאדמה פוריה וגידלו תמרים [דבש מסלע] וזיתים [שמן מחלמיש]".

נאמר בפסוק טו: "וַיִּשְׁמֶן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט שְׁמֹנֶת עֶבֶת כְּשִׁית וַיִּטֵּשׂ אֱלֹהִים עֲשֶׂהוּ וַיַּגְבֵּל צוּר וַיִּשְׁעֵתוּ"

במקום שעם ישראל יתקרב לה' ולעבודתו מתוך הכרה בשפע הטוב שהשפיע עליו, טובה זו הביאה אותו לידי גאווה ועזיבת ה'. כאשר שוכחים את נותן הברכה, הברכה יכולה להביא לידי גאווה ועזיבת דרכי ה'.

מבט לתלמיד

שפע גשמי וכלכלי הוא רצוי, אך עם זאת הוא טומן בחובו סכנה. עלינו להיות מודעים לסכנה הטמונה בריבוי הברכה הגשמית ולהישמר ממנה. הקב"ה חפץ בטובתנו, גם זו הגשמית, ואינו מונע את ברכתו וטובו אף על פי שהם עלולים להיות מכשלה עבורנו. התפקיד המוטל עלינו הוא ליהנות מטוב ה' באופן המותר והראוי, מתוך הכרת הטוב לנותן הברכה, ולהוסיף תורה, מצוות והודיה על כל שפע הברכה שה' השפיע עלינו.

הכינוי "יִשְׂרָאֵל" הוא כינוי של כבוד וגדולה, עם ישראל נקרא כך על שם מעלת היושר שבו. זהו המקום הראשון בתורה שבו עם ישראל מכונה בכינוי נעלה זה, המבטא את ייעודו ותפקידו של עם ישראל, להיות 'ישר', בלא סטייה מן המוסר ומכל הדרך אותה התווה לו ה' בתורתו. לא בכדי אותיות 'ישראל' - ישר-אל.

בתוך דברי התוכחה משה מזכיר לעם ישראל מהו טבעו הפנימי - הישר. ישרות פנימית זו היא תוצאה של הכרת הטוב לאלקי אמת שבראנו, בחר בנו מכל העמים, פדה אותנו מבית עבדים, ונתן לנו את תורתו. כפירה בטובה זו, גורמת לאדם לנטוש את אלקיו.

נאמר בפסוק טז: **"יִקְנֶאֱהוּ בָזִים בְּתוֹעֵבַת יִכְעִסְהוּ"**

פסוק זה מציין שני חטאים של עם ישראל, כפי שכתב המלבי"ם:

"כי כעס ה' עליהם בעונדם זרים בשתיים:

א) על עזיבתם אלוף נעוריהם לעבוד זרים.

(ב) על המעשים המכוערים בעצמם. על זה אמר 'בתועבות יבעיטו'... שעבדו עבודת גילולים בעבודות מתועבות, לתת מזרעם למלך ולשרוף בניהם באש".

שני החטאים הכלולים בפסוק זה הם: א. עצם עזיבת ה', ועבודה לאלהים אחרים במקומו. ב. עשיית מעשים מתועבים השייכים לפולחני עבודה זרה.

נאמר בפסוק יז: "יִזְבְּחוּ לִשְׂדִים לֹא אֱלֹהִים, אֱלֹהִים לֹא יִדְעוּם, חֲדָשִׁים מִקֶּרֶב בָּאוּ, לֹא שָׁעְרוּם אֲבוֹתֵיכֶם"

פסוק זה מדגיש את התוכחה לעם ישראל, שלא רק עזבו את ה' כדי לעבוד אלהים אחרים, אלא אף עובדים לשדים שאין להם כל יכולת להושיע, דבר שאבותיהם לא שיערו ולא העלו על דעתם. שלוש רעות עשו ישראל בכך, כמבואר במלבי"ם:

"ג' רעות עשו: א) כי אינם אלהות. ב) גם אם הוא אלהים כמוני, הלא אין האלהות האלה מכירים אותם שיבחרו אותם להם לעם, כמו שבחרתי אנכי. ג) גם אם יאהבו אותם עתה הלא הם חדשים, ולמה יעזבו אלקי אבותם. על הא' אמר הלא לא אלוה המה? על הב', אלהים לא ידעום לישראל, על הג', הלא אחר שהם חדשים מקרוב באו ולא שיערום אבותיכם".

מתוך השלילה נדגיש את החיוב ואת דרך הישר. כמה גדולה חובתנו לעבוד את ה' אלקינו וכמה נעימה ומשמחת חובה זו, בהיות ה' אלקי אמת, בורא העולם, שבחר בנו מכל העמים, הוציאנו ממצרים באותות ובמופתים ומשגיח עלינו תמיד, מימי אבותינו הראשונים ועד היום.

נאמר בפסוק יח: "צֹר יִלְדָּךְ תִּשִּׂי וְתִשָּׁבַח אֵל מְחַלְלֶךָ"

כתב רש"י: "תשי - תשבת. ורבותינו דרשו, כשבא להיטיב לכם אתם מבעיני לפניו ומתישים כוחו מלהיטיב לכם".

המילה 'תשי' מתפרשת ברש"י בשני אופנים: לשון שכחה - עם ישראל שוכח את יוצרו אשר ילדו. ולשון חולשה - הקב"ה אוהב את עם

ישראל ורוצה להיטיב להם, אך אם הוא ייטיב להם בזמן שהם חוטאים הם לא ישובו בתשובה, לפיכך חטאי ישראל מונעים מהקב"ה להיטיב להם, ובכך נראה כאילו תש כוחו מלתת להם טובה וברכה ולסייע להם בצרתם.

בזאת מסתיים הבית השלישי בשירה, המתאר את חסדי ה' עם ישראל ורצונו הגדול להשפיע עליו טובה וברכה, ואת חטאי ישראל המונעים ממנו להמשיך להיטיב להם כרצונו.

הבית הרביעי – "וִירָא"

הבית הרביעי (פסוקים יט-כח) עוסק בתוצאות הקשות של חטאי ישראל המתוארים בבית הקודם, כפי שכתב **התולדות יצחק**: "ואחר שסיים החלק השלישי התחיל בחלק הרביעי לומר העונש שה' יתברך יתן להם, והתחיל 'וִירָא ה' וינאץ מכעס [בניו ובנותיו]', שהיו בניו ובנותיו של הקב"ה, שיותר עונש חייב הבן החוטא לאביו מאיש נכרי". כישלונם של ישראל מחייב תיקון עמוק ושורשי על ידי גלות, כמתואר בפסוקים הבאים.

נאמר **בפסוקים יט-כ**: "וִירָא ה' וינאץ מכעס בָּנָיו וּבָנֹתָיו. וַיֹּאמֶר אֲסִתִּירָה פָּנֵי מַדָּם אֲרָאָה מָה אַחֲרֵיתָם כִּי דֹר תִּהְיֶה הָמָּה בָּנִים לֹא אִמָּן בָּם"

הפסוק פותח במילים "וִירָא ה'", ללמדנו שהקב"ה אוהב את ישראל ומשגיח עליהם כאב המשגיח על בנו אהובו, בדקדוק ובשימת לב רבה. כשה' רואה את כישלונותיהם של ישראל – דווקא מפני קרבתו אליהם ואהבתו אותם – הוא מקפיד מאוד על כך שילכו בדרך הישר, ופועל את הפעולות הדרושות לתיקון המצב, אף אם הן לעיתים קשות וכואבות. הסתרת הפנים המוזכרת בפסוק אינה מעידה על עזיבת ה' את ישראל חס וחלילה, להיפך, הסתרת הפנים עצמה נובעת מדאגת ה' לעמו. ה' מסתיר פניו מעמו וכאילו אינו משגיח עליהם כדי לעוררם

לשוב בתשובה, כפי שכתב התולדות יצחק: "ואף על פי שאסתיר פני מהם באדם שמחזיר פניו שלא לראות את חברו, לא תחשבו שלא אראה".

"כי דור תהפכת המה" - ה' מוכיח את ישראל על התנהגותם שיש בה "תהפוכות" - מצבים של ריחוק מאביהם שבשמים, אך זאת יש לדעת, שקשר החיים העמוק שבין עם ישראל לקב"ה, גם אם לעתים יש בו ירידות, לא יכול להתבטל.

"בנים לא אמן בם" - מפסוק זה, העוסק בתוכחה קשה לישראל, לומדים חז"ל על עומק הקשר שבין ישראל לאביהם שבשמים, כדברי הגמרא בקידושין (לו ע"א): "בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרוים 'בנים', אין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרוים בנים, דברי ר' יהודה. רבי מאיר אומר: בין כך ובין כך אתם קרוים 'בנים', שנאמר: ... 'בנים לא אמן בם'".

הרשב"א (שו"ת ח"א סימן קצד) כתב, שבמחלוקת זו הלכה כרבי מאיר, כי הפסוקים מסייעים לדבריו.

דווקא בפסוק זה, העוסק בריחוק ובניכור, טמון רמז ליחס העמוק והבלתי משתנה שבין הקב"ה לעם ישראל. למרות חוסר האמון, "לא אמן בם", בני ישראל נקראים "בנים". יסוד אמוני זה, שעם ישראל - "בין כך ובין כך קרוים בנים", הוא יסוד מרכזי וחשוב - אהבת ה' לעמו ורצונו לגואלם ולהיטיב עימם לא תלויים בהתנהגותם. לעולם בני ישראל הם בניו ואהוביו של ה', וגם כשה' מנהיג אותם ביד קשה, תכלית הדבר היא להשיבם בתשובה ולתקן את חטאיהם לטובתם.

נאמר בפסוק כא: "הם קנאוני בלא אל בעסוני בהבליהם ואני אקניאם בלא עם בגוי נבל אכעיסם"

כתב הבכור שור: "הם קנאוני בלא אל - במי שאינו לא אל ולא כלום, ואני אעשה להם מידה כנגד מידה, שאקניאם בלא עם, בעם שאינו עם". והסביר הרמב"ן: "ואני אקניאם בלא עם - הכשדים... העם שלא היה נחשב לגוי, והקב"ה גידל אותם לרדות בהם את עולמו... בגוי נבל אכעיסם - עשיו שהוא נבל, ולא זכר ברית אחים. וירמוז לשני הגלויות".

עם ישראל הכעיס את הקב"ה בעבודת אלילים שאינה אלא הבל. ומידה כנגד מידה יכעיס ה' את ישראל ויענישם על ידי אומות שפלות וחסרות מעלה וחשיבות. "בְּלֹא עָם" - רומז לבבלים שהחריבו את הבית הראשון, שהם עם שאין בו כל מעלה תרבותית או מוסרית, והסיבה שהקב"ה גידל אותם והעצים את כוחם היא כדי להעניש על ידם את ישראל. "בְּגוֹי נָבֵל" - רומז לרומאים, בני עשיו, מחריבי הבית השני, שהם בניו של עשיו הנבל והרשע.

כשעם ישראל רואה שהקב"ה משפיל גאים ומגביה שפלים לצורכו, הוא מבין שהשגחת ה' חופפת עליו גם בזמן החורבן והגלות, כמו אב שמעניש את בנו כדי להשיבו מדרכו הרעה.

נאמר בפסוק כב: "כִּי אִשׁ קָדְחָהּ בְּאִפִּי וְתִיקַד עַד שְׂאוֹל תַּחֲתִית וְתֹאכַל אֶרֶץ וִיבִלְהָ וְתִלְהֹט מוֹסְדֵי הָרִים"

הפנים יפות מבאר, שישנה הדרגתיות במכות המופיעות בפסוקים אלה. בתחילה הפורענות באה על "אֶרֶץ וִיבִלְהָ", ורק לאחר מכן על האנשים עצמם, כמתואר בפסוקים הבאים. הדרגתיות זו מלמדת כי המכות הנזכרות באות מתוך אהבת ה' לישראל. אין ה' חפץ להעניש את בניו אלא לעוררם לתשובה, לכן תחילה ה' מביא פורענות קלה על ישראל, ורק אם ישראל לא מתעוררים על ידי מכה קלה, מביא עליהם פורענות קשה יותר.

נאמר בפסוק כג: "אֶסְפָּה עָלֵימוֹ רָעוֹת חֲצִי אֲכַלֶּה בָם"

"אֶסְפָּה" - אם ישראל לא ישובו בתשובה בעקבות המכות הקלות, ה' יצטרך להביא עליהם פורענות גדולה יותר כדי לעוררם, עד שכביכול ה' יאסוף את כל הפורענויות ויביא אותן יחד כדי לעורר את העם לתשובה. כך פירש **הילקוט שמעוני** (רמז תתקמה): "הריני מכנס ומביא עליהן כל הפורענויות כולן כאחת". לפירוש זה, **"אֶסְפָּה"** הוא מלשון איסוף. **הילקוט שמעוני** מביא פירוש נוסף, לפיו משמעות המילה 'אספה' היא סוף, וזו לשון המדרש: "שיהיו כל הפורענויות כלות והם אינם כלים,

וכן הוא אומר: 'חצי אכלה בם' - חצי יכלו אותם אין כתיב כאן, אלא 'חצי אכלה בם' - שיהיו חצי בלים והם אינם בלים".

אם כן, ישנה בפסוק פורענות קשה המהולה בדברי נחמה. מחד, ה' מייעד לישראל פורענויות גדולות אם הם לא ישובו בתשובה, ומאידך, הוא מבטיחם שלעולם הפורענויות לא יכלו אותם, שכן כל מטרת הפורענויות אינה אלא להיטיב להם, להשיבם לדרך טובה ומתוך כך להשיבם לארץ ולשוב להיטיב להם כבראשונה.

לאורך כל דברי התוכחה שבשירה חוזר על עצמו היסוד החשוב, לפיו הקב"ה מדקדק עם בני ישראל, ודווקא מאהבתו אותם מוכיחם, ויחד עם זאת, תוכם של התוכחות רצוף אהבה, דאגה וחמלה של הקב"ה לבני ישראל, וכל מגמתן אינה אלא להיטיב להם הטבה גמורה.

נאמר בפסוקים כד-כה: "מִזֵּי רָעַב וּלְחָמִי רָשָׁף וְקָטַב מְרִירִי וְשֶׁן בְּהֵמַת אֲשַׁלַּח בָּם עִם חֲמַת זֹחֲלֵי עֶפְרָיִם. מִחוּץ תִּשְׁכַּל חָרֵב וּמִחֻדְרֵיהֶם אֵימָה גַם בְּחוּר גַּם בְּתוֹלָה יוֹנֵק עִם אִישׁ שִׁיבָה"

האבן עזרא מבאר, שהפסוקים מדברים על ארבע פורענויות שיבואו על ישראל כדי לעוררם לתשובה: רעב ("מִזֵּי רָעַב"), מגפת דבר ("וּלְחָמִי רָשָׁף וְקָטַב מְרִירִי"), חיות רעות ("וְשֶׁן בְּהֵמַת אֲשַׁלַּח בָּם עִם חֲמַת זֹחֲלֵי עֶפְרָיִם") וחרב ("מִחוּץ תִּשְׁכַּל חָרֵב").

נאמר בפסוק כו: "אֶמְרָתִי אֶפְאַיֵּהֶם אֲשַׁבִּיתָהּ מֵאֲנוּשׁ זָכָרִם"

פסוק זה מתאר את מה שהיה ראוי להיות על פי מידת הדין לבדה לולא היו השיקולים שיבואו בפסוקים הבאים. וכך כתב הרמב"ן:

"אפאיהם - אמרו המדקדקים אפזרם בכל פאה... שהיה הרצון לפנינו במידת הדין, שיהיו ככה לעולם מפוזרים בכל פאה ושיהיה זכרם מאנוש נשבת לעד..."

אשביתה מאנוש זכרם - ...שאין לנו זכר בעמים ולא נחשב לעם ואומה כלל. והנה יאמר הכתוב, כי היה במידת הדין להיותנו בן בגלות לעולם".

נאמר בפסוקים כז-כח: "לולי פֶּעַס אוֹיֵב אָגוּר פֶּן יִנְכְּרוּ צָרִימוּ פֶּן יֵאָמְרוּ יִדְּנוּ רָמָה וְלֹא ה' פָּעַל כָּל זֹאת. כִּי גוֹי אֲבָד עֲצוֹת הָמָּה וְאֵין בָּהֶם תְּבוּנָה"

פסוקים אלה מסבירים מדוע לא נהג ה' על פי תביעת מידת הדין שהופיעה בפסוק הקודם. התשובה לכך היא, שאם ה' ינהג עם ישראל במידת הדין, יתגאו הגויים לחשוב שהם אלו שהצליחו לגבור על ישראל ולא יכירו בכך שכל הצלחתם וניצחונם באו מאת ה'.

מטרת הבריאה היא, שהאנושות כולה תכיר את בוראה. מגמה זו תצא אל הפועל רק על ידי עם ישראל המכיר את בוראו, ואם ינחלו ישראל מפלה, האומות יתלו זאת בכוחם ובכוח אליליהם, והאומה היחידה המכרת את אלקיה תאבד את כוחה ולא תוכל למלא את שליחותה ולקרב את העמים לבוראם. וכך כתב הרמב"ן:

"וידוע זה כי בגלותנו עתה תמה זכות אבות ואין לנו הצלה מיד העמים רק בעבור שמו הגדול יתברך... והטעם במענה הזאת איננו ברצון להראות כחו בין שונאיו, כי כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו אבל השם ברא את האדם בתחתונים שיכיר את בוראו וידע לשמו... וכאשר חטאו ברצונם וכפרו בו כולם לא נשאר רק העם הזה לשמו ופרסם בהם באותות ובמופתים כי הוא אלקי האלקים ואדוני האדונים ונודע בזה לכל העמים והנה אם ישוב ויאבד זכרם, ישכחו העמים את אותותיו ואת מעשיו ולא יסופר עוד בהם... תהיה כוונת הבריאה באדם במלה לגמרי שלא ישאר בהם יודע את בוראו רק מכעים לפניו ועל כן ראוי מדין הרצון שהיה בבריאת העולם שיהיה רצון מלפניו לחקים לו לעם כל הימים כי הם הקרובים אליו והיודעים אותו מכל העמים".

מדברי הרמב"ן עולה, שהברית בין הקב"ה לישראל היא נצחית, ולכן אף אם עם ישראל יחטא וירשיע, לעולם ה' לא יעזבם ולא יכלם, וכדברי הרמב"ן בסיום הפרשה:

"והנה אין בשירה הזאת תנאי בתשובה ועבודה, רק היא שמר עדות

שנעשה הרעות ונוכל ושהוא יתברך יעשה בנו בתוכחות חימה אבל
לא ישבית זכרנו וישוב ויתנחם ויפרע מן האויבים... וכפר על
חמאתינו למען שמו, אם בן השירה הזאת הבטחה מבוארת בגאולה
העתידה".

מבט למורה

בחירת ה' בעמו היא בחירה נצחית. ה' בחר בישראל להיות
בניו המודיעים את אמונתו, לומדים ומקיימים את תורתו
ומופיעים את כבודו. בחירת ה' בבניו לא תלויה במעשיהם
או בזכויותיהם, ואף כאשר תמו זכויותיהם, הברית שכרת ה'
עם האבות ועם עמו עומדת לעד, ובודאי תבוא גאולתם, לא
למענם אלא למען שמו.

שני דברים בונים את קדושת ישראל ואת הקשר של הקב"ה
איתם:

הסגולה - הכח הפנימי הקדוש הנמצא בטבע איש הישראלי,
שהינו כח שאינו תלוי במעשים אלא הוא גילוי של רצון ה',
ולא יכול להשתנות כלל.

הבחירה - המעשים הטובים ולימוד התורה שאדם בוחר
לעשות, וזה תלוי ברצונו בלבד.

החלק של הסגולה קדוש וגדול הרבה יותר מהחלק של
הבחירה! ואולם, ה' קבע שהסגולה מתגלה במידה שהבחירה
מאפשרת לה להתגלות, ולכן גילוי הסגולה תלוי במעשה
הטוב, בלימוד התורה ובקדושת האמונה.

לפעמים צד הבחירה בא לידי ביטוי בהיסטוריה, ולפעמים
צד הסגולה.

מרוך הרב קוק (איגרת תקנה) מחדש, שב"עקבתא דמשיחא",
התקופה המגיעה לפני ימות המשיח, מתגבר ביותר כח
הסגולה, שמשמעותו גאולת ישראל לא בגלל תשובה או
מעשים טובים, אלא מכח ברית אבות, כמו שכתוב בתפילה

"זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", וכך כתב:

"החלק של הסגולה הוא הרבה, באין ערוך כלל, יותר גדול וקדוש מהחלק התלוי בבחירה, אלא שברית כרותה היא, שהסגולה הפנימית לא תתגלה בזמן הזה כי אם לפי אותה המדה שהבחירה מסייעה את גילוייה, על כן הכל תלוי לפי רוב המעשה וקדושת האמונה ותלמוד-תורה. וה' יתברך, הנהג בחסדו בכל דור, מסדר הוא את סדרי הנשמות הצריכות להופיע בעולם: לפעמים כח הבחירה מתגבר וכח הסגולה עומד במצב ההעלם ואינו ניכר, ולפעמים כח הסגולה מתגבר וכח הבחירה עומד במצב הנעלם. וכל עיקרה של ברית אבות, שאיננו פוסק אפילו כשתמה כבר זכות אבות, הוא בא מצד כח הסגולה, ובעקבא דמשיחא מתגבר ביותר כח-הסגולה, שהוא תוכן 'זוכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה', כלומר לא מצד הבחירה שהיא באה מצד המעשים הטובים שבבנים ומצד התשובה, אלא, למען שמו, המתגלה על ידי זכירת חסדי אבות."

הבית החמישי – "לו חֲכָמוֹ"

בית זה (ופסוקים כט-לט) מתאר את גאוותם של הגויים, חטאיהם הקשים והפורענות שתבוא עליהם.

נאמר בפסוק כט: "לו חֲכָמוֹ יִשְׁכִּילוּ זֹאת יִבְיִנוּ לְאַחֲרֵיתָם"

פירש האבן עזרא: "אילו היו [הגויים] חכמים שישכילו כי ה' פעל כל זאת לישראל בעבור עוונם, אז יבינו לאחרייתם, כי כן יעשה ה' [להם] בעבור עוונם".

אילו חכמו הגויים, היו משכילים להכיר ולהבין כי הפורענות הבאה על ישראל מאת ה' היא, ולא מכוח ידם או אליליהם, ממילא היו

מבינים שאף הם יענשו לבסוף על מעשיהם הרעים ואכזריותם כלפי עם ישראל.

נאמר בפסוק ל': "אִיכָה יִרְדֹּף אֶחָד אֶלֶף וּשְׁנַיִם יָנִיסוּ רֶבֶבָה אִם לֹא כִי צוֹרֵם מְכָרָם וְה' הַסִּגִּירָם"

לו חכמו הגויים, היו שואלים את עצמם כיצד ייתכן שבזמן שעם ישראל לא עושים רצונו של מקום, התגברותם על ישראל היא כה גדולה ועל-טבעית, ואילו בזמן שישראל עושים רצונו של מקום, ישראל גוברים על הגויים, וכדברי החזקוני:

"היאך נשתנה הענין שהיום אחד מן האומות רודף אלף ממנו [מישראל] ושנים מהם יניסו רבבה ממנו, ואמש אחד ממנו רודף אלף מן האומות ושניים ממנו יניסו מהם רבבה, ומפני מה אירע להם כך 'אם לא כי צורם מכרם' צורם של ישראל מכרם".

נאמר בפסוק לא: "כִּי לֹא כְצוּרֵנוּ צוֹרֵם וְאֵיבֵינוּ פְּלִילִים"

פירש הדעת זקנים:

"כי ידעו וראו שצורם אינו כצורנו, שכל זמן שישראל עושים רצונו של מקום לא יכלו לא הם ולא צורם על ישראל, כי אדרבה עשה הקב"ה בהם ובאלהיהם שפטים... ועכשיו אויבנו פלילים ושופטים אותנו כרצונם".

כלומר, היה מן הראוי שהגויים יכירו בכך שהתגברותם על ישראל באה מאת ה', כאמור בפסוקים הקודמים, שהרי ידוע להם כי אין "צורנו" - ה', כ"צורם" - האלילים, שהרי עד עתה ישראל גברו עליהם בעזרת ה', ואם כן ברור הדבר, שהיותם כעת שופטים את ישראל ומושלים בהם אינו מכח אליליהם אלא ברצון ה'.

הנצי"ב מבין את הפסוק כהמשך לנאמר בפסוק כט, "יָבִינוּ לְאַחֲרִיתָם". הגויים צריכים להבין מה יעלה באחריתם אחרי שירעו לישראל,

ושענישתם תעשה באופן חמור בהרבה מענישתם של ישראל, שהרי "לא
בְּצוּרֵנוּ צוּרִים", וכך כתב:

"כי לא בצורנו צורים - צורנו אף על גב שמכרנו והסגירנו, מכל
מקום בידו לשבור את החבית ולשמור את יינו. כך, אף על גב
שנתן להם עשות בנו מה שנפשם חפצה, ומכל מקום בידו יתברך
לשמור את כח הפנימי של ישראל שלא יכלה חם וחלילה... אבל
לא כן צורים, כאשר יגיע אידם מי ישמרם שלא יאבדו ולא ישאר
זכר למו כאשר אנחנו רואים באמת שלא נשאר מהבשרים שורש
וענף... ואויבינו פלילים - עוד מעם שיש להם לחבין אחריתם
שיהיה הרבה גרוע ממנו, שהרי אנחנו אף על גב שהרבה חטאנו,
מכל מקום יש בנו רב חסד במבצע בני אברהם, מה שאין כן אויבינו
עושים מעשים אשר לא יעשו בין אדם לחברו, וזהו משמעות
פלילים".

כלומר, הקב"ה שומר את ישראל ומגן עליהם גם בעת פורענות,
ולעומתו, אלהי הגויים לא יוכלו להגן עליהם כלל בעת שתבוא עליהם
פורענות. יותר מכך, ישראל אף כשחוטאים בחטאים שהם "בין אדם
למקום", נותרות להם מידותיהם הטובות ומצוותיהם במישור של "בין
אדם לחברו", לעומת הגויים שבנוסף לחטאיהם יש בהם גם מידות
אכזריות ורעות אף ברובד של "בין אדם לחברו" המוסיפות על
חובותיהם.

נאמר בפסוק לב: **"כִּי מִגֶּפֶן סֶדֶם גִּפְנִים וּמִשְׁדֵּמֹת עֲמֹרָה עֲנַבְמוֹ עֲנָבֵי רוֹשׁ
אֲשָׁכֶלֶת מִרְדַּת לָמוֹ"**

נחלקו התנאים על מי נאמר פסוק זה והפסוקים הבאים אחריו,
כדברי המדרש **בילקוט שמעוני** (רמז תתקמו):

"כִּי מִגֶּפֶן סֶדֶם גִּפְנִים, רבי יהודה דורשו כלפי ישראל, רבי נחמיה
דורשו כלפי עובדי אלילים".

רש"י נקט כרבי יהודה, שפסוקים אלו אינם מתייחסים לאומות

העולם כקודמיהם, אלא חוזרים לעסוק בעם ישראל, ומטרתם לבאר מדוע באה עליהם פורענות קשה כל כך, עד כדי מחשבה להשבית את זכרם (ובפסוק מג הביא את המחלוקת ופירש שם את כל הפסוקים גם לפי רבי נחמיה). ואילו הרמב"ן פירש פסוקים אלו כרבי נחמיה, שפסוקים אלו ממשיכים לדבר בגנותם של אויבי ישראל.

נפרש את הפסוקים הבאים לפי שיטת רבי יהודה, כפי שפירש רש"י על סדר הפסוקים, בעיקר משום שפירוש זה מסתדר יותר עם פשטי המקראות.

"כִּי מִגֶּפֶן סֶדֶם גִּפְנִים וּמִשְׁדֵּמֹת עֲמֹרָה עֲנַבְמוֹ עֲנָבֵי רוֹשׁ"

לפי רש"י המילה "כי" מחזירה אותנו לפסוק כו: **"אֲמַרְתִּי אֶפְאִיָּהם אֲשֶׁבִּיתָהּ מֵאֲנוֹשׁ זָכָרִים"**. הקב"ה חשב להשבית את זכרם של ישראל, משום שמעשיהם כמעשי סדום ועמורה.

עם ישראל נמשל לגפן, כפי שהמשילם הנביא: **"כָּרֶם ה' צִבְאוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל"** (ישעיה ה, ה). ה' הכין את ישראל להיות עם של אנשי מעלה רוחנית גבוהה כגפן שהוא עץ מובחר, העושים מעשים טובים כפירות הגפן המשובחים והמעולים, כפי שכתב האברבנאל: **"ידוע שעץ הגפן הוא המשובח מכל העצים, והענבים הם היותר טובים בפירות, ושהיין הוא המובחר שבמשקים"**. ישנה כאן תוכחה על כך שבמקום להיות נאמנים לעצמיותם ו"כָּרֶם ה' צִבְאוֹת", נפלו ישראל ממדרגתם ונעשו ככרם סדום ועמורה, המגדל ענבים באושים ומרים כ"רוש" שהוא **"עשב מר"** (רש"י).

"אֲשַׁבֵּלֶת מִרְדַּת לְמוֹ"

מאחר שישראל הצמיחו ענבים מרים במקום פירות משובחים, יוצא מהם משקה מר במקום יין משובח, והם שותים את כוס התרעלה של תוצאות מעשיהם הרעים.

נאמר בפסוק לג: "חֲמַת תַּנְיָנִים יִינֶם וְרֹאשׁ פְּתָנִים אֲכָזֵר"

פסוק זה מדבר על העונש שראוי לבוא על עם ישראל כתוצאה

ממעשיו שהוזכרו בפסוק הקודם. היין שיצא מאשכולות הגפן של כרם בית ישראל יהיה רעיל כמו ארס נחש, וישראל ישתוהו (כמו שפירש רש"י בתהלים קמ, ד: "חמת לשון ארס, כמו 'חמת תנינים יינם'"). כלומר, מעשיהם הרעים של ישראל, הם שיביאו את הפורענות המרה עליהם. יש לציין שכל זה אינו אלא תיאור של הראוי לבוא על ישראל בהתאם למעשיהם, אך למעשה ה' מנע זאת מהם למען שמו הגדול הנקרא על עמו, כאמור בפסוקים הקודמים, וכפי שהדגיש הרשב"ם: "חמת תנינים - היה להם לשתות מן הדין, אם לא מפני חילול השם, שיאמרו ידנו רמה".

נאמר בפסוק לד: "הלא הוא כָּמֶס עֲמֹדֵי חָתוּם בְּאוֹצְרוֹתָי" ו

כפי שראינו, הקב"ה לא ממצה את הדין עם ישראל על חטאיהם משום בריתו עימם וחילול שמו. פסוק זה בא להדגיש שעל אף שה' מרחם על ישראל, אין הוא מוותר לגמרי, שכן אם לא יענישם כראוי, לא יתוקנו עוונותיהם, ובמה יתכפר להם. ה' לא שוכח את חטאי ישראל, וזאת כדי לתקנם בבוא העת, כדברי רש"י: "כסבורים הם ששכחתי מעשיהם, כולם נגזרים ושמורים לפני".

בעולם הזה ה' מקל בעונשם של ישראל ומקיים בריתו איתם, אך הוא שומר את חטאיהם לתקנם לעתיד לבוא, כדי שלא יישארו ללא תיקון וכפרה, וכדברי אור החיים הקדוש: "הגם שבשביל כַּעַס אויב נמנעתי מעשות בהם משפט המתחייב להם על מעשיהם, לא מפני זה יפטר מעונש המניע להם הלא הוא כּמוֹם עֲמֹדֵי חָתוּם בְּאוֹצְרוֹתָי ליום הדין".

נאמר בפסוק לה: "לִי נָקָם וְשָׁלֹם לְעַת תִּמְוֹט רָגְלָם" ו

לא רק את חטאיהם של ישראל ה' שומר כדי לתקנם לעתיד לבוא, אלא אף את מעשיהם הטובים, כדי לתת להם את שכרם במלואו, כדברי אור החיים הקדוש: "'לִי נָקָם וְשָׁלֹם' - פירוש 'נקם' לרשעים ו'שלם' שכר טוב לצדיקים".

"כִּי קָרוֹב יוֹם אֵיִדָּם וְחָשׁ עֲתִידָת לָמוֹ"

מדובר בפסוק גם על "יום אידם" – עונשם של הרשעים שיבוא בעתו ללא עיכוב, אך גם על ה"עמידות" – שכרם של הצדיקים, שאף הוא ימחר לבוא, כדברי אור החיים הקדוש: "ואומרו וחש עתידות למו, הם הנחמות העתידות כשישתלמו עושי רשעה תיכף ימחר לקיים הבטחות העתידות לצדיקים".

נאמר בפסוק לו: "כי יִדִּין ה' עֲמוֹ וְעַל עֲבָדָיו יִתְנַחֵם"

פירש רש"י: "'כי' לשון תחילת דיבור, כמו 'כי תבאו אל הארץ' [ואיננו 'כי' של נתינת סיבה, אלא 'כי' של 'כאשר'], כשיבאו עליהם משפטים הללו ויתנחם הקב"ה על עבדיו לשוב ולרחם עליהם".

שוב מודגשת בדברי השירה אהבת ה' לעמו. גם כשה' "ידין עמו", לא תסור אהבתו מהם. כשה' רואה שהפורענות קשה ו"אֶזְלַת יָד וְאָפֶס עָצוֹר וְעָזוֹב" (כפי שיתבאר בסמוך), הוא מתנחם ומתחרט על מצבו הקשה של עם ישראל ומפסיק את שעבודם וייסוריהם.

פסוק זה מבליט את הקשר הנצחי בין עם ישראל לקב"ה. בני ישראל נשארו ביהדותם על אף הגלות והצרות שסבלו, לכן ה' – אפילו בימי שפלותם – מכנה אותם 'עבדיו' וזוכרם לטובה. וכדברי הרמב"ן (בפסוק כו):

"זוה טעם 'כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם' (פסוק לו), שיזכור ה' ברחמים כי הם עמו מאז, ויזכור כי הם עבדיו שעמדו לו בגלותם כעבדים לסבול הצרות והשעבוד, ובענין שנאמר: 'ויאמר אך עמי חמה בנים לא ישקרו' (ישעיה סג, ח).

"כי יִרְאֶה כִּי אֶזְלַת יָד וְאָפֶס עָצוֹר וְעָזוֹב"

ה' יראה שאזלה (נגמרה) יד – שאין עוד מי שיודע להנהיג את ישראל, להחזירם בתשובה ולהוציאם מהגלות. אפס (אין) מי שיעצור בעם וינהיגם, ונמצא שהעם עזוב ללא הנהגה, ובשל כך יתנחם על הגלות ויחליט לגאול את ישראל (ועל פי אור החיים הקדוש).

נאמר בפסוק לט: "רְאוּ עֵתָה כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְאִין אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲנִי אֱמִית
וְאַחֲרָיָה מִחֲצָתִי וְאֲנִי אֶרְפָּא וְאִין מִיָּדִי מִצִּיל"

פסוק זה מהווה סיכום לבית החמישי העוסק בפורענותם של ישראל
ובנחמתם. לסיכום הדברים, אומר הקב"ה לישראל: דעו לכם בני,
שלעולם, בכל המצבים, בין בגאולתכם ובין בגלותכם, "אני אני הוא",
אין כל שינוי בבחירתי בכם וברצוני להיטיב לכם. מתוך אהבתי אליכם
מחצתי אתכם, כדי להחזירכם לדרך הטובה, ומתוך אותה אהבה גם
ארפא אתכם.

הבית השישי – "כִּי אֶשָּׂא"

הבית השישי (פסוקים מ-מג), החותם את השירה, מתאר את נקמת ה'
באויבי ישראל ואת גאולתם של ישראל, כפי שכתב **התולדות יצחק**:
"**מספר העונש שיתן ה' יתברך לגוים בעבור הרע שעשו לישראל, וזה בזמן
הגאולה**".

למעשה, חתימה זו מבטאת את המסקנה של השירה ואת אחד
ממסריה העיקריים – לבסוף, אחרי כל העליות והמורדות, החטאים
והגלויות, גאולתם של ישראל ודאית ואינה תלויה בדבר.

נאמר בפסוק מ: "כִּי אֶשָּׂא אֶל שָׁמַיִם יָדַי וְאֶמַּרְתִּי חֵי אֲנֹכִי לְעֵלָם"

פירש רש"י: "כִּי אֶשָּׂא אֶל שָׁמַיִם יָדַי - כִּי בַחֲרוֹן אַפִּי אֶשָּׂא יָדַי אֶל עַצְמִי
בְּשִׁבְעָה". הקב"ה נשבע שינקום באויבי ישראל על הרעות שעשו לעמו.
האומות לא יוכלו להיפטר בטענה שעשו את מה שהוטל עליהן. ראשית,
כיוון שהקב"ה שלח אותם להרע לישראל מעט על מנת לייסרם
ולהחזירם למוטב, והן, אומות העולם, התאכזרו לעם ישראל ופגעו בו
באופן נורא. שנית, מפני שכוונתן לא היתה כדי להחזיר את ישראל
בתשובה, אדרבה, הן פגעו בישראל בשל היותם עם ה' העובדים לשמו
(כפי שיתבאר בפסוק הבא), ולכן יש להענישן על מעשיהן כנגד ישראל.

נאמר בפסוק מא: "אם שנותי בַּרְק חֲרָבִי וְתֹאחֲזוּ בְּמִשְׁפַּט יְדֵי..."

הקב"ה כביכול ישחיו את חרבו כדי לעשות נקמה בגויים. **הדעת סופרים** מבאר, שבפסוק זה ישנה מעין אזהרה לאומות העולם, כדי לרסן את אכזריותן גם כשישראל נתונים תחת ידיהן. וכך כתב: "נאמרו כאן ביטויים קשים ומרים, כדי שיהיו לאזהרה לאנשים בזמן שישראל יהיו נתונים בידיהם".

נאמר בהמשך הפסוק: "... אָשִׁיב נָקָם לְצָרִי וְלִמְשָׁנָי אֲשֶׁלָם"

הרמב"ן (בפסוק מ) מסב את תשומת הלב לכינויים 'צרי' ו'משנאי' המורים כי אויבי ישראל הם אויבי ה'. ההתאכזרות שלהם לישראל נובעת משנאת ה' שבלבם. וכך כתב:

"והמעם, כי הם עשו כל הרעות עמנו לשנאתו של הקדוש ברוך הוא, כי לא ישנאו את ישראל בעבור שעשו עבודה זרה בהם, רק בעבור שלא יעשו כמעשיהם, ויעבדו את הקדוש ברוך הוא וישמרו את מצוותיו, ולא יתחתנו בהם ולא יאכלו מזבחייהם, ויבזו עבודה זרה שלהם ויבערו אותה ממקומותיהם, וכענין שאמר: 'כי עליך חורגנו כל היום' (תהלים מר, כג), אם כן לשנאתו של הקדוש ברוך הוא יעשו בנו כל הרעות האלה, והם צרי ומשנאו ועליו להנקם מהם".

נאמר בפסוק מב: "אֲשָׁכִיר חֲצִי מִדָּם וְחֲרָבִי תֹאכַל בָּשָׂר..."

הדעת סופרים נדרש לשוני שבין פסוק זה לפסוק כג, וכך כתב: "אשכיר חצי מדם - על עונשם של ישראל נאמר לעיל פסוק כג: 'חצי אכלה בם', שהחיצים יכלו והם לא יכלו. כאן נאמר שהחיצים יהיו שיכורים מדם, היינו שהחיצים ישארו קיימים גם לאחר שיהיו רוויים מדם עד כי יסיימו את המשפט בולו".

עונשם של ישראל מוגבל, מובטח להם שהם לא יכלו לעולם, שהרי הם עם ה' וישנה ברית נצחית בינם לבין הקב"ה. לעומתם, הקב"ה

ממצה את משפטן של אומות העולם עד תום, ואם אין אפשרות להשיבן למוטב – הוא מכלה אותן כדי שלא יקלקלו את טוב עולמו.

נאמר בהמשך הפסוק: "...מֵרֹאשׁ פְּרָעוֹת אוֹיֵב"

כשהקב"ה מעניש את האומות, אינו מענישן רק על עוונותיהן האחרונים, אלא אף על עוונות אבותיהן מתחילת הפרעות שפרעו בישראל, כדברי רש"י:

"כשהקב"ה נפרע מן האומות, פוקד עליהם עוונם ועוונות אבותיהם מראשית פרצה שפרצו בישראל".

נאמר בפסוק מג: "הֲרִנֵּנוּ גוֹיִם עִמּוֹ כִּי דָם עֲבָדֵיו יָקוּם וְנָקָם יָשִׁיב לְעַרְיוֹ וְכִפֹּר אֲדָמָתוֹ עִמּוֹ"

פסוק זה מתאר את תכלית נקמת ה' בגויים: אין נקמה זו דומה לנקמה אנושית שנובעת מכעס ומפגיעה אישית, אלא נקמה עליונה שנועדה לתקן ולרומם את הגויים, שיכירו במעלתו של עם ישראל כעם ה' ומתוך כך ירננו וישבחו אותו, כפי שהסביר רש"י: "הרנינו גוים עמו - לאותו הזמן ישבחו האומות את ישראל ראו מה שבחה של אומה זו שדבקו בהקב"ה בכל התלאות שעברו עליהם ולא עזבוהו, יודעים היו בטיבו ובשבחו".

אם כן, נקמת ה' בגויים תביא אותם לאמונה בה' ולהכרה במעלתם של ישראל.

"וְכִפֹּר אֲדָמָתוֹ עִמּוֹ"

מילים אלו הן תכלית השירה כולה. לאחר כל העליות והירידות, לאחר שישראל יחטאו, יענשו ויגלו, ה' יחזיר את 'עמו' ל'אדמתו', ושם - כשהעם יחזור למקומו הטבעי והמקורי - יתרחש תהליך כפרה על כל חטאי ישראל.

הביטוי 'אדמתו עמו', הכולל את העם והארץ יחד בסיומה של השירה רומז לקשר החיים המיוחד שבין עם ישראל לארצו, וכך כתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 528):

"בימיו זה, שהוא מרכזי כל כך, חוזר בסיום השירה וחותר אותה:
'וכפר אדמתו עמו'. אדמתו ועמו הם עניין אחד. אין עם כלי ארץ...
עניין העם הזה מופיע בארץ הזאת... איננו עם של מלאכים אלא
עם ריאלי ממשי בעולם הזה".

עוד מדגיש רבנו הרצ"ה בשיחותיו (דברים עמ' 506), שמפסוקי השירה
עולה, שגאולתם של ישראל לא תלויה בתשובה. ראשית כל, הקב"ה
"ידין עמו ועל עבדיו יתנחם" ויגאל את ישראל, ורק אחר כך, כשכבר
יהיו בארץ, במצבם הבריא, יבואו הכפרה ותיקון החטאים, וכך כתב:

"אומר הרמב"ן שבשירה הזאת אין שום תנאי של תשובה. וכן
מפורש ביחזקאל פרק לו: 'לא למענכם אני עושה בית ישראל',
אלא למעני, מפני שיש בזיון וחילול השם. 'אוי לו לאב שהגלה
את בניו'. אי אפשר יהיה לסבול יותר את המצב הזה של חילול
השם 'באמור להם עם ה' אלה ומאדצו יצאו'. לכן 'וקדשתי את
שמי הגדול המחלל בגוים... והבאתי אתכם אל אדמתכם'. ואז
תבראו.

קודם כל יש לבוא הביתה לארץ ישראל... הברחי שתהיה מדינה.
ארץ שנמצאת ביד אומה... אם כן, אומר הרמב"ן שאין שום תנאי.
מוכרחת היא גאולתם של ישראל ושיבתם לארצם. ומתוך כך
'וכפר אדמתו עמו'. מתוך 'אויר ארץ ישראל שמחכים' ומבראו...
עם ישראל יברא".

אזהרת משה לישראל על שמירת התורה

(פסוקים מד-מז)

לאחר שירתו הנבואית של משה, המקיפה את ההיסטוריה האלקית
מראשית הבריאה ועד סוף כל הדורות, וכוללת בתוכה פרקים קשים של
חורבן וגלות ארוכה ומייסרת, חשש משה שמא תחלש דעתם של ישראל

ויאמרו בליבם: אם נזגרה עלינו גזירה אלקית של חורבן וגלות, למה לנו להתאמץ ולדקדק בקיום התורה ומצוותיה? לכן בפסוקים שלפנינו מבאר משה, שאם ישמרו ישראל את התורה ואת מצוותיה, הם לא יענשו, אלא יחיו בארצם הטובה וימלאו את ייעודם. וכך כתב **האברבנאל**:

"... שמשח רבנו חשש שיאמרו ישראל: אם דברי השירה ויעודיה מחוייבים ועתידים להיות, מה בצע כי שמרנו משמרת ה' וכי נעשה מצוותיו... מפני זה אמר אליהם: שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנוכי מעיד בכם היום. והשימת לב היא שתצוו את בניכם לשמור את כל דברי התורה האלקית כדי שתנצלו מהעונשים אשר יעדתי... ואם אתם תשמרו המצוות ותעשו אותם, תחיו ולא תמותו בדבר ורעב ובחיה, כמו שיעדתי בשירה, ואם תשמעו בקול ה' תאריכו ימים על האדמה ולא בגלות אשר זכרתי..."

נאמר בפסוק מד: "וַיָּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶת כָּל דְּבָרֵי הַשִּׁירָה הַזֹּאת בְּאָזְנֵי הָעָם הוּא יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נֹון"
פירש הרש"ר הירש:

"אחרי שאמר משה את השירה אל כל קהל ישראל, הוא הלך עם יהושע אל קבוצות שונות של העם כדי להעמיד אותן על תוכן הדברים ששמעו. וכך אמרו בספרי: 'באזני העם – מלמד שהיה משקעם באזניהם', החדיר אותם אל אוזניהם".

משה ויהושע לא הסתפקו באמירה גרידא, אלא השתדלו להחדיר בשומעים את המסרים הכלולים בשירה ולגרום להפנמתה בליבות בני ישראל.

מדוע צירף משה את יהושע אליו?

כתב האבן עזרא:

"להגדיל מעלת יהושע לעיני הכל..."

משה רבנו ידע שאלו הם הרגעים האחרונים לפני מותו, ולכן דואג לצאן מרעיתו שיקבלו על עצמם את הנהגתו של יהושע. מדוע יהושע נקרא כאן 'הושע'?

כתב רש"י:

"שאף על פי שניתנה לו גדולה, השפיל עצמו מתחילתו (ויהושע נקרא הושע כשהיה נער משרת משה, קודם חטא המרגלים)".

נאמר בפסוק מו: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים שִׁימוּ לְבַבְכֶּם לְכָל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר אֲנִי מַעֲדִי בָכֶם הַיּוֹם אֲשֶׁר תִּצְוֶם אֶת בְּנֵיכֶם לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת"

כתב רבנו בחיי:

"אנכי מעיד בכם - אין זה לשון עדות אלא לשון התראה... ויזהיר משה בכאן שישים האדם כל מחשבתו בתורה, וזהו שאמר 'לבבכם' ולא אמר 'שימו לבבכם', כדי שיעבדו להקב"ה בשני יצרים ביצר טוב וביצר רע".

משה מזהיר את בני ישראל, שישימו ליבם לשמור את מצוות התורה ולעסוק בה. ובנוסף, משה מדריך את העם לעבוד את ה' לא רק עם כוחות רוחניים, אלא גם עם כוחות גופניים וארציים. משה מבין היטב שהמפגש עם ארץ ישראל מזמן מפגש עם חומריות ועם הנהגה טבעית, ועלול להיות סיבה מרכזית לעזיבת ה', כפי שנאמר בשירה: "וַיִּשְׁמַן יִשְׂרָאֵל וַיִּבְעֹט..." (פסוק טו). לכן משה מקדים תרופה למכה ומביא את העם להכרה שגם הכוחות הגופניים ניתנו מאת ה' וניתן לעבוד אותם באמצעותם.

נאמר בפסוק מז: "כִּי לֹא דָבָר יֶרֶק הוּא מִקֶּם, כִּי הוּא חַיִּיכֶם..."

יגיעת לימוד תורה אינה לחינם, היא מאירה את חיינו, נותנת להם משמעות ובלעדיה אין לנו קיום, כדברי רש"י:

"לא לחינם אתם יגיעים בה, כי הרבה תלוי בה, כי הוא חייכם".

משה מדגיש, ששמירת דברי התורה אינה דבר ריק וחסר תועלת, אלא אדרבא, בכך תלויים חייהם. וכך כתב האברבנאל:

"...ואם אתם תשמרו המצוות ותעשו אותם, תחיו ולא תמותו בדבר ורעב ובחיה, כמו שיעדתי בשירה, ואם תשמעו בקול ה' תאריכו ימים על האדמה ולא בגלות אשר זכרתי... הנה אם כן שמירת המצוות אינו דבר ריק מכם, כי אתם בחיירים ואינכם מוכרחים עליהם [על החורבן והגלות]".

מבט למורה

לאורך הדורות אנו מוצאים סיפורי מופת על גדולי ישראל שעסקו בתורה וקיימו את מצוותיה במסירות נפש ומתוך דוחק בזמנים הקשים ביותר. למסירות זו על לימוד התורה וקיום מצוותיה, אין אח ורע בשאר החוכמות. עמל התורה של עם ישראל לדורותיו, מלמדנו על החיבור האמיץ שחש עם ישראל לתורה ולנותנה, זאת מתוך הבנה עמוקה כי בה תלויים חיינו ואורך ימינו. כנוסח ברכת "אהבה" שבברכות קריאת שמע, הנאמרת על ידינו מדי יום ביומו:

"אהבת עולם בית ישראל עמך אהבת, תורה ומצוות חוקים ומשפטים אותנו לימדת. על כן ה' אלקינו בשכבנו ובקומנו נשיח בחוקך ונשמח בדברי תורתך ובמצוותיך לעולם ועד, כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נחגה יומם ולילה, ואהבתך אל תסיר ממנו לעולמים".

ציווי ה' למשה לראות את הארץ ולמות בהר נבו (פסוקים מח-נב)

לאחר השירה האדירה והאזהרות המתלוות לה, לכאורה היתה צריכה להסתיים פרשתנו, אך פרשתנו ממשיכה בציווי של ה' למשה לראות את הארץ ולמות בהר נבו, נושאים שנראים כאילו אינם קשורים לפרשת האזינו.

ראיית משה את הארץ ומותו פותחים עידן חדש בתולדות עם ישראל, ועלינו להבין כיצד פרשייה זו משלימה את שירת האזינו, הטומנת בחובה את ההיסטוריה כולה.

לגבי חשיבותה של פרשייה זו, כותבים חז"ל **בספרי** (שלז, מובא ברש"י):

"וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה - בשלושה מקומות נאמר 'בעצם היום': נאמר בנח... לפי שהיו דורו אומרים ... [אם יבוא מבול וירצה נח לעלות לתיבה] אין אנו מניחין אותו, ולא עוד אלא אנו נוטלים כשילים וקרדומות ומבקעים עליו את התיבה. אמר הקב"ה, הנה אני מכניסו בחצי היום וכל מי שיש בידו למחות יבוא וימחה... [וכך גם היה במצרים], לפי שהיו המצרים אומרים [אם ירצו ישראל לצאת]... אין אנו מניחים אותם... [וכך היה כאן עם משה] לפי שהיו ישראל אומרים... אין אנו מניחים אותו [לעלות להר נבו למות]..."

האמירה האלקית, "כל מי שיש בידו למחות יבוא וימחה", מדגישה שמדובר בגזרה האלקית שאינה ניתנת לשינוי ולבחירה האנושית. הפרשיות המוזכרות במדרש - דור המבול, הצלת נוח, יציאת מצרים והולדת עם ישראל - הן אבני דרך מרכזיות בתהליך ההיסטורי האלקי. העובדה שהמדרש מציין את מותו של משה יחד עם פרשיות אלו, מלמדת שפרשיית מות משה היא פרק חשוב בהיסטוריה ומובן מדוע היא מובאת בהקשר של שירת האזינו - השירה של ההיסטוריה האלקית.

נאמר בפסוק מח: "וַיִּדְבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה בְּעֵצֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֵאמֹר"

המילים "בְּעֵצֶם הַיּוֹם הַזֶּה" באות לציין שראיית משה את הארץ ומותו הם מאורעות חשובים ומהותיים בתולדות עם ישראל, ואינם נתונים לשינוי ולבחירה אנושית, כפי שראינו בדברי חז"ל בספרי.

המילה "לאמור" שבסוף הפסוק, מורה שהציווי לראות את הארץ ולמות בהר נבו, נאמר למשה כדי שיאמר לבני ישראל. מדוע נצטוו משה לשתף את בני ישראל בציווי שנראה כפונה אליו באופן אישי? בהמשך נבאר מדוע ציווי זה איננו פרטי, וכיצד הוא נוגע לכלל ישראל.

נאמר בפסוק מט: "עֲלֵה אֶל הַר הָעֵבְרִים הַזֶּה הֵר נָבוֹ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ מִזְרַח אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ וְרָאֵה אֶת אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנִי נֹתֵן לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לְאֻחֻזָּה"

בפרשת ואתחנן (ג, כה) למדנו על בקשת משה מה: "אֶעֱבְרָה נָא וְאֶרְאֶה אֶת הָאֶרֶץ הַטּוֹבָה". שתי בקשות כלולות בפסוק זה - להיכנס לארץ ולראותה. לבקשתו הראשונה של משה לא נענה ה'. משמעות הסירוב היא, שנגזר על משה למות בעבר הירדן, והטעם לכך יבואר בפסוק הבא.

לבקשתו השניה של משה, לראות את הארץ, ה' כן נענה, כי לראייתו של משה היה כוח מיוחד, וכך כתב הספורנו (דברים ג, כה):

"וַיֹּאמֶר אֶת הָאֶרֶץ הַטּוֹבָה" - אֵתָּן עֵינֵי כָּהֵן לְטוֹבָה בְּבִרְכָּתִי, שֶׁתְּהִי טוֹבָה לְיִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם."

והוסיף רבי צדוק הכהן מלובלין:

"משה רבנו, היה לו כח הראייה, שעל ידי ראייתו היה יכול להכניס האור כי טוב... וכל זה כדי שיוכו ישראל על ידי ראייתו בארץ."

משה, הרועה הנאמן, על אף שלא זכה להיכנס לארץ, רצה להשפיע ברכה לעמו, ומתוך שהכיר כי בכוחו להשפיע טובה וברכה בעצם ראייתו, ביקש לראות את הארץ בעיניו ולגרום בכך שהארץ תתן ברכתה לעם ה' לדורות עולם.

בנוסף, משה ביקש בתחנוניו הרבים, לעורר בליבם של ישראל אהבה

גדולה לארץ ישראל, ומתוך כך יתאמצו בשמירת התורה ומצוותיה, כדי שלא יאלצו לגלות ממנה, וכדברי האבן עזרא שכתב בנוגע לתחנוניו של משה להיכנס לארץ ולראותה:

"ומעם זו הפרשה, לחבב את ארץ ישראל, ואם הארץ תהיה חביבה, ישמרו מצוות ה', שלא יגלו ממנה".

ניתן להוסיף, שגם אם יתקיימו דברי השירה ויגלו ישראל מארצם, כאשר יזכרו ברצונו העז של משה להיכנס לארץ ולראותה יתעוררו בליבם געגועים לשוב אליה, ומתוך ציפיית הישועה יביאו את הישועה עצמה. וכך כתב מרן הרב קוק (מועדי הראי"ה עמ' קלד):

"...אעברה נא ואראה את הארץ המובח... ובתחנוניו-תחינותיו המרובות של משה נפתח מעיין עמוק ביותר של געגועים לארץ ישראל, שכוחו המרווח יפה לכל הדורות... ואין סוף לצמאון ואין גמול לבמיהה...".

אחרי הנבואות הקשות שניבא משה בדברי השירה שבפרשתנו, ציוה ה' את משה לעלות על הר נבו, לראות את הארץ, ובכך לעודד את רוחם של ישראל בידועם מה רב כוחו של משה, שבראיה בלבד משפיע שפע טובה וברכה, ולכן ציוה ה' לומר זאת לישראל.

נאמר בפסוק נ: "וַיִּמַּת בְּהָר אֲשֶׁר אָמַר עֲלֶיהָ שְׁמָהּ יְהוֹסֵף אֶל עַמִּיד...". כפי שהקדמנו בפתיחה לפרשייה זו, מיתתו של משה פתחה עידן חדש בתולדות עם ישראל. הנהגתו של משה התאפיינה בניסים גלויים כפי שהיה במצרים ובכל תקופת הליכתם במדבר, ועם מותו של משה פסקה ההנהגה הניסית והתחילה הנהגה חדשה, וכך אומרים חז"ל במסכת תענית (ט ע"א):

"רבי יוסי בר' יהודה אומר: שלושה פרנסים טובים עמדו לישראל, אלו הן משה ואהרן ומרים, וג' מתנות טובות ניתנו על ידם, ואלו הן באר וענן ומן, באר בזכות מרים, עמוד ענן בזכות אהרן, מן

בזכות משה, מתה מרים נסתלק הבאר שנאמר: 'ותמת שם מרים' (במדבר כ, א) וכתוב בתורה 'ולא היה מים לעדה' וחזרה בזכות שניהן, מת אהרן נסתלקו ענני כבוד שנאמר: 'וישמע הכנעני מלך ערד' (במדבר כא, א) מה שמועה שמע? שמע שמת אהרן ונסתלקו ענני כבוד... מת משה נסתלקו כולן שנאמר: 'ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד' (זכריה יא, ח) וכי בירח אחד מתו והלא מרים מתה בניסן ואהרן באב ומשה באדר, אלא מלמד שנתבטלו ג' מתנות טובות שנתנו על ידן ונסתלקו כולן בירח אחד".

כלומר הבאר וענני הכבוד חזרו בזכות משה, ובמותו נסתלקו כולם. ההנהגה הניסית במדבר היתה הדרכה זמנית שהתאימה לדור המדבר, בו היו ישראל דומים לתינוק שהאומנת נושאת בחיקה. רצון ה' הוא לרומם את ישראל, להביאם לארץ ישראל ולנהוג אתם בדרך הטבע כדי להופיע את הקדושה בתוך הטבע. נמצא אם כן, שמותו של משה הוא למעשה מותה של ההנהגה הניסית של תקופת המדבר ותחילתה של ההנהגה הטבעית הארץ-ישראלית, וכך כתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 228):

"בדרך לכניסה לארץ, אשר עניינה של הארץ הוא הופעת הקדושה שבטבע, מתמעטת ההנהגה הניסית, מה שמודגש על ידי הסתלקות מרים ואהרן ולבסוף אף משה".

עם ישראל חושש מהפרידה ממשה ומההנהגה הניסית, כפי שראינו בספרי, אך מעבר זה, רצון ה' הוא, ומדובר בתהליך הכרחי לשם עילוי המציאות וגילוי הקדושה בתחתיות ארץ, כדברי רבנו הרצי"ה בשיחותיו (במדבר עמ' 405-409):

"יש רצון אלקי להתגלות ממרומי מרומים בתחתיות ארץ... קידוש השם הגדול הוא קידוש השם בארץ... כך הוא טבע הארץ הזאת, ההרים והבקעות האלה, הטופוגרפיה הזאת והאוויר הזה – שעניינם

גילוי קדושה אלקית. העם הזה והארץ הזו קשורים וחוברים למען גילוי קדוש השם בעם ובארץ".

נאמר בסוף הפסוק: "בְּאֶשֶׁר מֵת אֶהְרֹן אֶחִיד בְּהַר הָהָר וַיֵּאָסֶף אֶל עַמּוּיוֹ" מדוע הקב"ה מזכיר למשה את מות אהרן אחיו ובכך מוסיף צער על צערו?

רש"י (במדבר כ, כו) מסביר, שמשה רצה למות באותה צורה שבה מת אהרן אחיו, ובפסוק זה מבשר לו ה' שנענה לרצונו. וכך כתב:

"אמר לו הכנס למערה ונכנס, ראה מיטה מוצעת ונר דלוק, אמר לו עלה למטה ועלה, פשוט ידיך ופשט, קמוץ פיך וקמץ, עצום עיניך ועצם, מיד חמד משה לאותה מיתה, וזהו שנאמר לו: 'כאשר מת אהרן אחיך, מיתה שנתאוית לה'".

נאמר בפסוק נא: "עַל אֲשֶׁר מָעַלְתָּם בִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִי מְרִיבַת קֹדֶשׁ מִדְּבַר צֵן עַל אֲשֶׁר לֹא קִדַּשְׁתֶּם אוֹתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" מדוע ה' מזכיר למשה את עווננו ביום מותו, הרי יש למשה כל כך הרבה זכויות ומעשים טובים?

במותו של משה - כפי שהסברנו - התחיל עידן חדש בתולדות עם ישראל, ההנהגה עברה שינוי מהנהגה ניסית להנהגה טבעית. חטאו של משה במי מריבה היה שכשנפסקה הבאר שהופיעה בדרך נס, היה עליו ללמד מהי ההנהגה החדשה של ארץ ישראל - ההנהגה הטבעית. לכן, כמו שבארץ ישראל, כשיש מחסור במים, עם ישראל צריך להתעצם בתפילה כדי שירדו גשמים, כך היה משה צריך משה לנהוג כשפסקה הבאר, אך במקום זאת משה נהג על פי הנהגה ניסית והכה בסלע. וכך כתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר:

"כבר נתבאר בפרשת מי מריבה ענין מעילה זו שהיה שינוי במבצע [על ידי נס הכאת הסלע] לא מרצון הקב"ה... והיה זה [הפסקת הבאר] כעין עצירת נשמים, והיה הרצון שיבוא משה ואהרן בכח

חלבה ותפילה... ולא היה נם כלל, אלא כמו שהתפילה מועלת
בעת עצירת גשמים... [אבל אתם] לא עשיתם פעולה שיראו שאני
קדוש בתוכם ומשגיח עליהם במבט, לא דווקא בדרך נם, שמייוחד
לזה משה דווקא".

ה' מזכיר למשה את עונו ביום מותו, לרמוז שבמיתתו מתאפשר
המעבר מהנהגה ניסית להנהגה טבעית, ובידיעה זו יש למשה – שכולו
דאגה ומסירות לכלל ישראל ולרצון ה' – נחמה.

רעיונות מרכזיים בפרק לב

הקדמה

- **טוב ה'** – עיקר עניינה של השירה לברר, שה' יתברך צדיק וישר וחפץ רק להיטיב, וכל פורענות שבאה אינה אלא תוצאה של חטא ועוון, אך מובטח לנו שלבסוף ישובו ישראל אל ה' ויטיב עמהם כבראשונה, וינקום נקמה רבה בכל הגויים שהרעו להם.

תוכן השירה

הבית הראשון – "האִינו"

- **צדקת ה' בדינו** – הנהגת ה' עם ישראל היא בתכלית היושר והצדק, וכל פעולותיו של הקב"ה מדודות ושקולות על פי המשפט הראוי והנכון, הן לגבי שכר הצדיקים הן לגבי עונש הרשעים.
- **שכר ועונש** – הקב"ה נאמן לשלם שכר לעובדיו ופורענות לעוזביו, ואף על פי שבעולם הזה לעיתים נראה שהרשעים מצליחים והצדיקים סובלים, מכל מקום השכר והעונש שמורים לצדיקים לעולם הבא.
- **מעלתם של ישראל** – יצירת עם ישראל אינה רק יצירה גשמית ככל העמים, אלא יש בה מעלה רוחנית שעושה את ישראל מוכנים להתעלות למדרגות גבוהות של קדושה וקרבת ה'.

הבית השני – "זִכְרֵ יְמוֹת עוֹלָם"

- **הנהגת ה' בעולם** – כדי להבין לעומק את דרכי הנהגת ה' בעולם ולהיווכח בצדקתו, יש להתבונן בתהליכים ההיסטוריים

שהתחוללו בעולם כולו לאורך הדורות, ובפרט בהיסטוריה של עם ישראל.

- **מעלתם של ישראל** – ההיסטוריה של עם ישראל היא מיוחדת וניסית, באשר הם אחראים על תיקון העולם ועילוי, ולפיכך התהליך הלאומי שלהם נוגע לעולם כולו.
- **השגחת ה' על ישראל** – ה' לבדו מנחה ומנהיג את עם ישראל, ואף הם משיבים לו יחס מתאים ועובדים אותו לבדו, ולא את אלהי הנכר. גם על שאר העמים ה' משגיח, אבל השגחת ה' על ישראל היא מתוך אהבה וקירבה, ואילו ההשגחה על אומות העולם היא מתוך מרחק, באמצעות המלאכים שרי האומות.

הבית השלישי – "וַיִּרְכְּבֵהוּ"

- **הסכנה שבשפע הברכה** – ריבוי השפע והטוב שאנו מקבלים מה' הוא הארת פניו אלינו, ובפרט בארץ ישראל שבגידוליה ישנה קדושה מיוחדת. אבל נדרשת זהירות, פן יהיו נמשכים אחרי תענוגיה ומתוך כך יבואו לנטוש את הנאמנות לה' ולתורתו.

הבית הרביעי – "וַיִּירָא"

- **אהבת ה' לישראל** – דווקא מפני קרבת ה' לישראל ואהבתו אותם, מקפיד ה' ביותר על כך שילכו בדרך הישר, כמו שלאב חשוב שבניו ילכו בדרך ישרה.
- **הסתר פנים** – הקב"ה אינו עוזב ונוטש חלילה את עם ישראל, אלא מרפה את סיועו להם בצורה מבוקרת, כדי לעוררם לשוב בתשובה, וזהו הסתר הפנים.
- **אהבת ה' לישראל** – הענישה האלקית באה בהדרגה. הדרגתיות זו מלמדת כי העונשים הנזכרים אינם אלא לעורר את עם ישראל לתשובה והם באים מתוך אהבת ה' לישראל.
- **דינם של ישראל נתון ביד ה' לבדו** – דינו של עם ישראל נתון לעולם בידי ה' לבדו, לטוב ולמוטב, ויד זרים אינה רשאית לגעת

בישראל מבלי שה' יתברך יאפשר זאת על מנת לייסרם ולעוררם לשוב אליו בעת משבר.

הבית החמישי – "לו חֲכָמוֹ"

- **אחדות ישראל** – ישראל עוזרים ומסייעים זה לזה ודבר זה נותן להם כח ועמידה גם בעתות קושי, אך הגויים אין ביניהם אחווה והם אויבים זה את זה, ומתוך כך בעתות קושי גם חבריהם לא יגנו עליהם ולא יעזרו להם.

הבית השישי – "כִּי אֶשָּׂא"

- **אהבת ה' לישראל** – עונשם של ישראל מוגבל, ומובטח להם שלא יכלו לעולם, ואילו אומות העולם, אין ה' חס עליהם אלא ממצה את משפטם עד תום.
- **נקמת ה' בגויים** – נקמת ה' אינה נקמה שפלה שנובעת מכעס ופגיעה אישית, אלא נקמה עליונה שנועדה להראות שיש אדון לבירה והוא משגיח ושומר ומעניש את אויביו ואת אויבי עמו, כפי הראוי להם.
- **גאולה ותשובה** – הקשר בין ה' ובין ישראל איננו תלוי בתשובה, זהו קשר פנימי ונצחי שאין דבר שיכול לעכבו.

אזהרת משה לישראל על שמירת התורה

- **תפקידו של מנהיג** – אצל מנהיג אמיתי מהות התפקיד אינה שררה והתנשאות על העם, אלא שליחות והתמסרות למענו.
- **בחירה חופשית** – הנבואות הקשות שבפרשת האזינו אינן גזירה אלקית, אלא עומדות ותלויות בבחירת העם, ואם יקיימו את מצוות התורה כראוי, יזכו לשבת בארצם הטובה.
- **עבודת ה' בארץ ישראל היא גם על ידי כוחות הגוף** – הטעם לכך הוא, שבארץ ישראל ההנהגה נעשית טבעית ומסתלקת ההנהגה הניסית.

- **מעלת יגיעת התורה** – יגיעת לימוד התורה אינה לחינם, אלא שכר רב תלוי בה, היא מאירה את חיינו ונותנת להם משמעות, ובלעדיה אין לנו קיום.

ציווי ה' למשה לראות את הארץ ולמות בהר נבו

- **כוח הראיה של משה** – משה רצה לראות את הארץ לפני מותו, כי ידע שיש בכוח ראייתו השפעה מבורכת על העם והארץ.
- **אהבת ארץ ישראל** – משה רצה לעורר בליבם של ישראל לדורות געגועים לארץ ישראל, ולכן גילה השתוקקותו הרבה לזכות להיכנס לתוכה.
- **מהנהגה ניסית להנהגה טבעית** – בתקופת המדבר הנהגת ה' את ישראל היתה ניסית, ובמות משה נעשתה ההנהגה טבעית כהכנה לקראת המעבר להנהגת ארץ ישראל.
- **רצון ה' הוא שיתקדש שמו בתחתיות ארץ** – ההנהגה הטבעית בארץ ישראל מגלה את מלכות ה' בחיים הארציים.

סיכום פרשת האזינו

אחרי ארבעים שנות זיכוך והתעלות במדבר, לקראת כניסת בני ישראל לארץ שבה יזכו למדרגת חיים חדשה, משה חוזר על התורה ועל מצוותיה בהתאם למעלתם החדשה.

ברגעיו האחרונים, משה מכנס את העם ומקיים מעמד מיוחד, מעין מתן תורה מחודש, ובו הוא מעניק להם את דברי השירה בהן מתואר תהליך ההתעלות של האנושות כולה, שלב אחרי שלב, עד שתגיע אל יעודה השלם, כאשר עם ישראל הוא הלב הפועם, נשמת הבריאה. שירת האזינו היא שירה נבואית עליונה, המבטאת את דבקותו הנשמתית של משה בה'. משה היה שקול כנגד כל ישראל, ולכן היה בכוחו לשיר את שירת הבריאה, שבסודה עומדת שירת חיה של האומה הישראלית הדבקה באלקיה.

שירת האזינו הכוללת בתוכה את תולדות הבריאה מראשיתה ועד סופה, כוללת שישה פרקים:

פרק ראשון: "הצור תמים פועלו" - הנהגת ה' נעשית בצדק ויושר גם אם איננו מבינים מדוע כך היא ההנהגה.

פרק שני: "כי חלק ה' עמו" - ה' בחר בעם ישראל מכל העמים ונתן לו את תורתו, לכן מוטלת עליו אחריות לרומם את האנושות כולה.

פרק שלישי: "ירכיבהו על במותי ארץ... וישמן ישרון ויבעט" - ה' ינחיל לעם ישראל את ארצו, ושם ישפיע עליו שפע טובה וברכה. מרוב טובה ישכחו ישראל את ה'.

פרק רביעי: "אסתירה פני מהם" - ה' מעניש את ישראל כדי לזככם ולהשיבם אליו ואל ארצם.

פרק חמישי: "כי ידין ה' עמו" - לאורך שנות הגלות, התעללו הגויים בישראל, ומרוב גאוותם שכחו שיש דין ויש דיין. לכן ה' יעמידם לדין.

פרק שישי: "אשיב נקם לצרי... הרנינו גויים עמו... וכיפר אדמתו עמו" - ה' ינקום באויבי ישראל שהרשיעו כנגדו, יגלה מלכותו על עמו, ישיבם לארצם וכל האנושות תכיר במעלתם.

לאחר תיאור פרקי החורבן והגלות בפי משה, החל משה לעודד את ישראל והודיע להם שפרקים אלה אינם גזרה אלקית מוכרחת, אלא תלויים בבחירתם החופשית, ואם יקיימו את התורה ומצוותיה, מובטח להם שיזכו לשבת בארצם הטובה, ולא יגלו ממנה לעולם.

משה רצה לראות את ארץ ישראל לפני מותו, כדי להשפיע בראייתו השפעה מבורכת על העם ועל הארץ, ובנוסף רצה לעורר בליבו של עם ישראל השתוקקות מתמדת לארץ נחלתו. **עם מותו של משה**, עם ישראל עבר להנהגה טבעית בארצו, כי רצון ה' הוא שיתקדש שמו בתחתיות ארץ.

שירת האזינו מלווה את עם ישראל לאורך הדורות, ממנה העם מקבל חיוניות חיים ובזכותה הוא מגלה תעצומות נפש ומבין את ערכו ומעלתו, את האהבה הנצחית של ה' לעמו, ואת האמונה השלמה שעם כל הקושי והייסורים של החורבן והגלות, עתיד הוא לשוב לארצו ולקדש שם שמים לעיני כל אפסי ארץ.

"לִבְנֵי אָמֹר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר ה' אֱלֹקִים... וְקִדְשְׁתִּי אֶת שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְּחַלֵּל בְּגוֹיִם אֲשֶׁר חָלְלִתֶם בְּתוֹכָם וַיִּדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי ה'... וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל הָאֲרָצוֹת וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֲדֹמַתְכֶם... וְהָיִיתֶם לִי לְעָם וְאֲנִי אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים" (יחזקאל לו, כב-כח).

פרשת וזאת הברכה

הקדמה לפרשת וזאת הברכה

פרשתנו נאמרה ברגעיו האחרונים של משה, לפני שנפרד מצאן מרעיתו, אותו אהב כנפשו. בשעה זו כל מעייניו היו נתונים לברכתם, לטובתם ולהצלחתם. וכיעקב בשעתו, אשר ברך את בניו לפני מותו, גם משה התאוה לברך את בני ישראל לפני מותו.

בברכותיו לשבטים התכוון משה לרומם כל שבט אל מילוי ייעודו. לכל שבט יש תפקיד בעם ישראל, והחיבור שלו לנחלתו מסייע לו לגלות את תפקידו ולהוציאו מן הכח אל הפועל. כשכל אחד מהשבטים ממלא את ייעודו מתגלה שלמות הופעת עם ישראל בארצו. וכך כתב רבנו הרב **צבי יהודה** בשיחותיו (במדבר עמ' 397): **"יש התאמה אלקית בין חלקי הארץ לבין חלקי העם, ויש צורך שסידורי המשפחות יהיו מתוך שמירת התאים היסודיים, סגולתם וערכם המיוחד... כמו כל חלקי האדם. יש עין, מח ולב, כל אחד ותפקידו וכל אחד ועניינו... כך הוא אצל האדם באופן אישי, וכך אצל כלל ישראל"**.

לעומת ברכת יעקב שניתנה לבניו באופן פרטי, משה מברך את השבטים מתוך התייחסות לחיבור שלהם לכל עם ישראל, שהרי צאצאיהם של השבטים הפכו במצרים לעם, יצאו מגלות מצרים, קיבלו את התורה והם עומדים להיכנס לארץ, להקים בה מלכות ומקדש ולהגשים בפועל את היעוד הגדול שאותו חזה יעקב אבינו כעם מאוחד בארצו. השבטים העומדים להיכנס לארץ קשובים היטב לברכותיו של משה, הן בהקשר של יעודו של כל שבט בנחלתו והן בהקשר הכללי של חיבור כל שבט לכלל ישראל.

אמנם משה לא זכה להיכנס לארץ, אבל בברכותיו לשבטים העניק משה לעם ישראל מתנה נפלאה, כי ברכות אלו נאמרו בנבואה עליונה

המקיפה את כל הדורות, והן ממשיכות ללוות אותנו עד הופעת עם
ישראל באופן השלם, כל שבט בנחלתו.

פרק לג

בפרק זה שלושה נושאים עיקריים:

1. הקדמת משה לברכות
2. הברכות לשבטים
3. ברכה כללית לעם ישראל

הקדמת משה לברכות (פסוקים א-ה)

נאמר בפסוק א: "וַיֹּאמֶר הַכֹּהֵן אֲשֶׁר בְּרַךְ מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹקִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְנֵי מוֹתוֹ"

ברכות אלו אינן ברכות פרטיות, אלא משקפות את מהותו ועניינו של כל אחד מהשבטים, ולמעשה הן מהוות המשך לברכותיו של יעקב אבינו לבניו, כפי שהזכרנו בהקדמה. לפני עליית הקומה עם כניסת העם לארץ, משה מחדש את הברכות ומציב לכל שבט מגמה מיוחדת שעל פיה יחיה ויבסס את חייו בארץ ישראל.

"איש האלקים"

תואר זה מוזכר כאן בפעם הראשונה בתורה; התורה מציינת את גדולתו של משה ומודיעה שהוא היה "איש האלקים", כלומר אף על פי שהיה אדם בעל תכונות אנושיות, היו באישיותו צדדים שבהם היה דומה לאלקים. וכך אומר המדרש (דברים רבה יא, ד):

"אם 'אלקים' למה 'איש', ואם 'איש' למה 'אלקים'? אלא, בשעה שהיה מושלך ליאור של מצרים 'איש', ובשעה שנהפך [היאור]

לדם 'האלקים'... בשעה שעלה לרקיע - 'איש'... לפני המלאכים,
שכולן אש; ובשעה שירד מן הרקיע - 'אלקים', מניין? שכתוב:
'וייראו מנשת אליו' (שמות לד, ל). דבר אחר: בשעה שעלה לרקיע -
'אלקים', כשם שאין המלאכים אוכלין ושותין אף הוא לא אוכל
ולא שותה... מחציו ולמטה 'איש', מחציו ולמעלה 'האלקים'."

האבן עזרא מסביר, שהכינוי "איש האלקים" ניתן למשה דווקא כאן
"להודיע כי נבואה בך אותם", כלומר אין זו ברכה אישית אלא נבואית,
כמבואר לעיל. וכן כתב הנצי"ב, שהשכינה היתה מדברת מתוך גרונו של
משה: "וזאת הברכה - כאשר נתברכו בני ישראל מיעקב אבינו ומבלעם, על
בן הקדים הכתוב אשר 'זאת הברכה' הגדולה מכולם - היא 'אשר בך משה',
כאשר הוא 'איש האלקים' - שהשכינה היתה מדברת אז מתוך גרונו, כמו
שהשכינה מברכת."

לפני מותו, הגיע משה לדרגת השיא של חייו, ומתוך מדרגה גבוהה זו
הוא ברך את ישראל. כפי שכתב **התולדות יצחק** (בפרק לד, ה):

"ואמרו (חולין ז ע"ב): 'גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם', ולכן
בירך את ישראל סמוך למיתתו, שהוא יותר זך וחכמתו זכה, והיה
כמלאך נבדל מחומר, וכן יעקב ברכם סמוך למיתתו."

נאמר **בפסוק ב'**: "וַיֹּאמֶר ה' מִסִּינִי בָּא וְזָרַח מִשְׁעִיר לְמוֹ הוֹפִיעַ מִהָר פָּאֵרָן
וְאַתָּה מִרְבֶּבֶת קִדְשׁ מִיָּמִינוּ אֵשׁ דָּת לְמוֹ"

משה פותח את ברכתיו לשבטים בפירוט המעלות שמחמתן הם
ראויים שהברכות יחולו על ראשם, ומונה שלוש סיבות:
א. פסוקים ב-ג: עם ישראל ראוי לברכה, מפני שקיבל את תורת ה'.
ב. פסוק ד: עם ישראל ראוי לברכה, מפני שהוא ישמור על קיום
התורה בנאמנות במשך הדורות.

ג. פסוק ה: עם ישראל ראוי לברכה, מפני שהוא מפרסם את מלכות
ה' בעולם.

פסוק זה מתאר את קבלת התורה במעמד הר סיני.

"ה' מְסִינִי בָּא"

לכאורה היה צריך להיות כתוב "לסיני", ולא "מסיני", ביטוי שממנו משמע שה' יצא מסיני. הרמב"ן מבאר, שביטוי זה מתאר את ביאת השכינה מסיני אל תוך מחנה ישראל מכוח קבלת התורה. וכך כתב:

"ואמר כי ה' מסיני בא לישראל, כי משם השכין שכינתו בתוכם ושוב לא נסתלקה מהם. והעניין, כי ירד הכבוד בהר סיני כמו שנאמר: 'וירד ה' על הר סיני' (שמות יב, כ) ... וכאשר ניתנו לו הלוחות האחרונות שכן הכבוד באהל מועד - אהלו של משה, שנקרא כך] ... וכאשר הוקם המשכן שכן הכבוד במשכן, שנאמר: 'ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן (שם מ, לד), ומשם היו לו כל הדברות כל ימי המדבר."

"וְזָרַח מִשְׁעִיר לְמוֹ, הוֹפִיעַ מֶהָר פֶּאֶרֶן"

על מילים אלו תמהה הגמרא (עבודה זרה ב ע"ב): "מאי בעי? - מה ה' ביקש] בשעיר, ומאי בעי בפארן? - הרי נתינת התורה היתה בסיני, ולא בשעיר ופארן! ועונה: "אמר רבי יוחנן: מלמד שהחזירה הקב"ה על כל אומה ולשון ולא קיבלה, עד שבא אצל ישראל וקיבלה".

במדרש פרקי דרבי אליעזר (פרק מא) מופיע תיאור מפורט (מובא בקיצור

ברש"י כאן):

"וַיֹּאמֶר ה' מְסִינִי בָּא וְזָרַח מִשְׁעִיר לְמוֹ - ואין שעיר אלא בני עשו, שנאמר: 'וַיֵּשֶׁב עֵשָׂו בְּהָר שְׁעִיר' (בראשית לו, ח). אמר להם הקב"ה: מקבלים אתם את התורה? אמרו לו: מה כתיב בה? אמר להם: 'לֹא תִרְצָח' (שמות כ, יג). אמרו לו: לך מעימנו, כי אין אנו יכולים לעזוב את הברכה שברך יצחק את עשו אבינו שאמר לו 'ועל חרבך תחיה' (בראשית כו, ט). ומשם חזר ונגלה על בני ישמעאל, שנאמר: 'הוֹפִיעַ מֶהָר פֶּאֶרֶן', אמר להם: מקבלים אתם את התורה? אמרו לו: מה כתיב בה? אמר להם: 'לֹא תִגְנוּב' (שמות כ, יג), אמרו לו: אין אנו יכולים לעזוב את הדבר שעשו אבותינו, שגנבו את יוסף

והורידוהו למצרים, שנאמר: 'כי גנב גונבתי מארץ העברים' (בראשית
כ, ז).

המהר"ל (גור אריה כאן) מבאר, שהוזכרו בפסוק זה דווקא "שעיר"
ו"פֶּאֶרֶן" - בני עשו ובני ישמעאל, "כי אלו מסתבר יותר שיקבלוה, שהם
זרע אברהם, שקיים כל התורה". אך בפועל התברר שעל אף היותם מזרע
אברהם, אינם ראויים לקבל את התורה.
התורה מתאימה אך ורק לעם ישראל. ומה שהקב"ה בחן בדעתו את
כל האומות, זה כדי להראות לכל שהתורה מתאימה רק לישראל (ומהר"ל
גבורות ה' פרק עב).

"וְאַתָּה מְרַבֵּת קֹדֶשׁ"

הקב"ה ירד ממקומו בשמים כדי לתת את התורה לישראל, לאמור:
ה' רוצה למסור את התורה לעם ישראל למרות היותם בשר ודם, ולשכון
בקרבתם, ולכן לא מסרה למלאכים הקדושים והרוחניים. בכך ניכרת
חיבתו הגדולה של ה' לעם ישראל, כדברי **אור החיים הקדוש**:

"נראה שהכוונה הוא להעיר מעלתם של ישראל, כי הניח ה' צבא
מעלה רבבות קודש ובא אצל ישראל, ופירוש 'ואתה' - בא בהחלט
[- באופן מוחלט] מהם [- מהמלאכים] ועשה במקומם [את
ישראל] עמו ונחלתו; וכן היה, ששם בסיני ציוה לישראל: 'ועשו
לי מקדש ושכנתי בתוכם' (שמות כה, ח) ועזב עליונים".

רצונו של הקדוש ברוך הוא שהתורה תתקיים דווקא בעולם החומרי
והמוגבל, על ידי בני אנוש שיתגברו על מגבלות החומר, על החולשות
האנושיות והיצר הרע, ויאירו את העולם הגשמי באור האלקי. וכך כתב
הכלי יקר:

"ואתה מרבבות קודש - שבא מן רבבות קודש מלאכים, אשר
אמרו: חמדה ננוזה אתה בא ליתנה לבשר ודם?! אך מכל מקום
בא הקב"ה מהם, לפי שקדושים הם ואין בהם יצר הרע וניאוף

וגזילה, על כן מצד היותם 'רבבות קודש' בא לישראל להשלים
חסרונן ולצרף חלודת חומר שלהם כזהב המצורף באש".

"מימינו אש דת למו"

ה' נתן לישראל את התורה שהיא "אש דת". בספרי (שמג) עומדים חז"ל
על משמעות דימוי התורה לאש:

"מימינו אש דת למו" - מגיד שדברי תורה משולים באש: מה אש
ניתנה מן השמים, כך דברי תורה ניתנו מן השמים... מה אש חיים
לעולם, כך דברי תורה חיים לעולם. מה אש קרוב לה אדם נכווה,
רחוק ממנה צונן, כך דברי תורה כל זמן שאדם עמל בהם חיים
הם לו, פרש מהם, ממיתים אותו. מה אש משתמשים בה בעולם
הזה ולעולם הבא, כך דברי תורה משתמשים בהם בעולם הזה
ולעולם הבא".

התורה היא מקור חיים נצחי, אולם היא דורשת זהירות - לא לנהוג
בה בקרבה שמביאה לידי קלות דעת, ולא לעזוב אותה ולהתרחק
מהשפעתה.

מבט למורה

בהמשך דברי המדרש נאמר משפט סתום לכאורה, הגונז
בתוכו משמעות עמוקה על מהותן של המצוות, וכך נאמר
בו: "אש דת למו" - אילולא דת שנתנה עימה, אין אדם יכול
לעמוד בה". כלומר, התורה במהותה היא 'אש', יש לה עוצמה
רוחנית אדירה ובלתי נתפסת. ה'דת' היא הופעת התורה
כמצוות וחוקים מפורטים ומסודרים. אילו ניתנה התורה
בבחינת ה'אש', ללא המצוות המעשיות המכוננות 'דת' - לא
היה אפשרי לבני אנוש לקיים מגע עם התורה העוצמתית,
הבוערת כאש. רק על ידי המצוות המעשיות, המורידות את
הערכים הגבוהים של התורה לחיי המעשה ומיישמות אותם
בהם בפועל - ניתן לבוא במגע עם התורה עצמה.

נאמר בפסוק ג: "אף חֲבֵב עַמִּים כָּל קִדְשֵׁי בִידֶךָ..."

הפסוק פותח במילה "אף", משום שיש בו תוספת על האמור בפסוק הקודם, כדברי רבנו בחיי: "יאמר: מלבד מה שנתן להם התורה מימינו מתוך האש, עוד חיבב אותם מכל העמים שקראם 'סגולה', שנאמר: 'והייתם לי סגולה' (שמות י"ז, ה)". פסוק זה מוסיף לתאר את מעלתם של ישראל וחיבתם לפני המקום: הקב"ה מחבב את העמים, דהיינו השבטים (וכפי שכותב רש"י), ושומר ומגן בידו על קדושי עם ישראל.

הרש"ר הירש מסביר שהביטוי "חֲבֵב" מלמד על גודל מעלתם של ישראל ועל ההשפעה הרוחנית העצומה שיש להם על העולם כולו:

"בשעה שאתה רוצה להביא את שאר העמים לידי קיום הובתם, אתה אוהב את 'כל קדשיו' של ישראל 'בידך', הוה אומר: כל קדושי ישראל הם כלי שרת בידך לצורך זה. כל אלה מבני ישראל המתקדשים על ידי קיום נאמן של התורה מלמדים במעשיהם תורה ומוסר, אולם השפעתם איננה ניכרת רק בישראל אלא הם משפיעים לטובה על כל האנושות. באין אומר ודברים הם מאירים לכלל האנושות כמופת של הגשמת הייעוד הקדוש של האדם... בזכות ישראל ייעשו כולם אנוחה אחת לעשות את רצון ה' ולקיים את מצוותיו".

לפי פירוש זה, המילה "בִידֶךָ" אינה מתארת 'הגנה' אלא 'שימוש': עם ישראל הוא כלי השרת שבו משתמש הקב"ה כדי להביא את העולם אל תיקונו.

נאמר בהמשך הפסוק: "...וְהֵם תָּבוּ לְרִגְלֶךָ יֵשָׁא מִדְּבַרְתֶּיךָ"

לעומת תחילת הפסוק שתיארה את חיבתם של ישראל לפני המקום, המשך הפסוק מתאר את ההתמסרות מצד ישראל כלפיו, ואת דבקותם בו והליכתם אחריו. וכך כתב הרמב"ן:

"וְהֵם תָּבוּ - כמו 'הִבּוּ'... יאמר שהם מוכים בכל מכה במדבר ללכת אחריו בכל אשר תלך, לא יחושו לרעב ולצמאון ומכת נחש

ועקרב, רק יצאו לרגליך ואחריו ירוצו. וזה בעניין שנאמר 'זכרתי לך חסד נעורייך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה' (ירמיהו ב, ב). 'ישא מדברתיך' - ... יאמר שיישא דבריך על שפתיו ויהנה בהם תמיד".

כלומר, ישראל הלכו אחרי ה' במדבר במסירות נפש. אמנם הקב"ה שמר עליהם, דאג לכל מחסורם והגן עליהם מפגעי המדבר, אך כשהם יצאו אל המדבר הם לא ידעו שכך יהיה, אלא הלכו מתוך התמסרות גמורה לקב"ה ונכונות לקבל עליהם את קשיי הנדודים במדבר. ישראל לא רק הלכו אחרי ה' במדבר אלא גם קיבלו את התורה בשמחה ובאהבה והם הוגים בה תמיד.

מבט לתלמיד

מסע ישראל במדבר היה תהליך מורכב עם עליות ומורדות, נפילות ומשבירים. במהלך תקופה זו התרחשו חטא העגל, חטא המרגלים, המתאוננים, מחלוקת קרח, מעשה השיטים, ואירועים נוספים בהם עם ישראל לא הראה את אמיתת ערכו. בפסוק הראשון בחומש ראינו תוכחה מרומזת של משה לישראל על מאורעות אלו, והדברים התפרשו לאורך כל החומש. עם כל זאת, כעת, כשמשה מסכם תקופה זו לקראת פרידתו מעם ישראל, הוא אינו מביט כלל על צד זה, אלא רק על הצד החיובי והטוב שהראה עם ישראל בעת נדודיו במדבר, שהוא הערך האמיתי שלו. זאת משום שהניסיונות והנפילות במדבר היו תהליך הדרגתי של השתחררות מהרעות של גלות מצרים, וחזרה של ישראל אל טבע נפשם ואמיתת ערכם.

הכותרת הכללית שמשה נותן לתקופה זו, היא חיובית ומאירה: חביבות ישראל לפני הקב"ה, התמסרותם לקב"ה והליכתם אחריו בכל מצב, רצונם לקבל את התורה ועיסוקם בה, והאור שהם מאירים לעולם כולו.

נאמר בפסוק ד: "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב"

פסוק זה ממשיך את הפסוק הקודם ומתאר את תוכן הדברים שעם ישראל נושא על שפתיו ומעביר מדור לדור. משה מזכיר כאן את שמו בגוף שלישי, מפני שאין זו אמירה משלו, אלא הוא כביכול מצטט את האמירה של עם ישראל לדורותיו: משה מסר לנו תורה וציוונו לשמור מצוותיה, והיא ירושה העוברת מדור לדור לקהילת עם ישראל, בני יעקב. וכך כתב הרמב"ן:

"הטעם, שיישא [עם ישראל על שפתיו] תמיד ויאמר: 'תורה צוה לנו משה', והיא תהיה 'מורשה' ל'קהלת יעקב', כי לדורות עולם כל בני יעקב יירשוה וישמרו אותה, כי לא תשכח מפי זרעו".

פסוק זה מעמידנו על חשיבות מסירת התורה מדור לדור, ולכן נתנו לו חז"ל מקום מרכזי בלימוד הראשוני שעל כל אב מישראל ללמד את בנו, כדברי הגמרא (סוכה מב ע"א), שקטן היודע לדבר, אביו מלמדו "תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב".

נאמר בפסוק ה: "ויהי בישראל מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל"

הרמב"ן מפרש כי פסוק זה ממשיך את קודמו, וגם הוא חלק מציטוט הדברים שאומר עם ישראל לדורותיו בעניין הקשר לתורה. וכך כתב:

"דמו אל ה' הנזכר [בפסוק ב], שהיה למלך על ישראל בהיותם ישרים [- ישורון], ונאספו כל ראשי העם וכל שבטי ישראל יחד. וגם זה הכתוב דבוק [לקודמיו], והטעם, כי ישראל יאמרו תמיד: התורה אשר צוה לנו משה תהיה ירושה לכל קהלת יעקב לעדי עד, לא נחליף ולא נמיר אותה לעולם! ויאמרו, שהיה ה' למלך על ישראל בהתאסף ראשינו וקנינו ושופטינו וכל שבטי ישראל; שכולנו יחד קיבלנו מלכותו עלינו לדור ודור, ואנחנו חייבין לשמור תורתו ומלכותו לעולמים. וזו המצוה הוא דיבור 'אנכי', והיא קבלת מלכות שמים".

כלומר, פסוק זה ממשיך את תיאור מעמד הר סיני, שבו נאספו 'ראשי עם' ישראל 'יחד' עם כל 'שבטי ישראל' וקיבלו עליהם את הקב"ה למלך, וממילא התחייבו לשמור את תורתו לדורי דורות. **הרמב"ן** מסיים ואומר, שתכלית אמירה זו היא להביע את מעלתם וזכותם של ישראל ואת היותם ראויים לברכה שכעת יחל משה לברכם: "והנה הזכיר כי ה' שוכן בישראל, והנה קיבלו תורתו ומלכותו כל שבטיהם יחד עליהם ועל זרעם לדורותם, אם כן הינם ראויים לברכה".

בפירוש משמעות השם "ישורון" לעם ישראל, הביא **הכתב והקבלה** (בפסוק כח) כמה הסברים:

"נקרא ישראל בשם 'ישורון' שהוא לשון ראייה והבטה, על שם שראו בסיני כבוד השכינה עין בעין (רבינו בחיי). והנר"א אמר: קראם ישורון על השירה הראשונה ששרו לו ביציאת מצרים... וייתכן, לפי שהתורה נקראת ישר, ככתוב: 'הלא היא כתובה על ספר הישר' (יהושע י, יג) ותרגומו 'ספרא דאורייתא', והמצוות בכללן נקראו 'ישרים', כמו שכתוב: 'פקודי ה' ישרים' (תהלים יט, ט), לכן נופל לשון 'ישורון' על מקבלי תורה ושומרי פקודיה".

הסברים אלה מלמדים על מעלתם של ישראל ותפקידם המיוחד עלי אדמות, בתחומים שונים:

- א. עם ישראל מסוגל לראיה נבואית עליונה.
- ב. עם ישראל ניחן במידת הכרת הטוב, והוא שר שירה של הודיה והלל לה' על ניסיו ונפלאותיו.
- ג. עם ישראל נקרא על שם התורה שמכוונת ומיישרת את דרכו.

"יחד שבטי ישראל"

ממילים אלו ניתן ללמוד על גודל חשיבותם של השלום והאחדות בקרב ישראל, שכן רק כשהם כולם מאוחדים יכולה השכינה להופיע בתוכם בצורה שלמה, ורק כך מתגלה מלכות ה'. הפסוק מדגיש את העובדה שקבלת התורה היתה מתוך מצב של אחדות, משום שרק במצב

כזה היא יכולה להביא את עם ישראל אל הערכים הגבוהים של תיקון העולם וכינון מלכות ה' אליהם הוא שואף. וכך כתב אור החיים הקדוש:

"דמו כי מלכות ישראל תהיה מתקיימת כשיהיו ישראל מתאספים ראשיהם יחד ולא יהיו בד בבד [- יושבים כל אחד לבדו], שבוזה יהיה סיבה שיתייחדו יחד שבמי ישראל, וכשישראל בגדר זה הנה הינם ברום גדר ההצלחות ומלכותם תהיה בה הויה של קיום. וצא ולמד כי מיום שנחלקו הלכבות ונחלקו המלכויות מה עלתה בידם, וזאת סיבת ענלי ירבעם והכאים אחריו; כי ראש האובדן הוא הפירוד, וכלי המחזיק הברכה הוא השלום וייחוד הלכבות".

מבט למורה

גישה מיוחדת לפירוש שני פסוקים אלו מציע בעל הכתב והקבלה, ולפיה הם מאמר מוסגר המבטא את רגשותיהם של ישראל לגבי מנהיגם האהוב. וכך כתב:

"שני פסוקים אלה אמרו עדת ישראל, אחרי שומעם הדברים הנעימים היוצאים מפי רועם הנאמן לספר בשבחם מהתנהגות אהבתו יתברך עמהם ומחכנעתם לפניו לקבל עול מלכותו עליהם, נתפעלה כל העדה לדבר מגודל מדרגת משה, ונכנסו בתוך דבריו לקרוא בהתלהבות נפשותם לאמר: 'תורה ציוה לנו משה וגו' ויהי בישורון מלך' וגו'. ומעם 'בהתאסף וגו' יחד' וגו' - על יום מתן תורה, שנתברר לכל העדה גודל מעלת משה, שבו לבד בחר ה' מכל ישראל, כי ראו שלא היה בכוחם לסבול קבלת התורה [אלא] רק משה לבדו, עד שאמרו אליו כל העדה 'קרב אתה ושמע את אשר יאמר ה' אלינו ואת תדבר אלינו' וגו' (דברים ו, כד)".

מחמת רוב התפעלותם והתרגשותם מדברי משה בפסוקים ב-ג בעניין מעלתם הרוחנית, השיבו אף הם בפרץ נרגש של הבעת הערצה והערכה כלפי משה, שמסר להם את תורת ה'. הסברו של בעל הכתב והקבלה מלמד אותנו על ההערצה והכבוד שרחשו בני ישראל למשה.

ברכות משה לשבטים (פסוקים ו-כד)

מתוך הדגשת חשיבותו של עם ישראל ככלל מאוחד, כפי שראינו בפסוק הקודם, עובר משה לברכות המפורטות והייחודיות לכל שבט. כפי שהזכרנו מספר פעמים, אחדותו של הכלל אינה שוללת את הייחודיות שנמצאת בכל פרט: לכל אחד מישראל יש ייחודיות, ולכל שבט ישנן תכונות אופי המייחדות אותו ותפקיד מיוחד משלו. כל פרט המממש את אופיו ותכונותיו על הצד הטוב ביותר, תורם בזה את חלקו לכלל, וכך - מתוך הופעת הגוונים השונים - הכלל נבנה בצורה שלמה ומקיפה. סגולות מיוחדות אלו יוצאות אל הפועל באופן שלם דווקא כשכל שבט יושב בנחלתו המיוחדת לו.

משה מרומם בברכותיו כל שבט ושבט ומכוונו לגלות את תפקידו, להבין את ערך נחלתו ולמצוא את נקודת החיבור שלו לכלל ישראל.

הברכה לראובן

נאמר בפסוק ו: "יְחִי רְאוּבֵן וְאֵל יִמֵּת וְיִהְיֶה מִתּוֹ מְסֻפָּר"

הברכה הראשונה שמברך משה את השבטים שייכת לשבט ראובן כי הוא הבכור. ואמנם יעקב אבינו הדגיש בברכתו לראובן את הפגם שפגם במבנה השבטים: "פחז כמים אל תותר" וכו'. אולם משה מדגיש את התיקון וההתפייסות, כי הבכורה היא סגולה אלקית שאינה ניתנת להעברה, כפי שכתב רבנו בחיי (כאן): "ולפי שהוא הבכור על כן נתן לו בברכתו משפט הבכורה".

בירור זה של משה לגבי סגולת הבכורה נוגע לכל עם ישראל, כי עם ישראל מכונה: "בני בכורי ישראל". משה מברר שסגולה זו היא נצחית, וגם אחרי כישלונות, חורבן וגלויות, ישארו ישראל בנו בכורו של הקב"ה. וכך כתב רבנו הרצי"ה בשיחותיו (דברים עמ' 550-548):

"כל השבטים שייכים לבנין כלל ישראל... יש ליעקב אבינו קפידא על ראובן שגם זעזוע בבכורה... בבנין השבטים... גרם בלבול ב'בני

בכורי ישראל!... מה יהיה לבכורה שלנו? משה רבינו הוא הממשיך הפנימי של יעקב אבינו... לכן פתחון הפה הראשון של יעקב אבינו -] הברכה הראשונה שניתנה לראובן[הולך ונמשך ב'זאת הברכה' - 'יחי ראובן ואל ימות'. מופיעה התפייסות. משה רבינו הוא הבנין השלם של כלל ישראל. לכן... התפייסות זו של משה רבינו היא ביחס לכל ישראל כולו... שהם [- השבטים] בנין אחד שלם".

גם לעתיד לבוא, כשכל האנושות תתעלה, עם ישראל יישאר במעמד של בנו בכורו של הקב"ה ביחס לעמים כולם (שם עמ' 547). התפייסות זו כוללת את תפילתו של משה "יחי ראובן ואל ימות". כלומר, עוד יתברר שראובן חזר בתשובה והוא נקי מאותו עוון, כפי שכתב בעל צרור המור: "...החוטא חשוב כמת... לכן אמר משה 'יחי ראובן', להורות שהיה חי ובעל תשובה... [ש]כל העם היו מרגלים אחריו על אותו מעשה, עד שבא משה והודיעם שהיה נקי... עד שאמרו שבאותה שעה האירו אותיות ראובן שהיו באורים ותומים אפילות והכירו ישראל שלא חטא. ואז אמר 'יחי ראובן ואל ימות'".

מלבד זאת, משה מדגיש את גבורתו של ראובן בתורה, כפי שכתב בעל צרור המור בהמשך: "ואמר 'ויהי מתיו מספר' ולא אמר 'ויהיו', לרמז על אחדותם וייחודם בתורה בלב אחד כאיש אחד... שהיו גבורים בתורה". המלבי"ם מוסיף, שמשם התכוון לציין בברכתו, שבני ראובן הם גיבורי מלחמה, ולכן בחרו להתיישב בספר, וכך כתב: "והזכות שהיה לראובן בזה, הוא שבחר לו לנחלה מקום הסכנה ובטח בה'... [ו]עשה בן לטובת ישראל שבחר לנחלה מקום הסכנה".

כללו של דבר: משה הצליח לרומם את שבט ראובן אל הייחודיות שלו בברכתו - ייחודיות הכוללת את תהליך התשובה שהוא עשה, את סגולת הבכורה שחזרה אליו, ואת יעודו בעם ישראל לצאת כחלוץ לפני המחנה לכיבוש הארץ ואף לשמור על עם ישראל במקום הסכנה בעבר הירדן.

הארכנו בביאור הברכה לשבט ראובן, כדי להראות כיצד צריך להתבונן על ברכות משה לכל השבטים.

הברכה ליהודה

נאמר בפסוק ז: "וְזֹאת לַיהוּדָה וַיֹּאמֶר שְׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה וְאֶל עֲמֹ תִבְיָאֵנוּ יָדָיו רַב לוֹ וְעֶזְר מִצָּרָיו תִּהְיֶה"

שבט יהודה, שממנו תצא מלכות בית דוד, עתיד היה להנהיג את העם במלחמותיו על ארץ ישראל. לכן משה התפלל שיענהו ה' בתפילתו בצאתו למלחמה, ויהיה בעזרו לנצח את האויבים ולשוב בשלום. וכך כתב הרמב"ן: "שמע ה' קול יהודה - יתפלל עליו בצאתו למלחמה, כי הוא יעלה בתחילה [- להילחם, כאמור בתחילת ספר שופטים], ולנגיד ממנו [- ממנו יהיה המלך] שיילחם באויבי ישראל... 'ואל עמו תביאנו' - שישוב לשלום. 'ידיו רב לו' - יהיו ידיו רב לו שלא יצטרך לעזר אחר זולתי עזרת ה' שיענהו בתפלתו".

הנצי"ב מבאר, שמשה הזכיר את קבלת תפילותיו דווקא לגבי יהודה, מפני שעניין התפילה קשור בקשר הדוק לעניין המלחמה, שבה מוביל יהודה; עם ישראל היוצא למלחמה, ובפרט שבט יהודה ההולך בראש, יודעים כי הכוח והיכולת לנצח ניתנים מהקב"ה, ולכן התפילה מלווה תמיד את מלחמותיהם - "ובך דרכו של דוד וכל שבטו נוהג, שקודם שיצאו למלחמה היו מתפללים". במקביל למאמץ המלחמתי, יודעים לוחמי ישראל כי הכרעת המלחמה תלויה ברצון ה' בלבד.

מבט לתלמיד

ההשתדלות לנצח במלחמה והביטחון בה' הבא לידי ביטוי בתפילה אינם סותרים זה את זה.

רש"י מביא את הסבר **הגמרא** (סוטה ז ע"ב), שלכך נסמכה ברכתו של יהודה לזו של ראובן, משום ששניהם התוודו על עוונם (ראובן במעשה

בלהה, ויהודה במעשה תמר) והיו דוגמה לתשובה. מכאן אנו לומדים מה גדולה מעלתם של השבים בתשובה, שברכתם קודמת לכל. לפי רש"י, במילים "שמע ה'" רמוז שבט שמעון שלא זכה לברכה בפני עצמו, והתברך "מתוך ברכותיו של יהודה, ואף כשחלקו ארץ ישראל נמל שמעון מתוך גורלו של יהודה". גם הרמב"ן כתב: "והנה יתברכו גם הם מברכת שאר השבטים אשר המה בתוכם".

הברכה ללוי

לאחר ברכת הבכור ושבט המלוכה, עובר משה בפסוק הבא לברך את השבטים הקשורים למרכז החיים של האומה - בית ה' והעבודה בו, כפי שכתב רש"י (בפסוק יב): "לפי שברכת לוי בעבודת הקרבנות, ושל בנימין בבניין בית המקדש בחלקו - סמכן זה לזה וסמך יוסף אחריו, שאף הוא משכן שילה היה בנוי בחלקו".

נאמר בפסוק ח: "וּלְלֵוִי אָמַר תְּמִיד וְאוֹרֵיךְ לְאִישׁ חֲסִידֶךָ אֲשֶׁר נִסִּיתוּ בְּמִסָּה תְּרִיבָהּ עַל מֵי מְרִיבָהּ"

בשונה משאר השבטים שבברכתם משה ניגש מיד לברכה עצמה, בברכתו לשבט לוי הוא מקדים לעצם הברכה דברי שבח לשבט. ניתן להסביר שינוי זה על פי דברי הרמב"ן, המציין את החשיבות שראה משה בברכת שבט לוי: "והנה רצה לברך את לוי כי מברכתו יתברכו כל ישראל, שיהיו קרבנותיו לרצון להם לפני ה'" - ברכת ה' לישראל מושפעת אליהם באמצעות עבודת המקדש, ושבט לוי העובד במקדש, מרומם את כל שבטי ישראל אל הגובה הרוחני שמקרין המקדש, ומכוח זאת הם מתברכים בברכת ה'. לפיכך הקדים משה לברכתו לשבט לוי הקדמה המתארת את מעמדו המרכזי והחיוני בחיי הרוח של עם ישראל.

משה מציין את מעלת שבט לוי המתבטאת בכך שממנו בא הכהן הגדול הנושא על ליבו את האורים והתומים, ובכך שלא היה שותף לנפילות של ישראל ולניסיונות שניסו את ה' במשך תקופת המדבר, כדברי הספורנו: "'אשר נסיתו במסה' - בכל מסה שניסו ישראל את האל-

יתברך, כאמרו 'וינסו אותי זה עשר פעמים' (במדבר יד, כב), לא ניסוהו שבט לוי ולכן לא נגזרה עליהם גזירת מרגלים". שבט לוי תמיד שמר על מתח רוחני גבוה ונאמנות מוחלטת לה'.

נאמר בפסוק ט: "הָאָמַר לְאָבִיו וּלְאִמּוֹ לֹא רָאִיתִיו וְאֶת אָחִיו לֹא הִכִּיר וְאֶת בְּנוֹ לֹא יָדָע כִּי שָׁמְרוּ אִמְרֵתְךָ וּבְרִיתְךָ יִנְעֲרוּ"

המפרשים מסבירים כי דברי שבט אלו מתייחסים לעניין חטא העגל. שבט לוי התייחד בכך שהוא לא חטא בעגל. אמנם רוב עם ישראל לשבטיו לא חטא בעגל, אך שבט לוי היה השבט היחיד שאף אחד ממנו לא היה שותף לכך, וכמו כן כולו התגייס למשימה הקשה, מבחינה רגשית, של ביעור הרשע מעם ישראל. וכך פירש רש"י:

"כשחטאו בעגל ואמרתי 'מי לה' אלי' (שמות לב, כו), נאספו אלי כל בני לוי וציוויתים להרוג את אבי אמו והוא מישראל, או את אחיו מאמו, או את בן בתו, וכן עשו".

כך מסביר רש"י כיצד ייתכן שקרובים אלו של הלויים חטאו בעגל אף על פי שכל שבט לוי לא היה שותף לזה. מעשה זה נראה אכזרי לכאורה, אך מצד האמת הוא נעשה לטובת עם ישראל ומתוך אהבה ורחמים מצידם של הקב"ה, משה והלויים כלפי עם ישראל. כשם שלפעמים צריך לנתק מגוף האדם חלק שיש בו מחלה ממארת כדי להציל את הגוף כולו, כך יש לבער מתוך עם ישראל את אלו שדבקו ברע ובקלקול, כדי להציל את העם כולו.

הרש"ר הירש מעמיק בהבנת משמעות מעשהו של שבט לוי:

"זכות מעשה נקמתם נתקיימה אימרת [- הבטחת] ה'; אלמלא הוא, היה העם כולו נידון לכלייה ועל ידי כך היתה הבטחת ה' לאברהם מתבטלת לפחות באותו דור ועוד לזמן רב לאחר מכן".

לולי התגייסותו של שבט לוי לביעור הרע, היו ישראל נידונים לכליה, ואז היתה עלולה כביכול להתבטל התוכנית האלקית שהתבטאה בהבטחת ה' לאברהם. נמצא שבני לוי שמרו את אמרת ה' וקיימוה.

מעשה זה של שבט לוי ביטא יכולת התעלות מעל הרובד האישי כדי להתמסר לקיום דבר ה'. יכולת זו היא המכשירה אותו גם לשפוט בין בני ישראל וליישם את משפטי ה' בארץ, כאמור בפסוק הבא: "וידו משפטי ליעקב", וכדברי החזקוני: "מאחר שאינם מכירים פנים ראויים הם שיורו משפטיך. וכן הוא אומר... 'ובאת אל הכהנים הלויים... והגידו לך את דבר המשפט' (דברים יז, ט)".

מבט למורה

התולדות יצחק מבאר, שברכה זו מהווה המשך לברכת יעקב ללוי. לפי פירושו, משה מברך את שבט לוי שדברי יעקב אבינו 'אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל' יתקיימו אצלו בצורה חיובית. וכך כתב:

"ונראה לומר שכוונת הפסוק, לפי שיעקב אמר ללוי 'אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל' (בראשית טז, ז)... לכן אמר ללוי שלפי קללתו של יעקב יאמר לאביו ולאמו 'לא ראיתיו', לפי שאחר שהם נפוצים לא יראה לאביו ולאמו, שהאב במקום אחד והבן במקום אחר, וכן 'את אחיו לא הכיר', שאח אחד בעיר אחת ואח אחר במקום אחר, וכן 'את בניו לא ידע'. הגזירה אי אפשר שתיבטל, אבל מתחנן לפניך שאחר שחזרו בתשובה - 'שמרו אמרתך ובריתך ינצורו', ושיתקיימו דבריו אלו לטובה: שילכו מעיר לעיר וממדינה למדינה, ללמד לישראל דרך ה' ולדרוש להם דרושים יקרים בעבודתו יתברך".

כלומר, יעקב ייעד לשמעון וללוי פיזור בין שבטי ישראל, ומשה מברך את לוי בברכה המהווה - כיתר הברכות - תפילה לקב"ה, שפיזור זה יהיה על רקע חיובי: שיפיצו את תורת ה' בקרב עם ישראל בכל מקומות מושבותיהם. כך יתפשטו האור הרוחני, התורה והרוממות שמקרין שבט לוי בכל עם ישראל, אף בקרב אלו הרחוקים ממקום המקדש.

נאמר בפסוק י: "יִזְרוּ מִשְׁפָּטֶיךָ לְיַעֲקֹב וְתוֹרָתְךָ לְיִשְׂרָאֵל יִשְׁיִמוּ קְטוֹרֶה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל מִזְבִּיחֶךָ"

משה מברך את שבט לוי, שאנשיו יזכו להעמיק את השכלתם בתורה, ומתוך כך יזכו להורות לישראל את משפטי ה' ותורתו, ולהוות מגדלור רוחני לעם ישראל כולו. וכך כתב הספורנו: "מאחר שהוא שבט כשר, תן להם חן ושכל טוב שיורו משפטיך, כאמרם ז"ל (פועד קטן יו ע"א): 'אם דומה הרב למלאך ה' צבאות יבקשו תורה מפיהו'."

נאמר בפסוק יא: "בִּרְךָ ה' חֵילוֹ וּפְעָל יָדָיו תִּרְצֶה..."

חז"ל (ספרי שנב) פירשו: "ברך ה' חילו" – בנכסים". שבט לוי במיוחד נצרך לברכה זו, משום שלא קיבל בארץ נחלה שיוכל להתפרנס ממנה ולהתמסר לענייני הרוח; אך כדי שאכן יוכל לעשות זאת באופן מיטבי, עליו להיות פנוי מטרדות פרנסה, כדברי הנצי"ב (בפסוק ד): "בוח העיון אי אפשר אם לא שמחזיקים את העמל בה בלי שום דאגת פרנסה". לכן בירכו משה באופן מיוחד שנכסיו יתברכו, וכך כתב הספורנו: "ברך נכסיהם באופן שיספיק להם מעט עסק בהם ויהיה להם פנאי להבין ולהורות". מסמיכות פסוק זה לקודמו "יִשְׁיִמוּ קְטוֹרֶה בְּאַפֶּךָ וְכָלִיל עַל מִזְבִּיחֶךָ" למד הבכור שור: "שמפני הקטורת והעולות היו נכסים מתברכים". חז"ל (וימא כו ע"א) הוסיפו, שהקטורת מעשירה את הכהן המקטיר אותה. מכוח עבודת המקדש, הקרבנות והקטורת, נוצר חיבור בין שמיים וארץ, הקדושה והרוחניות מופיעות בעולם הגשמי, וחיבור זה פותח את שערי הברכה השמימיים ומוריק שפע וברכה גשמית בארץ.

אפשר להוסיף שהכוונה היא גם לברכה על הצלחה רוחנית, כפי שכתב הרש"ר הירש: "ברך את כישוריו הרוחניים והמוסריים; את הכח והבשרון הרוחני והמוסרי הנדרש לצורך מילוי תפקידו כמורה התורה וכנוצרה בקרב העם".

"וּפְעָל יָדָיו תִּרְצֶה"

במילים אלו מתברך שבט לוי שעבודתו ופעולותיו בהקרבת הקרבנות

ועבודת המקדש תהיינה לרצון לפני ה'. וכך כתב הספורנו: "עבודתם במקדש תהיה לרצון לפניך".

נאמר בהמשך הפסוק: "...מִחֵץ מִתְּנִים קָמְיוּ וּמִשְׁנָאִיו מִן יְקוֹמוּן" הניצחון על האויבים ביסודו, הוא מכוח לימוד התורה, וככל שלימוד התורה חזק יותר בעם ישראל, כך יש ללוחמים כוח רב יותר וסיוע אלקי. וכך כתב הנצי"ב:

"מִחֵץ מִתְּנִים קָמְיוּ עֲבוֹר [- בזכות] יוֹרוּ מִשְׁפָּטִיד לְעֶקֶב, וְכִבֵּר נִתְבָּאֵר כִּמָּה פְּעָמִים דּוֹכוֹת הַתּוֹרָה הוּא חֶרֶב שֶׁל יִשְׂרָאֵל לַהֲיוֹת נִלְחָמִים עִם אוֹמוֹת הָעוֹלָם, וְכִדְאִיתָא בְּמִסְכַּת מִכוֹת (י"ע"א) [- 'מֵאִי דְכַתִּיב: 'עוֹמְדוֹת הָיוּ רִגְלֵינוּ בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַיִם? מִי גָרַם לְרִגְלֵינוּ שִׁיעָמְדוּ בְּמִלְחָמָה, שַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלַיִם שֶׁהָיוּ עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה? ... בָּאָה הַבְּרָכָה עֲבוֹר כּוֹחַ הַתּוֹרָה שֶׁבִיד הַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּים, שֶׁהָיוּ מִתְּנַבְּרִים בְּמִלְחָמָה".

הברכה לבנימין

נאמר בפסוק יב: "לְבִנְיָמִן אָמַר יְדִיד ה' יִשְׁכֵּן לְבִטְחָ עָלָיו חֶפֶץ עָלָיו כָּל הַיּוֹם וּבֵין יָתֵפוּ שָׁכֵן"

ברכת משה לבנימין מתייחסת לזכות המיוחדת שנפלה בחלקו מבין כל השבטים - בית המקדש, מקום השראת השכינה, יהיה קבוע בנחלתו. מפני כך הוא נקרא כאן "יְדִיד ה'", כמו שכתב הבכור שור: "בנימין קורא 'ידיד ה' על שבחר הקב"ה לשכון בחלקו של בנימין, כי ירושלים בחלקו ובית המקדש בחלקו היה בנוי".

מדוע דווקא בנימין זכה לכך? כתב על כך הרש"ר הירש: "בנימין היה היחיד בין בני יעקב שנוולד בארץ הקודש, שלא דבק בו פגם מעשי האחים שנהגו ביוסף בחוסר אחווה, ונוסף על כך הוא תמיד וטיפל באביו בזקנתו. נמצא שזכרו היה נקי מכל רבב והוא התאים למידות הטובות שמקום המקדש היה מוקדש לטיפוחן". אין הכוונה לסימן חיצוני, אלא כפי שהקדמנו, הברכות חושפות את המהות הפנימית של כל שבט, ולכן, כיון

שהמקדש הוא מקור אחדות השבטים ונבנה בארץ הקודש, המתאים לכך ביותר הוא בנימין שהיו בו שתי מעלות אלו.

מבט למורה

בגמרא (יומא יב ע"א) נאמר, שבנימין זכה שהשכינה תשרה בנחלתו בזכות כיסופיו למקדש: "רצועה היתה יוצאת מחלקו של יהודה ונכנסת לחלקו של בנימין ובה היה מזבח בנוי, ובנימין הצדיק היה מצטער עליה בכל יום לבלעה, שנאמר: 'חופף עליו כל היום', לפיכך זכה ונעשה אושפיזין [- מארח] לשכינה שנאמר 'ובין כתפיו שכן'". כל בית המקדש היה בנוי בנחלת בנימין מלבד מקום המזבח; צערו של בנימין על זכות זו שנחסרה ממנו משקף את כיסופיו אל הקודש והמקדש.

הגר"א מפרש בספרו **אדרת אליהו**, שבזכות כיסופיו למקדש זכה בנימין שהשכינה שרתה בנחלתו גם טרם בניין המקדש, שכן כל המקומות שבהם עמד המשכן בארץ ישראל היו בנחלתו. וכך כתב: "והעניין, כמו שאמרו בגמרא (זבחים ק"ח ע"ב) שבארבעה מקומות שרתה שכינה: בשילה ונוב וגבעון ובית עולמים, ובכולם לא שרתה אלא בשבט בנימין. והיינו שבנימין ראה שתהיה השכינה בחלקו בבית המקדש שהוא בית עולמים והיה מצטער על מקצת המזבח שאינו בחלקו ולפיכך זכה שנעשה אושפיזין אפילו בשעה שהיתה השכינה אושפיזין [- באירות, שלא בקביעות] דהיינו בשילה ונוב וגבעון, שהיתה בהם לפי שעה - זכה גם כן שיהא בחלקו". מכאן רואים אנו את חשיבות הציפייה לבניין המקדש בימינו. הציפייה מבטאת את שאיפתנו להתרום למדרגה גבוהה יותר ולזכות לגילוי כבוד ה' בעולם, וציפייה זו עצמה מקרבת את הגאולה, כפי שכתב **הכוזרי** (מאמר ה, אות כז): "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" (תהלים קב, טו) - רוצה לומר כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבניה ועפרה".

הברכה לבני יוסף מנשה ואפרים

נאמר בפסוק יג: "וַיְלִיֹּסֶף אֶמֶר מְבָרְכֶת ה' אֶרְצוֹ מִמֶּגֶד שָׁמַיִם מִטֹּל וּמִתְּהוֹם רִבְצָת תַּחַת"

גם בברכתו של יוסף בולט הדבר, שברכות משה ממשיכות את אלו של יעקב, כפי שכתב הרמב"ן: "וברכתו כעין יעקב שאמר [ליוסף]: 'בְּרִכַּת שָׁמַיִם מִטֹּל, בְּרִכַּת תְּהוֹם רִבְצָת תַּחַת' (בראשית מט, כה)".

מבט למורה

בהדר זקנים מבואר מהי הזכות שמחמתה זכה יוסף לברכת הארץ: "כנגד מה שקילל הקב"ה את הארץ בעבור האדם שלא כבש יצרו ואכל מעץ הדעת, לכך ברך הקב"ה ארצו של יוסף שכבש יצרו". התפתות האדם אחרי יצרו מנתקת אותו מהקב"ה שהוא מקור הברכה. כך אירע בחטא אדם הראשון, שהתפתה ליצרו וניתק בכך את הקשר המיוחד שהיה בינו ובין העולם כולו לקב"ה, ומתוך כך הביא קללה על העולם כולו. יוסף התגבר על יצרו מתוך דבקות בה' ונאמנות כלפיו, ומתוך כך התקרב למקור הברכה ופתח לעצמו את שערי השפע. מלבד זאת, אדם היודע לרסן את יצריו, שפע גשמי לא מוריד אותו ממדרגתו הרוחנית, אלא מסייע לו בעבודת ה', ולכן השליטה ביצר מאפשרת את החלת השפע הגשמי על האדם. לעומת זאת, אדם שהשפע הגשמי גורם לו להתרחק מה' - מונע מעצמו קבלת שפע זה, שכן שפע זה יהיה לו לרועץ. אם לא ילכו בני יוסף בדרך ה' - לא תתמיד הברכה האמורה, כפי שכתב הרש"ר הירש: "כל השפע הרב הזה יינתן לבני יוסף מתוך ההנחה שיזכרו את אביהם ויהיו ראויים לו".

נאמר בפסוק יד: "וּמִמֶּגֶד תְּבֹאֵת שָׁמֶשׁ וּמִמֶּגֶד גֶּרֶשׁ יִרְחִים"

כתב הנצי"ב: "מבאר והולך ברכת ה' בהפלגה, באשר נמצא בה [-בנחלת יוסף] מכל מיני גידולי ארץ, מה שאינו כן בכל מדינה דאם יש

בה שפע תבואה אינה מוצלחת למינים אחרים; אבל בארץ יוסף: ... 'מגד תבואות שמש' - היינו מה שגדל פעם אחת בשנה על פי תקופות השמש... 'ומגד גרש ירחים' - היינו ירקות שמתחלפים בכל ירח". כלומר, ארצו של יוסף תתברך בגידולים חקלאיים מסוגים שונים.

נאמר בפסוק טז: "וּמִמֶּגֶד אֶרֶץ וּמִלֵּאָה וּרְצוֹן שְׁכֵנֵי סָנָה תִּבְּוֹאֶתָהּ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקֶדֶד נְזִיר אָחִיו"

"וּרְצוֹן שְׁכֵנֵי סָנָה" - רש"י מבאר: "רצון - נחת רוח ופיוס", ופירש המזרחי: "שפירושו שיהא בארצו רצונו ונחת רוחו של הקב"ה, שזו היא ברכה גדולה". כלומר, עיקר עניינה של הברכה הגשמית אינו עצם התבואה והפירות, אלא רצון ה' שמתגלה דרכה - יחס של הארת פנים וחיבה שמראה הקב"ה כלפי שבט יוסף.

"לְקֶדֶד נְזִיר אָחִיו" - כתב הספורנו: "ראוי הוא לזה, כי אמנם [- באמת] היה בעל נור וכתר מלכות בקרב אחיו והתנהג עם כולם בחסידות". ביוסף התגלו תכונות הנהגה ומלכות כפי שבא לידי ביטוי בתפקידו במצרים. על אף שאחיו התנכלו לו ואף מכרו אותו לעבד, הוא לא שמר להם איבה אלא התנהג עימם בחסידות. לעתיד לבוא הנהגה זו תצא לפועל בדמות משיח בן יוסף שעתיד לצאת מזרעו.

נאמר בפסוק יז: "בְּכֹד שׁוֹדוֹ הָדָר לוֹ וְקִרְנֵי רֹאשׁ קִרְנָיו בָּהֶם עָמִים יִגָּח יִחַדּוּ אֶפְסֵי אֶרֶץ וְהֵם רִבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אֱלֹפֵי מְנַשֶּׁה"

רש"י מבאר את משמעות הדימוי לשור - "בְּכֹד שׁוֹדוֹ הָדָר לוֹ": "שכוחו קשה כשור לכבוש כמה מלכים". כוונתו היא למלכים שהיו בארץ ישראל בזמן כיבוש הארץ, שגבר עליהם יהושע שהיה משבט אפרים, כדבריו בהמשך: "אֶפְסֵי אֶרֶץ" - שלושים ואחד מלכים; אפשר שכולם מארץ ישראל היו? אלא, אין לך כל מלך ושלטון שלא קנה לו פלטרין ואחוזה בארץ ישראל, שחשובה לכולם היא". ארץ ישראל היתה חשובה מאוד בעיני אומות העולם, וכל מלך לקח לעצמו חלק בה. לפיכך אומר משה, שיוסף (כלומר יהושע שיצא ממנו) ינגח "אֶפְסֵי אֶרֶץ" - אומות מכל קצוות תבל,

כפי שהסביר האלשיך הקדוש: "שלא היה מלך בעולם שלא היה לו חלק ונחלה בארץ ישראל, נמצא כי בניצוח את מלכי הארץ הוא כמננה יחדו כל אפסי ארץ כאחת".

וכך מבאר הנצי"ב את המילים "קִרְנֵי רֹאשׁ קִרְנָיו": "משום דשור אף על גב שמננה אין נניחתו נוגעת למרחוק, כי קרנותיו קטנות; משום הכי [משום כך] המשיל לקרני ראש שמננה למרחוק, והיינו שאמר 'בהם עמים יננה יחדו אפסי ארץ' - שיגיע עד קצה ארץ ישראל".

הברכה ליששכר וזבולון

נאמר בפסוק יח: "זֶבֶלֻן וְיִשָּׁשכָר אָמְרוּ שְׁמֵחַ זְבוּלֻן בְּצֵאתָךְ וְיִשָּׁשכָר בְּאֵהְלִיךְ" כתב רש"י: "זבולון ויששכר עשו שותפות, 'זבולון לחוף ימים ישכון' ויוצא לפרקמטיא בספינות ומִשְׁתַּבֵּר, ונותן לתוך פיו של יששכר והם יושבים ועוסקים בתורה, לפיכך הקדים זבולון ליששכר שתורתו של יששכר על ידי זבולון היתה".

זבולון יזכה לסייעתא דשמיא בזכות החזקתו את יששכר, ולכן ישמח כבר בעת צאתו לענייני עסקיו, שכן יהיה ליבו סמוך ובטוח על ה' שיצליח את דרכו. וכך כתב אור החיים הקדוש:

"שאין אדם יודע ביציאתו לסחורה אם יצליח אם לא עד שיחזור מוצלח. לזה אמר לזבולון: שמח מעת יציאתך, כי בוודאי שתצליח, והטעם: כיון ש'יששכר באהליך', שליח מצוה אתה לזון לומדי תורה".

מבט למורה

גם בימינו ישנם העורכים הסכם יששכר וזבולון בין תלמידי חכמים ובעלי ממון המחזיקים אותם. רבנו בחיי כותב רמז יפה בעניין זה: "לכך נכפלה הש' בשם יששכר [אף על פי שמבטאים רק אחת מהן], להורות על שני חלקים מן השכר: אחד לעוסק בתורה, ואחד למחזיק התורה בידו".

"וַיִּשְׁשָׁכֶר בְּאַהֲלֵיךְ"

כתב רבנו בחיי:

"לא תמצא באחד מכל השבטים שיקצר משה בכרכתו כמו ביששכר, והיה ראוי להאריך בו יותר, לפי שאין לך שבט גדול בתורה כמותו, שנאמר: 'ומבני יששכר יודעי בינה לעיתים' (דברי הימים א' יב, לב). ומה שקיצר בכרכתו שאמר: 'ויששכר באהליך', מפני שברכתו שברך אותו במילה זו היא כוללת כל הברכות."

השקידה על לימוד תורה מתוך שמחה, כוללת את כל הברכות, כדברי **אור החיים הקדוש** (דברים כו, ח): "התורה כוללת כל הטובות שבְּעוֹלָם".

נאמר **בפסוק יט**: "עַמִּים הָרַקְאוּ שֵׁם יִזְבְּחוּ זִבְחֵי צֶדֶק..."

רש"י בפירושו השני הביא את דברי המדרש, לפיו הפסוק מתאר את התאספות הגויים הבאים לסחור עם זבולון אל בית המקדש, שם הם מתפעלים מהגובה הרוחני שבו חי עם ישראל, וחפצים לדבוק בו ובעבודת ה' - ומתוך רצון זה זובחים זבחי נדבה לה'.

נאמר **בהמשך הפסוק**: "...כִּי שָׁפַע יָמִים יִנְקוּ וּשְׁפָנִי טְמוּנֵי חוֹל"

הפסוק מתאר את הסיוע הגשמי שה' ישלח לבני זבולון - מחזיקי התורה, ולבני יששכר - לומדי התורה. השפע הגשמי שה' משפיע בעולם - בריאות, פרנסה וכדו', נועד לא רק לשם נוחות גשמית אלא בעיקר כדי לסייע לנו לקיים את מצוותיו, כפי שכתב **הרמב"ם** (הלכות תשובה ט, א):

"הקב"ה נתן לנו תורה זו, עץ חיים היא... והבטיחנו בתורה שאם נעשה אותה בשמחה ובטובת נפש ונהגה בחכמתה תמיד, שיסיר ממנו כל הדברים המונעים אותנו מלעשותה, כגון חולי ומלחמה ורעב וכיוצא בהן, וישפיע לנו כל הטובות המחזיקות את ידינו לעשות התורה כגון שובע ושלוש וריבוי כסף וזהב, כדי שלא נעסוק כל ימינו בדברים שהגוף צריך להן אלא נשב פנויים ללמוד בחכמה ולעשות המצוה כדי שנזכה לחיי העולם הבא."

הברכה לגד

נאמר בפסוק כ: "וְלִגְדֹּאֹמֶר בְּרוּךְ מִרְחִיב גֹּד פֶּלְבִיא שֶׁכֵּן וְטָרֵף זָרוּעַ אֵף קִדְקִיד"

האבן עזרא מפרש את המילים "בְּרוּךְ מִרְחִיב גֹּד" על השבט: "דימהו לאריה, כל רואיו יברחו ממנו ואין מי יצר לו" - בזכות גבורתו תהיה סביבתו פנויה מאויבים.

הרמב"ן מפרש זאת על נחלת גד, ומונה כמה סיבות להרחבתה:

"שני השבטים אשר לקחו נחלתם בעבר הירדן לא לקחו אותה בגורל, אבל נתן להם משה כל ממלכות סיחון ועוג, ונחלתם רחבה ונסבה למעלה מכל השבטים... ואפשר גם כן, כי לקחו בני גד יותר מכני ראובן, כי היו גיבורים ונתן להם כל הקֶסֶף [הסמוך לגבול], והערים אשר בנו רבות מאשר לראובן. ועוד, כי הם אשר בקשו הארץ ההיא תחילה כאשר פירשתי שם (במדבר לב, ב), והנה הם סיבת הרחבה הזאת".

נחלת שבט גד היתה אמנם רחבת שטח, אך היא לא היתה איכותית ופוריה כנחלות שאר השבטים שבעבר הירדן המערבי, כפי שכתב **הספורנו**: "ארץ סיחון ועוג היתה גדולה בכמות אף על פי שלא היתה זבת חלב ודבש כמו עבר הירדן". איכותה הגשמית של הארץ היא בהתאמה למעלתה הרוחנית ולקדושתה - עבר הירדן המערבי הוא קדוש יותר מעבר הירדן המזרחי, ובהתאם לכך גם פורה ומשובח יותר ממנו.

יש לשים לב שבאופן ייחודי במילים אלו מברך משה לא את שבט גד עצמו, אלא את הקב"ה, שהוא "מִרְחִיב גֹּד" (אלא שממילא כלולה בזה גם ברכה לגד, שה' מרחיב את גבולו). **הרש"ר הירש** מבאר, שמשה מבטא כאן רגש אישי של הודאה לה' על כך שהרחיב את גבולו של גד כך שיכלול גם את מקום קבורתו שלו, וכך יהיה קבור בתוך שטח ארץ ישראל המורחבת ולא בנכר. וכך כתב:

"משה מבטא כאן את ההרגשה הטובה שכליבו: משניתנה רשות לגד להתיישב בעבר הירדן, נעשה חסר גם עם משה, שהרי הוא

זכה על ידי כך להיקבר בארץ בני עמו. אלמלא הרשות הזאת, היתה הגזרה הקשה שנגזרה על משה מביאה לידי כך שהוא ימצא את קברו בבדידות המדבר או בארץ בני נכר. ולפיכך 'ברוך מרחיב גר': ברוך ה' שהתיר לגר להרחיב את גבולו".

נאמר בפסוק כא: "וַיֵּרָא רֵאשִׁית לוֹ בִּי שָׁם חֵלֶקֶת מַחֲקֶק סְפוּן וַיֵּתֶא רֵאשִׁי עִם צִדְקָת ה' עֲשֶׂה וּמִשְׁפָּטֵיו עִם יִשְׂרָאֵל"

כפי שהסביר רש"י, כוונת הפסוק היא לכך ששבט גד ראה ובחר לו לנחלה את עבר הירדן המזרחי, שהוא ראשית כיבוש הארץ, כי ידע ששם ייקבר משה. אף על פי שבדבריהם למשה מנמקים בני ראובן וגד את בקשתם בכך שיש להם מקנה רב והם חפצים בארץ סיחון ועוג שהיא מקום מקנה (וכמפורש בספר במדבר פרק לב), מכל מקום בעומק כוונתם עמד גם הרצון לזכות בנחלה שבה תהיה קבורת משה, אלא שלא הזכירו זאת בפירוש מפני כבודו של משה.

הרש"ר הירש פירש באופן שונה, ולדבריו קבורת משה בנחלת גד אינה הסיבה לכך שגד בחר בנחלה זו, אלא הוכחה שנחלה זו נחשבת אף היא חלק מארץ ישראל, שהרי משה קבור שם ואם כן בוודאי גם עבר הירדן המזרחי שייך לקדושתה של ארץ ישראל, גם אם ברמה פחותה. וכך כתב:

"וַיֵּרָא רֵאשִׁית לוֹ: הוא בחר לו 'ראשית', את תחילת ארץ ישראל שלעתידי. בבחירתו הוא לא הוציא את עצמו מן הקשר עם הכלל הלאומי. ארץ בני גד לא תהיה חוץ לארץ, אלא היא כלולה בארץ הקודש, באדמת תורת ה'... נחלתו היא ראשית ארץ ישראל, כי שם וגו', שהרי גם ה'מחוקק', גם משה זכה שם לקברו ועל ידי כך לחלקו. מקום קברו של המחוקק הוא בהתאמה עם חשיבות האדמה באדמת התורה".

הברכה לדן

נאמר בפסוק כב: "וּלְדָן אָמַר דָּן גֹּדֶר אֲרִיָּה יִזְנֹק מִן הַבֶּשֶׂן"
 הסביר רש"י: "דן גודר אריה" - אף הוא היה סמוך לספר, לפיכך מושלו
 באריות. ומוסיף הרא"ש, שדן לא הגן רק על עצמו, אלא על כל ישראל:
 "שהיה עומד על הספר ושוקד ושומר על ישראל שלא יכנסו אויבים לארץ".

הברכה לנפתלי

נאמר בפסוק כג: "וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי שִׁבְעַת רְצוֹן וּמֵלֶא בְּרַכַּת ה' יִם
 וְדָרוֹם יִרְשֶׁה"

משה מברך את נפתלי שנחלתו תהיה משופעת ומלאה בברכת ה',
 דהיינו בשפע גשמי שה' יברך אותה בו, ומתוך כך יהיה שבע מהברכה
 שנתן לו ה' ברצונו בו ומתוך הארת פנים כלפיו. וכך כתב הרמב"ן:
 "אמר, שבע ומלא רצון ה' הנכבד וברכתו". הרש"ר הירש כותב: "ואכן
 גבול נפתלי... 'מלא ברכת ה' - בחלקו נפל ים כנרת, שהיה עשיר בדגים,
 בסביבתו היתה מפורסמת בעושר פירותיה: פירות גינוסר".

הרש"ר הירש מביא גם את דברי הספרי "מלמד שהיה נפתלי שמח
 בחלקו" ומפרש את המילים "שִׁבְעַת רְצוֹן" - "הוא מרוצה בנחלה שניתנה
 לו". בהמשך לכך כותב התולדות יצחק על סמיכות הברכות "שִׁבְעַת רְצוֹן
 וּמֵלֶא בְּרַכַּת ה'": "יש אנשים עניים ושמחים בחלקם, ויש עשירים ואינם
 שמחים בחלקם, כי 'אוהב כסף לא ישבע כסף' (קהלת ה, ט). אמר: נפתלי
 [יהיו] לו שתייהם - שמח בחלקו, והוא עשיר, וזהו 'שבע רצון' וגם 'מלא
 ברכת ה'".

בבראשית רבה (פרשה צט, יא) נדרש הפסוק כהמשך לפסוקי ברכת
 יעקב:

"נפתלי אילה שלחה" (בראשית מט, כא), זו בקעת גנוסר שהיא ממחרת
 את פרותיה באילה. 'הנתן אמרי שפר' (שם) - שארצו מתברכת,
 שנאמר (דברים לג, כג): 'נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה', והם

מבכרין מפרותיהם למלכים ומשפרים דבריהם, ואם היה בלבן עליהן היו מתרצין להן".

נפתלי היה משתמש בטוב ארצו כדי לרצות את מלכי הגויים שלא יפגעו בישראל. מכאן אנו למדים על מעלתו של נפתלי שהיה משתמש בשפע שברכו ה' כדי לדאוג לשלוותם של ישראל.

"וּמֵלֵא בִּרְכַּת ה'"

כתב הדעת זקנים: "שכל הבא לארץ נפתלי ורואה פירותיו מבכרין ואילנות מלבלבין משבח ומברך את ה' על החדש [התחדשות הפירות שבכרו], וכן אמר יעקב 'הנותן אמרי שפר'". ברכת ה' הניכרת בטוב הארץ שבנחת נפתלי, גורמת לרואים אותה לברך את ה'.

הברכה לאשר

נאמר בפסוק כד: **"וְיֵלֶאֱשֶׁר אָמַר בָּרוּךְ מִבְּנֵי אֲשֶׁר יְהִי רְצוֹי אָחִיו וְטֵבֵל בְּשֵׁמֶן רְגֵלוֹ"**

אשר יהיה מבורך מפי שאר השבטים. וכך פירש הבכור שור: "שכל הבנים מברכים [אותו]. וסוף הפסוק מוכיח, דקאמר: 'יהי רצוי אחיו' - שהוא רצוי ואהוב לכולם, וכולם מברכים אותו, למה? 'וטובל בשמן רגלו' - שהיתה ארצו משופעת בשמן ומשפיע שמן לכל אחיו, והן סבין ומתעדנין בו, ומברכין אותו". הרמב"ן מוסיף ואומר, שלא רק בשמן התברכה נחלתו של אשר, אלא גם בפירות וגידולים שונים, והוא סיפק מהם לכל שאר השבטים: "כי ארצו שמנה ומשם יבואו כל מעדני מלך לכל השבטים, וכולם יאמרו תמיד: 'ברך ה' הארץ הזאת אשר תוציא כפירות האלה'".

על פי אונקלוס כותב הרמב"ן פירוש נוסף: אשר יקבל מהדברים שה' בירך את כל השבטים, שכל אחד מה"בנים" - השבטים, יתן לו מגידולי ארצו תמורת השמן. וכך כתב:

"ואונקלוס תרגם 'ברך מברכת בנא אשר', נראה שרצה לומר כי יבואו מכל השבטים לאשר לקנות השמן, ויהיו יהודה וישראל

רוכליו בחיטי מנית ופנג ודבש וצרי וכל זמרת הארץ, שיביאו הכל וימכרו לו ויקנו השמן, והנה הוא מבורך מכל הטוב הנמצא לכל השבטים, והוא טעם 'רצוי אחיו' שימכרו לו ויקנו ממנו לרצון להם".

כלומר, בסיום הברכות מברך משה את אשר בברכה המשקפת את הקשר שיתקיים בין כל השבטים. על אף שכל שבט חי בנחלה משלו, כולם מהווים יחד ממלכה אחת, ומתקיימים יחסים הדדיים בין השבטים.

מבט למורה

לכל שבט ושבט ישנו אופי מיוחד ויעוד שונה, וכולם יחד מהווים מבנה שלם ואחדותי של עם ישראל, כמו אברים בגוף האדם.

בזמן הגלות השתכחה החלוקה לשבטים, וכל אדם מישראל מחובר אל כללות האומה. מאת ה' היתה זאת, כי בזמן חולשת הגלות היתה סכנה - אם השבטים היו נפרדים כל אחד לעצמו, היה ארס הנוכריות חודר בהם ומביא להתבוללות. וכך כתב מרן הרב קוק: "על ידי הזכרון של חלוק השבטים היתה הגלות גורמת, שכל שבט יחולק ויפרד לגמרי מכללות האומה, וארס הנכריות היה חודר בחלקים המיוחדים והברורים".

אבל לעתיד לבוא, באחרית הימים, כשהאומה תחזור לבריא ותהיה מאוחדת בארצה, השבטיות תחזור להופיע ותביא את ברכתה לאומה, כמבואר בהמשך שם: "אבל בפנימיות החיים חיה היא הנשמה הכללית שנתעוררה הרבה על ידי מחית הקיום הפרטיים [של השבטים]... וישראל ישוב על מכוננו וכח שבטיו ישוב אליו באחדות הרמונית".

ברכה כללית לעם ישראל (פסוקים כה-כט)

נאמר בפסוק כה: "בְּרֹזֶל וּנְחָשֶׁת מְנַעֵלָךְ וּכְיִמְיֶךָ דְּבָאֲךָ"

רש"י מביא שתי אפשרויות לפירוש פסוק זה - האחת שזו ברכה כללית לכל השבטים (כפי שהצגנו בכותרת), והשניה, שהוא סיום ברכת אשר.

הרש"ר הירש פירש כדרך הראשונה, והוסיף וכתב, שהמסגרת של הברכות - ההתחלה והסיום בפסוקים הפונים לכלל ישראל - מראה שעיקרן של ברכות משה הוא ברכה לעם ישראל בכללותו כחטיבה אחת, אלא שהיא מתפרטת לכל שבט בפני עצמו. וכך כתב:

"דברי משה חוזרים בלא פיסקה מברכות הפרט אל ברכות הכלל. צורה חיצונית זו מורה שהדברים הכלליים הנוגעים לכולם (פסוקים ב-ה, כה-כט) הם עיקר הברכה, וזו כוללת את הכל ואת כולם כאחד. במסגרת הברכה הזאת נשתבצו הברכות המיוחדות של השבטים, והללו הן בבחינת קווים בודדים המעידים על מיב אותה ברכה כללית".

בהמשך דבריו סוקר הרש"ר הירש את כל ברכות השבטים במבט כללי, ומראה כיצד הן עוסקות בצדדים השונים של האומה:

"הברכות המיוחדות של השבטים הנות בעיקר, מפסוק יג ואילך, במיב האדמה המבורכת, ובפסוק כה נוספים אליהן עוד קווים אחדים המשלימים אותן באופן כללי, ומיד לאחר מכן חוזר המברך ופונה במהירות להשלמת ברכת הכלל. ברכות יהודה, לוי ובנימין הזכירו את נושאי הכה הלאומי, התורה הלאומית והמקדש הלאומי, וברכות שבט השבטים האחרים מכמאות את העושר הלאומי הנובע מן הסגולות המיוחדות של ארצות השבטים השונים. לתמונה מבורכת זו של ארץ ישראל מוסיף פסוק כה כהשלמה

מילים אחדות על עושר המחצבים ועל האקלים, ובפסוק בו עולה
הברכה אל הסיום החוזר ומסכם את הכל בברכת הכלל".

"וּבְיָמֶיךָ דְּבָאָד"

הרש"ר הירש מבאר זאת על פי ההבנה שפסוק זה עוסק בכלל עם
ישראל: "הוה אומר: בארצך אין בני אדם מזקנים בלא עיתם... הוא בא
לתאר כאן את האקלים הבריא של הארץ, שהוא נוח להתפתחות הנורמאלית
של האדם". וכך כתב **רבנו הרצי"ה** בשיחותיו (שמות עמ' 129): "האזיר הוה
מבריא אותנו, גם מבחינה רוחנית ואפילו מבחינה גופנית".

נאמר **בפסוק כו**: "אין כאל ישרון רכב שמים בעזרך ובנאותו שחקים"
משה פונה אל כל עם ישראל - "ישרון", ואומר להם: "אין כאל" - אין
עוד כמו ה' אלקיכם, שבחר בכם לעבודתו! כל כוחות השמיים וכוחות
הטבע שאליהם עובדות אומות העולם כפופים לו, ואין עוד כמוהו
א-לוה עליון השולט על כל ההווה. וכך כתב **רבנו בחי**:

"אחר שסיים לברך השבטים אחד אחד התחיל עתה לדבר עם כולם
בכלל ויודיע להם טוב חלקם כי יוצר הכל הוא, ויבשר אותם
בירושת הארץ, ושיזכו לבא בתוכה מה שלא זכה הוא, ויבאר עוד
להם ענין העזה"ב כאשר אבאר, וחתם דבריו בעניינים כאלה, ולכך
יאמר: 'אין כאל ישרון', שאין אתם כהכנענים, כי הם תחת ממשלת
המלאכים שרי מעלה, ולא כן ישראל... 'אין כאל, ישרון', שהוא
'רוכב שמים', והוא יהיה נמצא 'בעזרך', 'ובנאותו שחקים' - בנאותו
רוכב שחקים".

הבכור שור מפרש, שדברים אלו נועדו גם לחזק את עם ישראל,
שישים מבטחו בה' שהוא לבדו בעל היכולת לעזרו ולהושיעו:

"עתה מדבר לכל ישראל... ומשיא להם עצה טובה, ואומר: ישורון!
'אין כאל', שהוא 'רוכב שמים', להיות 'בעזרך' - אין לך עזר

ותועלת כמותו, ולא תבקש לך עזר אלא הוא, שהרי הוא רוכב
'בנאותו שחקים', שהוא מושל על העליונים".

נאמר בפסוק כז: "מַעֲנֶה אֱלֹקֵי קֶדֶם וּמִתַּחַת זִרְעַת עֹלָם וַיַּגְרֵשׁ מִפְּנֵיךְ
אֹיֵב וַיֹּאמֶר הַשֹּׁמֵד"

רש"י מפרש, שפסוק זה מתאר את גדולתו וגבורתו של הקב"ה: השחקים (שהוזכרו בסוף הפסוק הקודם) הם כביכול מעון לקב"ה, ומשם הוא שולט על "זרעת עולם", כלומר על אומות העולם החזקות השוכנות בארץ. מכיוון שכך, ביכולתו לגרש מפני ישראל את אויביו - "וַיַּגְרֵשׁ מִפְּנֵיךְ אֹיֵב".

הנצי"ב פירש באופן אחר, וכך כתב:

"וישורון' המה 'מעונה' של 'אלקי קדם', שגם אז עלה במחשבה
שיהא אומה ישראלית ובם יהא המעונה, וכינה בלשון מעונה
שמשמעו דירה קבועה... אפילו בשעה שהם תחת מלכויות, שהן
המה 'זרעות עולם' - מכל מקום השכינה שורה בישראל... וזה
גורם 'ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד' - בהשגחתו יתברך לעניין
מלחמה מגרש מפניך אויב, ויש עיתים שאומר גם כן 'השמד' -]
זכותם של ישראל וצורך ישועתם גורמים להשמדת אויביהם)".

כלומר, עם ישראל מהווה מעון קבוע לשכינה מראש ומ"קדם". גם
בזמן שישאל רחוקים מהקב"ה והם בגלות תחת שעבוד המלכויות
החזקות - "זרעת עולם", השכינה שורה בקרבם, ומושיעה אותם מפני
אויביהם - "וַיַּגְרֵשׁ מִפְּנֵיךְ אֹיֵב".

נאמר בפסוק כח: "וַיִּשְׁכֵּן יִשְׂרָאֵל בְּטַח בְּדָד עַיִן יַעֲקֹב אֶל אֶרֶץ דָּגָן וְתִירוֹשׁ
אֵף שָׁמִי וַעֲרָפוֹ טָל"

בפסוק זה מתאר משה את מעלתו המיוחדת של עם ישראל,
שתבטא בכך שישכון לבדו בארצו מוקף בברכה אלקית. וכך כתב
הבכור שור:

"כל אותם שהם מעין יעקב ישכנו במח וברד, שלא תתערב שאר אומה בשמחתם ובשלוותם, כמו שאמר בלעם 'הן עם לבדר ישכון ובגוים לא יתחשב' (במדבר כג, ט), ולא יהיו עממם אלא אותם שהם מעין יעקב ומדוגמתם של בני יעקב, כגון גרי צדק שהם מעין יעקב [כלומר צדיקים מתחברים לתורת ישראל]... 'אל ארץ דגן ותירוש' - שהיא מלאה דגן ותירוש, 'אף שמי יערפו מל' - ימיפו מל לגדל פירות, ושאר מיני מגדים".

רש"י כותב, שפסוק זה מתאר את העליונות שתהיה לעם ישראל מבחינה ביטחונית וכהמשך לסוף הפסוק הקודם: "'במח בדר' - כל יחיד ויחיד איש תחת גפנו ותחת תאנתו מפורזין ואין צריכים להתאסף ולישב יחד מפני האויב".

הרש"ר הירש מבאר, שברכתה של הארץ תלויה בהתנהגותם של ישראל - ככל שימלאו את תפקידם הרוחני כראוי, גם הארץ תמלא את תפקידה ותיתן להם יבול בשפע. וכך כתב:

"...לא יעקב משגשג על ידי הארץ אלא הארץ משגשגת על ידי יעקב. מיעקב יוצא מעיין אל הארץ והופכה ל'ארץ דגן ותירוש'. שגשוג הארץ איננו תלוי בסיבות פיסיות, אלא בהתנהגות המוסרית הצפויה מיעקב, המילוי המוסרי של תפקידו, יהיה מעיין הברכה של ארצו".

כפי שהזכרנו מספר פעמים לעיל, בין עם ישראל לארצו קיים קשר מהותי פנימי, ולפיכך התנהגותו משפיעה באופן ישיר על התנהגותה של הארץ כלפיו.

נאמר בפסוק כט: "אֲשֶׁרִיד יִשְׂרָאֵל מִי כְמוֹד עִם נוֹשַׁע בַּה' מִגֵּן עֲזָרָה וְאֲשֶׁר חָרַב גְּאוֹתָהּ..."

משה חותם את נאום הברכות כולו בקריאת התפעלות ממעלתו העצומה של עם ישראל, שזכה לקרבת ה' ולשותפות עמו בקידום העולם, להופעת שם ה' בעולם. וכך כתב הנצי"ב: "'מי כמוך', מי

מוצלח ומאושר כמוד, 'עם נושע בה' - שישועתו תלויה בישועת ה'... שישועתו של ישראל היא ישועתו של הקב"ה... שזהו [- כבוד ישראל] כבודו יתברך, ומה יש הצלחה גדולה מזו".

לאחר שהפסוק הקודם דיבר על ההנהגה המיוחדת של ישראל בדרכי הטבע, פסוק זה מתאר את עליונותם מעל דרכי הטבע, בדרך נס, כפי שכתב המשך חכמה: "'אל ארץ דגן ותירוש' - בהשגחה פרטית ע"פ דרכי הטבע. אמנם 'אשריך ישראל מי כמוד עם נושע בה' - על דרך ניס".

"וְאִשְׁרַי חֶרֶב גְּאוּתֶךָ"

עם ישראל אינו מתגאה בחרבו שלו, אלא בכך שה' הוא חרבו. עם ישראל פועל למען הגשמת החזון האלקי בעולם, ולפיכך מלחמותיו הן מלחמות ה', וה' הוא חרב גאוותו של עם ישראל, המסייע לו במלחמותיו. וכך כתב אור החיים הקדוש: "'ישראל, אשריהם שתשועתם היא בה', שהוא בכבודו נלחם להם, ובוה חרבם נבוחה ועומדת בלא מיחוש". הרש"ר הירש מפרש, שהביטוי "חֶרֶב גְּאוּתֶךָ" אינו מציין את הכוח המלחמתי, אלא את העוצמה הפנימית. האומות מתגאות בכוח חרבן, ואילו עם ישראל מתגאה בקרבתו לה'. אין זו גאווה פסולה, אלא הכרת עם ישראל את מעלתו האמיתית. מכוח הכרה זו הוא ידע את האחריות הגדולה המוטלת עליו, להביא לביעור הרע ולהמלכת ה' בעולם, ומתוך כך יתמלא עם ישראל בעוז ובגבורה לפעול להגשמת חזון זה. וכך כתב מרן הרב קוק (קובץ ו, קנח):

"שורש הגאווה הוא בקדושה גדולה, היא הגאווה הקדושה. מתנאים אנו בה', באלקים הגדול חרב גאוותנו... מתנאים אנו בגאות ה'. גאות ה' היא מקור הענוה, מקור השלום, אש אוכלת המכלה את כל הוזהמא של גסות והפרדה, של כל טומאת רעיון, של כל חולשה וממזום. אור ה' ויאר לנו".

נאמר בהמשך הפסוק: "... וְיִכְפְּשׁוּ אֶיְבֹיֶיךָ לָךְ וְאַתָּה עַל בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ" כאן מתאר הפסוק מצב אידיאלי שבו אויבי עם ישראל יתכחשו

לאיבתם וירצו בקרבתו, כדברי הנצי"ב: "לבסוף גם המה, אומות העולם, ישכילו על השנחת ה' למוצת ישראל, עד שבונים ומבנים לומר שהם אויבים".

ומוסיף הרש"ר הירש:

"יבוא יום והעיקרון שאתה מנשאו יתנוסס לעין כל עמור ניצחון, כך שכל המתנגדים לך יתכחשו להתנגדותם בעבר, ואתה תעלה על במות כל השאיפות האנושיות שהם ביקשו לשווא להגשים אותן בדרכים אחרות".

יבוא יום בו עם ישראל יעמוד במעמד הראוי לו ביחס לאומות העולם, וכולם יכירו במעלתו ובכך שהוא המביא לעולם כולו את דבר ה' ומחבר את כל יושבי תבל אל מקור החיים. האומות תכרנה בכך שכל שאיפותיהן הטובות כלולות בתורת ישראל ובעשיית רצון ה'. במשך ההיסטוריה כולה קיימת מלחמת תרבות שורשית בין ישראל לאומות העולם, לאן שואפת מגמת החיים: האם לקדושה, לרוחניות ולעבודת ה', או לנהנתנות, גשמיות ושפלות. יבוא יום ואויבי עם ישראל יכירו בצדקתו, ויתכחשו לעברם השפל.

"וְאַתָּה עַל בְּמוֹתֵינוּ תִּדְרֹךְ"

עם ישראל ידרוך על במות האויבים, כלומר ימשול וישלוט בהם. אין הכוונה לשלטון עריץ ומדכא, אלא לשלטון מרומם המביא את אור ה' וטובו לתוככי המציאות. העמים יכירו כי ישראל הם עם ה' ודרכו מושפעת ברכת ה' על כל הבריא.

רעיונות מרכזיים בפרק לג

הקדמת משה לברכות

- **מהות הברכות** – הברכות משקפות את מהותו ועניינו של כל אחד מהשבטים. ברכות משה מהות המשך לברכותיו של יעקב לבניו, ובאות לפני היאחזות כל שבט בנחלתו המותאמת לאופיו הייחודי.
- **התורה מתאימה לישראל** – עם ישראל הוא העם היחיד המתאים לתורה מעצם טבע בריאתו.
- **מעלת ישראל** – הקב"ה בחר להשרות את שכינתו בקרב ישראל, בני האדם, וכביכול העדיף אותם על פני מעונו בשמיים בין המלאכים. הקב"ה חפץ דווקא בבני האדם, עם כל חולשותיהם, מכיוון שיש להם את היכולת והייעוד להתגבר עליהן ולקיים את רצונו מתוך בחירה.
- **אחדות ישראל** – השכינה מופיעה בקרב עם ישראל בשלמות רק כשהם מאוחדים. בהתאחדותם סביב עבודת ה' משותפת הם מהווים בסיס לגילוי כבוד ה' בעולם.

הברכות לשבטים

- **ייחודיות הפרט ויחסו לכלל** – כשם שלכל אחד מישראל ישנה ייחודיות, כך לכל שבט יש תכונות אופייניות המייחדות אותו ותפקיד מיוחד משלו. כל פרט המממש את חלקו על הצד הטוב ביותר, תורם את חלקו לכלל, וכך הכלל נבנה בצורה שלמה ומקיפה. השבטים הם כאברי הגוף: לכל אחד תפקיד ייחודי ומהות משלו, אך כולם שייכים לגוף אחד.

- **תפילה ומלחמה** – מלחמות ישראל צריכות להיות מלוות תמיד בתפילה, מכיוון שאנו יודעים שכל הצלחתנו תלויה בה'.
- **מרכזיות המקדש** – שבט לוי העובד במקדש, מרומם את כל שבטי ישראל אל הגובה הרוחני שמקריין המקדש, ומכוח זה הם מתברכים בברכת ה' המושפעת אליהם באמצעות עבודות המקדש.
- **ביעור הרע** – אף שביעור הרע מישראל הוא כואב, הוא הכרחי לשם המשך קיומו הבריא של הכלל. משה משבח את בני לוי על כך שהרגו את עובדי העגל, ובכך הצילו את עם ישראל כולו.
- **תורה ומלחמה** – הניצחון על האויבים מגיע מכוח לימוד תורה. ככל שהעיסוק בתורה רב יותר בעם ישראל, כך יש ללוחמים יותר כוח וסיוע אלקי.
- **שפע הוא ניסיון** – יוסף, השליט ביצרו, ראוי ביותר לברכת השפע, מכיוון שריבוי השפע הגשמי לא יגרום לו להתרחק מה', אלא הוא ימשול על יצרו וישתמש בברכה הגשמית למטרות ראויות של עבודת ה'.
- **התורה כוללת כל הטובות** – שבטי יששכר וזבולון התברכו בשמחה בזכות התורה שלומד יששכר, ולימוד תורה זה נזקף גם לזכותו של זבולון המפרנסו.

ברכה כללית לעם ישראל

- **"רוכב שמים בעזרד"** – הדבקות בה', מלבד שהיא הדבר הנכון היא גם הדבר המועיל ביותר, באשר הוא עליון וכל יכול, והדבקים בו יזכו למילוי משאלותיהם וסיפוק צרכיהם.
- **עליונות ישראל על האומות** – במצב האידיאלי, עם ישראל ישלוט באומות העולם כדי להוביל אותן לקבלת עול מלכות שמיים, כך שייטב להן ולהווייה כולה.

פרק לד

בפרקנו שני נושאים עיקריים:

1. ראיית משה את הארץ מהר נבו
2. פטירת משה ומעלותיו
3. מעלות נבואת משה

בפרק זה, החותם את החומש ואת התורה כולה, אנו נפרדים ממשה רבנו, הרועה הנאמן, שבשליחות אלקית הוציא את עם ישראל ממצרים מבית עבדים, נתן להם את תורת ה', הדריך אותם בבניית המשכן להשראת השכינה בתוכם, הולידם במדבר ארבעים שנה והביאם אל מפתנה של ארץ ישראל. במעמד נשגב זה מדגיש הכתוב את מעלתו של משה, שלא קם עוד נביא כמותו שזכה לקרבת ה' "פנים אל פנים". זוהי פרידה מהדמות המופלאה ביותר בהיסטוריה, שזיכרונה וחותמה ממשיכים ללוות את עם ישראל לדורי דורות.

ראיית משה את הארץ מהר נבו (פסוקים א-ד)

נאמר בפסוקים א-ג: "וַיַּעַל מֹשֶׁה מִעֲרֶבֶת מוֹאָב אֶל הָר נֶבֹז רֹאשׁ הַפְסָגָה אֲשֶׁר עַל פְּנֵי יְרֵחוֹ וַיֵּרְאֻהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ אֶת הַגִּלְעָד עַד דָּן. וְאֵת כָּל נַפְתָּלִי וְאֵת אֶרֶץ אֲפֵרַיִם וּמְנַשֶּׁה וְאֵת כָּל אֶרֶץ יְהוּדָה עַד הַיָּם הָאֲחֵרוֹן. וְאֵת הַנֶּגֶב וְאֵת הַכְּפָר בִּקְעַת יְרֵחוֹ עִיר הַתְּמָרִים עַד צֶעֶר"

בסוף פרשת האזינו ראינו שה' מצווה את משה לעלות להר נבו ולראות את הארץ. שם הסברנו שמשה ידע שיש בכח ראייתו אפשרות

להשפיע ברכה לעם ישראל, ולכן השתוקק לראות את הארץ לפני מותו, וכדברי הספורנו בפרשת ואתחנן: "ואראה את הארץ הטובה – אתן עיני בה לטובה בברכתי, שתהיה טובה לישראל לעולם".

הרמב"ן כותב סיבה נוספת לכך שהקב"ה הראה למשה את הארץ: "ומעם המראה הזאת אשר הראהו, בעבור שהיתה הארץ מלאה כל טוב... ומאשר היה גלוי לפניו רוב האהבה שהיה משה רבנו אוהב את ישראל, שימחו ברבות הטובה בראות עיניו". ה' מראה למשה את הארץ שהוא נותן לישראל, כדי לשמחו בראותו כמה טובה הארץ שיקבלו ישראל. משה מלא צער על כך שהוא עצמו אינו זוכה לכך, אך אין זה מונע ממנו לשמוח בטובתו של עם ישראל האהוב עליו יותר מנפשו.

"וַיֵּרְאָהוּ ה' אֶת כָּל הָאָרֶץ"

בפרשות ואתחנן והאזינו נאמר שמשה יראה את הארץ בעצמו: "ואראה", "וראה", ומכוח ראייתו ישפיע ברכה על ישראל כפי שראינו. אבל כאן נאמר: **"וַיֵּרְאָהוּ ה'"**, כלומר לא רק מכוח ראייה סתמית, אלא מכוח ראייה אלקית, נבואה עליונה. הקב"ה הראה למשה את כל מה שעתיד עם ישראל לעבור בארץ ישראל בימי עלייתו ובימי נפילתו עד סוף כל הדורות, כפי שכתב רש"י: **"הראהו ארצו בשלותה וחורבנה... כל המאורעות שעתידין ליארע לישראל עד שיחיו המתים"**.

וכך כתב בעל צרור המור:

"והזכיר 'את הגלעד עד דן ואת כל נפתלי', לרמוז שאף על פי שהראהו את כל הארץ בכללה ושם עינו עליה לטובה, הראהו גם בן מקומות מיוחדים שהיה צריך שיתפלל עליהם לפי הדברים העתידים להיות שם, כמו ארץ דן על עניין העגלים, ונפתלי מעניין סיסרא והמונו, וכן כל הדברים העתידים עד היום האחרון כמאמרם ז"ל."

כלומר, הקב"ה רצה לצרף לראייתו הטובה והמבורכת של משה גם את כח תפילתו האדיר, שבאמצעותו פעל משה במסירות נפש לאורך

כל הליכת ישראל במדבר. משה רבנו פעל בראייתו ובתפילתו באהבה ובדבקות לחבר כל שבט בישראל אל נחלתו, להקל מעליהם את סבלם ואת עונשם בזמנים של הדרדרות רוחנית ולעורר בהם רצון עז לשוב אל ה'.

פטירת משה ומעלותיו (פסוקים ה-ט)

מעבר מהנהגה ניסית להנהגה טבעית

נאמר בפסוק ה: **"וַיָּמָת שֵׁם מֹשֶׁה עֶבֶד ה' בְּאַרְץ מִזְרָאֵל עַל פִּי ה'"**
 פטירתו של משה אינה אירוע מקומי, אלא שינוי צורת ההנהגה וההתנהלות של עם ישראל בעולם. משה הנהיג את עם ישראל באופן ניסי, החל בניסי מכות מצרים והיציאה משם, ועד ניסי המדבר, המים המן והשלו וכדו'. אך בארץ ישראל עם ישראל צריך להיות מונהג בצורה טבעית, ולקדש שם שמים בתוך החיים הטבעיים - ולזה מתאימה מנהיגותו של יהושע. וכך כתב **מֶרֶן הָרֵב קוֹק** (מאורות הראי"ה - חנוכה ארבע פרשיות ופורים עמ' רלא):

"וַיָּמָת שֵׁם מֹשֶׁה" - משה רבנו ע"ה, היתה כל הנהגתו בדרך החשגחה והנס, על כן כל ימיו היו הניסים מתמידים, ומפני שבארץ ישראל בהנהגה תמידית היתה מדרגתם של ישראל מחייבת שתהיה על פי הטבע, על כן לא היה אפשר שיהיה הוא המביא, שהיתה הנהגתו נקבעת על פי הנס, על כן נפטר קודם כניסתם לארץ".

"מֹשֶׁה עֶבֶד ה'"

רבנו בחיי מבחין בהבדל בין תואר משה בתחילת הפרשה - **"אִישׁ הָאֱלֹקִים"**, לבין תוארו בסופה - **"עֶבֶד ה'"**, וכותב שהתואר 'עבד ה' הוא נעלה יותר ומבטא את שיא הקרבה האלקית שיכול בן אנוש להגיע אליה. וכך כתב:

"וימת שם משה עבד ה' - לא קראו 'עבד ה' בכל חמישה חומשי תורה עד שמת, ובחיי קראו 'איש האלקים'; זה למעלתו ולהשגתו, כי העבד רגיל אצל אדוניו ונכנס עמו בחדרי חדרים ומשמש לפניו תמיד".

משה רבנו זכה למעלה זו בזכות ענוותנותו הרבה, כפי שמעידה עליו התורה: "וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנִיז מְאֹד מִכָּל הָאָדָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה" (במדבר יב, ג). משה התמסר כל כולו לעבודת ה' כעבד המשרת את רבו.

"על פי ה'"

כתב רש"י: "בנשיקה". הכלי יקר (בראשית כג, ב) מבאר: "והוא לשון חיבור, וענינה כאשר תעלה מחשבתם ונשמתם ותדבק למעלה בשכל הפועל, כיון שעלה שוב לא ירד, כי תשא נשמתו מחוברת שמה". מיתתם של צדיקים גדולים אינה נובעת מחטא חלילה, אלא מתוך התעלות ודבקות בה' שחיי הגוף אינם יכולים להכיל. והמלבי"ם כתב: "רוצה לומר, מיתת משה לא היה על פי המבע... כי לא שלט בו הכליון... מיתתו היתה על פי ה' ומצוותו בלבד".

מבט למורה

במדרש (דברים רבה יא, ט) מופיע תיאור נשגב ומרגש של רגעי פטירתו של משה מן העולם:

"ירד הקב"ה משמי שמים העליונים לטול נשמתו של משה, ושלשה מלאכי השרת עמו, מיכאל וגבריאל וזנונאל, מיכאל הציע ממתו של משה, וגבריאל פרס בגד של בויץ מראשותיו, וזנונאל הניח כסות של מילת במראשותיו. באותה שעה עמד הקב"ה בראשו וזנונאל במרגלותיו, מיכאל מצד זה וגבריאל מצד זה. אמר לו הקב"ה למשה, משה השקף עיניך זה על גב זה, והשקף עיניו זה על גב זה. אמר לו הנח ירך על החזה, והניח ידו על החזה, הקף רגליך זה לזה, הקף רגליי זה על גב זה.

מיד קרא הקב"ה לנשמה מתוך גופו, אמר לה: בתי, מאה ועשרים שנה קצבתוך היותך בגופו של משה, עכשיו חגיע קצך לצאת, צאי אל תאחרי. אמרה לפניו: רבוננו של עולם, יודעת אני שאתה א-לֹוה כל הרוחות וכל הנפשות, נפש החיים והמתים מסורין בידך, ואתה יצרתני ונתתני בגופו של משה, ועכשיו יש גוף טהור בעולם יותר מגופו של משה, שלא נראה בו רוח סרוחה מעולם ולא רימה ותולעה ולא היה צר עין, לכן אני אוהבת אותו ואני רוצה לצאת ממנו! אמר לה הקדוש ברוך הוא: נשמה, צאי ואל תאחרי, ואני מעלה אותך לשמי השמים העליונים ואני מושיבך תחת כסא כבודי אצל כרוכים ושרפים וגדודים. אמרה לו: רבון העולמים! טוב לי להיות בגופו של משה יותר מכרוכים ומלאכים... בבקשה ממך תניחני בגופו של משה! באותה שעה נשקו הקדוש ברוך הוא ונמל נשמתו בנשיקת פה.

באותה שעה בכה הקב"ה עליו, אמר: 'מי יקום לי עם מרעים' (תהלים צד, מז) - מי יתפלל לפני על בני? ומלאכי השרת בוכים ואומרים: 'החכמה מאין תמצא... ונעלמה מעיני כל חי' (איוב כה, יב-כא). ושמים בוכים ואומרים: 'אבד חסיד מן הארץ' (מיכה ג, ב), והארץ בוכה ואומרת: 'וישר באדם אין' (שם), וכל סדרי בראשית בוכים ואומרים: 'הצדיק אבד ואין איש שם על לב' (ישעיהו נז, א). וחמה ולבנה בוכים ואומרים: 'בינו בוערים בעם' (תהלים צד, ח) וכל המזלות בוכים ואומרים: 'וכסילים מתי תשכילו' (שם). ורוח הקודש בוכה ואומרת: 'ולא קם נביא עוד בישראל כמשה' (דברים לה, י). וכשבקש יהושע רבו ולא מצאו, היה בוכה ואומר: 'הושיעה ה' כי גמר חסיד כי פסו אמונים מבני אדם' (תהלים יב, ב). ומלאכי השרת אומרים: 'צדקת ה' עשה', כל ישראל בוכים ואומרים: 'ומשפטיו עם ישראל' (דברים לג, כא). אלו ואלו היו אומרים: 'בוא שלום ינוחו על משכבותם הולך נכחו, (משלי י, ז), זכר צדיק לברכה ונשמתו לחיי עולם הבא. אמן כן יהי רצון, ברוך ה' לעולם אמן ואמן".

נאמר בפסוק ו: "וַיִּקְבֹּר אֹתוֹ בְּגִי בְּאֶרֶץ מוֹאָב מוֹל בֵּית פְּעוֹר וְלֹא יָדַע אִישׁ אֶת קְבֻרָתוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה"

משה זוכה למה שלא זכה אף בן אנוש, שה' בכבודו ובעצמו קבר אותו. רבנו בחיי מבאר כיצד קבר ה' את משה: "וענין הקבורה שקבר אותו הקב"ה, שנפתחה לו הארץ בדרך נס ונכנס שם ומת, ונסתמה אחרי כן".

הילקוט שמעוני (רמז תתקסה) מבאר, שמשה זכה לכך משום שהוא עצמו התאמץ להעלות את עצמות יוסף ממצרים, כפי שמתואר שם באריכות, ומסיים המדרש: "אמר לו הקב"ה אם בעיניך דבר קטן שעשית חסד, גדול הוא בעיני... ואף אני ארד בכבודי ובעצמי לעשות עמך חסד כשתפטר מן העולם". מכאן אנו לומדים על חשיבותה של גמילות חסד, שבעבורה זכה משה לקבורה כה מיוחדת ונעלה.

חז"ל (סוטה יד ע"א) אומרים: "דרש רבי שמלאי: תורה - תחילתה גמילות חסדים וסופה גמילות חסדים; תחילתה גמילות חסדים, דכתיב: 'ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם' (בראשית ג, כא); וסופה גמילות חסדים, דכתיב: 'ויקבר אותו בגיא'". התורה מופיעה בעולם עטופה בגמילות חסדים בתחילתה ובסופה.

מבט לתלמיד

עלינו לדבוק במידותיו של הקב"ה הגומל חסדים, כפי שאומרים **חז"ל** (סוטה יד ע"א):

"מאי דכתיב: 'אחרי ה' אלקיכם תלכו' (דברים יג, ה), וכי אפשר לו לאדם להלך אחר שכינה?! והלא כבר נאמר: 'כי ה' אלקיך אש אוכלת הוא' (שם ה, כד)! אלא, להלך אחר מידותיו של הקב"ה: מה הוא מלביש ערומים, דכתיב: 'ויעש ה' אלקים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם', אף אתה הלכש ערומים... הקב"ה קבר מתים, דכתיב: 'ויקבר אותו בגיא', אף אתה קבור מתים".

"ולא ידע איש את קברתו"

הרלב"ג בפירושו השני מסביר שהדבר נועד "להישיר [-] לכוון את הדעות] אל שכבר הגיע משה למדרגה מהחיים הנצחיים אחר הפרדו מהגוף שלא יתכן שתושג לאחד מהאנשים ולזה עשה השם יתעלה שגם מקום גופו לא נודע להעיר על זה הענין". מדרגתו של משה עליונה משל כל האדם, והדבר ניכר בכך שגם לאחר פטירתו מקום קבורתו לא נודע.

הרלב"ג (בתועליות, טו) מוסיף, כי הדבר היה נחוץ להשרשת נצחיות התורה:

"אולי יספק אחד [-] יהיה לאדם אחד ספק] ויאמר ולמה לא יתכן שם נביא אחר נביא-תורה כמשה, ואיך נזרה התורה שלא תשתנה התורה הזאת לעולם ולא תקבל תוספת ולא חסרון... הנה התשובה בזה כי אין שם אחר ישוה למשה בזה הענין כי נבואתו זאת התוריית היא נוהגת כמנהג הנפלאות ואין זה כח לנביא במה שהוא נביא אם לא היה זה על דרך פלא... ולזה יסוד ממנו זה הספק".

הדגשת ייחודו של משה רבנו מונעת את אפשרות הטענה שיתכן שנביא אחר ישנה את דבריו.

בפירושו הראשון ביאר **הרלב"ג** טעם נוסף להעלמת מקום קבורת משה:

"והנה עשה זה השם יתעלה כי אולי אם נודע מקום קברו, יטעו הדורות הבאים ויעשו ממנו א-לוה מצד מה שנתפרסם מהנפלאות שעשה. הלא תראה כי גם בנחש הנחשת שעשה משה טעו בו קצת ישראל מצד מעלת מי שעשאו".

קברו של משה נעלם מעיני כל חי משום שאין הקב"ה חפץ שבמשך הדורות תתפתח סגידה אל משה, כאילו יש לו כוחות משל עצמו. הדבר עלול להביא לתפיסה הקרובה לאלילות, ומלבד זאת הוא גם מסיח את הדעת מן העיקר: עיקר עניינו של משה אינו דמותו עצמו, אלא המורשה

שהוא הנחיל לדורות - התורה האלקית שמסר לעם ישראל, והמוסר והמידות שעליו ללכת לאורם.

נאמר בפסוק ז: "וּמֹשֶׁה בֶּן־מֶאֱהָ וְעֶשְׂרִים שָׁנָה בָּמָתוֹ לֹא כָהָתָה עֵינָיו וְלֹא נָס לִחָה" נָס לִחָה

חיי קדושה ודבקות בתורה מזככים את גופו של אדם עד כדי כך שהנשמה יכולה להתפשט בו כמעט בלא שום חציצה. זיכוך כזה נותן חיות, כח ורעננות בצורה היוצאת מגדר הטבע.

מבט למורה

כך נאמר בספר הכוזרי (מאמר ראשון סעיפים מא-מג) ביחס למשה רבנו:

"אמר החבר: ואם ימצא אדם שיבא באש ולא יזק בו, ויעמד מבלי מאכל ולא ירעב, ויהיה לפניו זהר שאין העין יכולה להסתכל בו, ולא יחלה ולא יחלש, ובאשר יגיע אל תכלית ימיו, ימות לרצונו, כמי שיעלה על ממתו לישון ויישן בעת ידוע ובשעה ידועה... הלא המעלה הזאת נפרדת בעצמה ממעלת בני אדם.

אמר הכוזרי: אבל המעלה הזאת אלקית מלאכותית [- מלאכותית] אם היא נמצאת, וזה מדין הענין האלקי, לא מן השכלי ולא מן הנפשי ולא מן הטבעי.

אמר החבר: אלה קצת תארי הנביא אשר אין עליו חולק".

היותו של משה חסין מפגעי הזקנה מלמדת על מדרגתו הרוחנית העליונה.

נאמר בפסוק ח: "וַיִּכְבְּדוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת מֹשֶׁה בְּעֶרְבַת מוֹאָב שְׁלֹשִׁים יוֹם וַיָּתֶמוּ יָמֵי כָכִי אֲבֹל מֹשֶׁה"

על גודל צערם של ישראל בהלקח משה רבם, שהוציאם ממצרים,

קרע להם את היס, נתן להם את התורה, והנהיגם במסירות במשך ארבעים שנות הליכתם במדבר, אומר האברבנאל:

"היה בכיתם בעגמת נפש וכאב לב... בשברון לב ובעצבון גדול... בהיות על כל אדם שלושה [ימים] לבכי, היה ראוי שיהיו על משה שלושים יום כי גם כל ימיהם היה ראוי שיתאוננו על הפרד מעליהם תורתו ונבואתו וכל טובותיו... על ארון הנביאים לא היו מסכימים במספר המוגבל ההוא [- שלושים יום, כפי שהתאבלו על אהרן] ולא היו ישראל מפסיקים בבכיה אם לא שיהושע הפסיקם... שמעו בקולו לבלות בכי ולהתם מספר כי בזה יתמו ימי בכי אבל משה ולא כפי רצון העם והרגש צערם".

כלומר, הצער של ישראל על משה היה רב כל כך, עד שאם יהושע לא היה מפסיק אותם, הם היו ממשיכים להתאבל על משה כל ימיהם. וממשיך האברבנאל:

"ובספרי אמר... כיון שמת משה היה יהושע בוכה ומצער ומתאבל עליו והיה אומר אבי אבי, רבי רבי... והיה מתאבל עליו ימים הרבה עד שאמר לו הקב"ה עד כמה אתה מתאבל והולך לך, וכי לך בלבד מת משה, והלא לא מת אלא לי שמיום שמת אבל גדול הוא לפני... שלא היה ראוי להתאבל על משה רבינו מפני דברים פרטיים... כי אם על הענין הכולל שאחרי שנסתלק הרועה הנאמן החזק מצאום רעות רבות וצרות... שהיה תמיד עזר לישראל... ולא היה כבר משה חי לבקש עליהם רחמים".

מיתת משה גרמה חסרון כללי בעולם, כביכול גם אצל הקדוש ברוך הוא, משום שמשה היה רועה נאמן לישראל - תמיד לימד עליהם זכות ותמיד ביקש עליהם רחמים.

מבט לתלמיד

ראוי לערוך בכיתה מספד על משה רבנו (כמו על אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב, רחל ולאה, מרים ואהרן) ולציין את מעלותיו.

נזכיר בקצרה חלק מהן (ברשימה זו הובאו רק דברים המפורשים בתורה; בדברי חז"ל והמפרשים ישנן תוספות רבות): משה ניכר כבר בלידתו לטובה; הוא ויתר על כל מנעמי המלכות בשביל לראות בשלום אחיו מרוב אהבתו אותם ודאגתו להם; הרג את המצרי שהתעלל בעברי ובכך התחייב מיתה על ידי פרעה; הצטער מאוד בראותו אנשים עברים ניצים והוכיח את הרשע שהרים יד על חברו; הושיע את בנות יתרו מן הרועים ואף השקה צאנן; התגעגע לאחיו בני ישראל (כפי שעולה מקריאת שם בנו הראשון גרשום); הכיר טובה לה' על כך שהצילו מחרב פרעה (כפי שעולה מקריאת שם בנו השני אליעזר); בענוותנותו סירב לקבל את השליחות להצלת ישראל; נכנס לארמון פרעה בלי פחד פעם אחר פעם כדי לשכנעו לשלוח את ישראל; פעל את האותות והמופתים במצרים; קרע את ים סוף; עלה למרום לקבל את התורה; לא אכל ולא שתה ארבעים יום וארבעים לילה (שלוש פעמים); סירב להצעה להשמיד את ישראל ולהוציא ממנו את עם ה'; התאמץ בכל כוחו ללמד זכות על ישראל ולהביא את ה' לסלוח להם, ואף ויתר על חלקו בעולם הבא לצורך זאת; הנהיג את ישראל באהבה ובמסירות אין קץ למרות תלונותיהם, קושי עורפם וכפיות טובתם; זכה למעלה עליונה של נבואה למעלה מכל הנביאים - פנים אל פנים, במראה ולא בחידות; נקרא "איש האלקים". למרות כל אלו היה ענו מכל האדם אשר על פני האדמה.

נאמר בפסוק ט: "וַיְהִי־שָׁעָ בֶּן־נֹן מֵלֵא רוּחַ חֲכָמָה בִּי סִמְךָ מֹשֶׁה אֶת יָדָיו
עָלָיו וַיִּשְׁמְעוּ אֵלָיו בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲשׂוּ כְּאֲשֶׁר צִוָּה ה' אֶת מֹשֶׁה"

האלשיך הקדוש מסביר את הקשר בין פסוק זה לקודמו בכך שהימצאות יהושע בתפקיד המנהיג ניחמה את ישראל מאבלם על משה, מכיוון שהוא היווה המשך ישיר לדמותו ולתורתו של משה. וכך כתב:

"וַיְהִי־שָׁעָ בֶּן־נֹן מֵלֵא רוּחַ חֲכָמָה, והיה מאשר 'סמך משה את ידיו
עליו'. בזה שתו כוס תנחומין, באומרים כי אין צריך לומר שחכמתו
[של משה] לא חסרה מן העולם, כי אם שגם זה היה על ידי
אצילות שפע ברכת סמיכות ידו, בזה היה בעיניהם כאילו עודנו
חי, ומה להם עוד לעצבים ולהתאבל עליו עוד... ואז כל כך
התנחמו ממשה, שהיה נראה להם כאילו עוד משה קיים. כי הנה
'וישמעו אליו ויעשו כאשר צוה ה' את משה', שהיו דבריו נראים
להם כמו עוד משה קיים, שהיה 'אשר צוה ה' את משה' - כי
היה בעיניהם כאילו הוא משה שעודנו קיים ומצוה להם מפי ה'".

מעלות נבואת משה (פסוקים י-יב)

כתב הרש"ר הירש:

"שלושת פסוקי הסיום האלה ממביעים את חותם האמת על תורת
ה' שנמסרה ביד משה, ומאשרים את היותה בלתי ניתנת לפגיעה
ולשינוי, לנצח".

נאמר בפסוק י: "וְלֹא קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה אֲשֶׁר יָדָעוּ ה' פָּנִים
אֶל פָּנִים"

מדרגת משה היתה עליונה ונשגבה, כדברי המשנה שכיר:

"כל עניינו היה נסי לא טבעי, כי אי אפשר בטבע האדם להשיג

שלימות כזה אשר השיג משה רבנו ע"ה... ועל זה רמזה התורה
'ולא קם נביא עוד כמשה', דהתורה הודיענו דמעלת משה היה
למעלה מן המבע".

כתוצאה מכך, גם נבואת משה היתה שונה באופן מהותי מנבואות
שאר הנביאים. וכך מפרש הספורנו את הפסוק: "לא הגיע שום נביא
למדרגת נבואתו ובוזה התבאר שאין נביא רשאי לחדש דבר מעתה, על דרך
אמרם אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אלא אם כן גדול ממנו בחכמה
ובמנין". מכיון שמעלת נבואת משה עליונה משאר הנבואות, אין בכח
אף אחד מהנביאים לבטל את נבואתו.

מבט למורה

הרמב"ם (יסודי התורה ז, ו) מסכם את נקודות השוני בין משה
לשאר הנביאים:

"משה רבנו - רבן של כל הנביאים. ומה הפרש יש בין נבואת
משה לשאר כל הנביאים?

[א] שכל הנביאים בחלום או במראה, ומשה רבנו מתנבא
והוא ער ועומד, שנאמר: 'ובוא משה אל אהל מועד לדבר
אתו וישמע את הקול' (במדבר י, פט).

[ב] כל הנביאים על ידי מלאך, לפיכך רואים מה שהם רואים
במשל וחידה. משה רבנו לא על ידי מלאך, שנאמר: 'פה אל
פה אדבר בו' (במדבר יב, ח), ונאמר: 'ודבר ה' אל משה פנים
אל פנים' (שמות לג, יא), ונאמר 'ותמונת ה' יביט' (במדבר שם),
כלומר שאין שם משל אלא רואה הדבר על בוריו בלא חידה
ובלא משל...

[ג] כל הנביאים יראים ונבהלים ומתמוגגין [- מזדעזעים
בעת הנבואה], ומשה רבנו אינו כן, הוא שהכתוב אומר:
'כאשר ידבר איש אל רעהו' (שמות לג, יא), כלומר כמו שאין
אדם נבהל לשמוע דברי חבירו כך היה כח בדעתו של משה
רבינו להבין דברי הנבואה והוא עומד על עומדו שלם.

[ד] כל הנביאים אין מתנבאים בכל עת שירצו. משה רבנו אינו כן, אלא כל זמן שיחפוץ - רוח הקודש לובשתו ונבואה שורה עליו ואינו צריך לכוון דעתו ולהודמן לה שהרי הוא מכוון ומזומן ועומד כמלאכי השרת, לפיכך מתנבא בכל עת... ונקשרה דעתו לצור העולמים ולא נסתלק מעליו ההוד לעולם וקרן עור פניו ונתקדש כמלאכים".

מעלת משה – בזכות עם ישראל ולמענו

לכל מעלותיו הגדולות זכה משה, לא בזכות עצמו בלבד, אלא בעיקר מכוח עם ישראל ולמענו, כמו שמדייק **אור החיים הקדוש** מלשון הפסוק **"בְּיִשְׂרָאֵל"**, וכך כתב: **"ואומרו 'בישראל' רמז שכל השנת נבואתו היתה באמצעות ישראל, וצא ולמד מהשנים שהיו ישראל נוזפים - לא נדבר עימו ה'", וכפי שכתב רש"י לעיל (ב, טז): "שכל ל"ח שנה שהיו ישראל נוזפים לא נתייחד עמו הדיבור בלשון חיבה פנים אל פנים ויישוב הדעת, ללמדך שאין השכינה שורה על הנביאים אלא בשביל ישראל".** וכך אמרו בגמרא (ברכות לב ע"א): **"וידבר ה' אל משה לך רד"** (שמות לב, ז). מאי **"לך רד"**? אמר רבי אלעזר: אמר לו הקב"ה למשה: משה, רד מגדולתך! כלום נתתי לך גדולה אלא בשביל ישראל - ועבשיו ישראל חטאו, למה לך גדולה?". וכתב הכוזרי (ב, נו): **"לא היתה מעלתם בעבור משה אבל מעלת משה היתה בעבורם"**. דמותו המופלאה של משה רבנו שואבת את כוחה ממעלתו העליונה של עם ישראל.

נאמר בפסוק יא: **"לְכָל הָאֵתָת וְהַמוֹפְתִּים אֲשֶׁר שָׁלַח ה' לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לְפָרְעָה וּלְכָל עַבְדּוֹ וּלְכָל אֶרְצוֹ"**

פסוק זה בא להורות שלא רק נבואותיו של משה היו במעלה גבוהה משל שאר הנביאים, אלא אף האותות והמופתים שעשה היו גדולים ומשמעותיים יותר משל כל הנביאים שקמו בישראל, כפי שכתב הרמב"ן:

"אמר שלא קם נביא עוד בישראל כמשה אשר ידעו ה' פנים אל

פנים ולעשות אותות ומופתים ביד חזקה ומורא גדול כמשה, ואם עשו מקצת מהם, לא הגיעו לרובם ולא למעלה הגדולה שבהם, כי לא היה כיום סיני לפניו ואחריו, ובן לא הגיעו אותות הנביאים לזמן הגדול [–] הניסים שעשו הנביאים לא התקיימו זמן רב כל כך] אשר הגיע הוא עליו השלום, כי אות המן תמידי ארבעים שנה, ועמוד האש והענן, גם הבאר והשלו על דעת רבותינו (תענית ט ע"א), ולכתם המדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים, ולא חסרו דבר".

הרמב"ן מביא הבדל נוסף בשם **המדרש**: "והנה גם לשאר הנביאים נעשו אותות ומופתים, כאלהו ואלישע שעשו מופתים רבים, אבל ההפלה למשה רבנו בהם אמרו במדרש, כל הנביאים כולם היו עושים ניסים על ידי תפילה, כחמה ליהושע, ובן הצרפית ועצירת גשמים ל אליהו, ובן השונמית לאלישע, אבל משה מיד היה עושה". כלומר האותות והמופתים שחוללו שאר הנביאים התרחשו מכח תפילתם, אך אלו שחולל משה התרחשו מיד עם אמירתו עליהם, מבלי שהיה צריך להתפלל על כך.

נאמר בפסוק יב: "ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל"

פסוק זה ממשיך לתאר את ייחודיותו של משה: לא קם עוד נביא שחולל ניסים כמו אלו שחולל משה, שחשפו את ידו הגדולה של הקב"ה והטילו את מוראו על הכל. וכך פירש **הרמב"ן**:

"ולכל היד החזקה" - קריעת ים סוף, שנאמר בו וירא ישראל את חיד הגדולה' (שמות יד, לא), 'ולכל המורא הגדול' - מעמד הר סיני, שנאמר בו: 'לבעבור תהיה יראתו על פניכם' (שם כ, יז). ולפיכך הזכיר באלו שנעשו לפני כל ישראל - שכבר הזכיר כל הנעשה לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו. ובספרי: 'ולכל היד החזקה' - זו מכת בכורות, שנאמר בו: 'כי ביד חזקה ישלחם' (שם ו, א) ...".

מכת בכורות, קריעת ים סוף ומעמד הר סיני היו אירועים היסטוריים

שאין דומה להם והם נעשו לעיני כל ישראל. ניסים בקנה מידה זה הם נחלתו הבלעדית של משה רבנו.

כך חותמת התורה את תיאור אישיותו הגדולה ובעלת שיעור הקומה העצום של הנביא שהוריד אותה משמים - קיבלה מהקב"ה ומסרה לעם ישראל. בחתימה זו מונחת גם אמירה ברורה המעידה על אמיתתה של התורה - משה רבנו חולל מופתים יוצאי דופן לעיני כל ישראל, וכך כולם עדים לאמיתת נבואתו ולאמיתת התורה שמסר לישראל. דמותו ומורשתו של משה "איש האלקים", המנהיג הגדול, תמשכנה ללוות את עם ישראל ולהאיר את דרכו לדורי דורות.

רעיונות מרכזיים בפרק לד

ראיית משה את הארץ מהר נבו

- **ראייתו של משה** – ה' הראה למשה את הארץ כי לראייתו יש כח השפעה מבורך על העם והארץ.
- **ה' רצה לשמח את משה לפני מותו** – ולכן הראה לו את שפע טובה של הארץ, כדי שישמח בטובתם של ישראל.
- **ה' הראה למשה את עתידות ישראל** – בשלוותם ובחורבנם, כדי שיתפלל עליהם.

פטירת משה ומעלותיו

- **התחלפות ההנהגה** – פטירתו של משה אינה אירוע מקומי, אלא שינוי צורת ההנהגה וההתנהלות של עם ישראל בעולם. משה הנהיג את עם ישראל באופן ניסי, ולעומת זאת בארץ ישראל עם ישראל צריך להיות מונהג בצורה טבעית, ולקדש שם שמיים בתוך החיים הטבעיים – ולזה מתאימה מנהיגותו של יהושע.
- **משה עבד ה'** – בשלב השיא של משה רבנו, לפני פטירתו, הוא זוכה לתואר "עבד ה'", המציין את המעלה הגבוהה ביותר: משה היה קרוב ורגיל אצל הקב"ה כעבד שהוא בן בית. לתואר זה זכה משה מפני ענוותנותו, שהחשיב עצמו כעבד והתמסר כולו לקיום רצון ה'.
- **"ויקבור אותו"** – משה זכה לכך שה' בכבודו ובעצמו יקבור אותו, מפני החסד שעשה עם יוסף בכך שטרח למצוא את עצמותיו ולהעלותן ממצרים; מכך רואים את חשיבותו הגדולה של מעשה

חסד, ולומדים כי מוטל עלינו לדבוק במידותיו של הקב"ה ולהיות גומלי חסדים.

- **משה נבדל מכל האדם** – לכן בשונה מכל אדם, מקום קבורתו לא נודע. גם בזה ניכרת מעלת נבואתו הנבדלת מנבואת שאר הנביאים.
- **משה נבדל מכל האדם גם בגופו** – בזכות דבקו של משה בתורה וקדושתו העליונה, נשמתו זיככה את גופו הפיזי ונתנה בו כח, חיות ורעננות יוצאים מגדר הטבע.

מעלות נבואת משה

- **נצחיות התורה** – מכיון שמשה היה מיוחד משאר הנביאים, ונבואתו היתה עליונה מנבואת שאר הנביאים, אין בכוחו של אף נביא אחר לערער על תורת משה.
- **מעלת משה על פני שאר הנביאים** – משה התייחד בכך שיכל לקבל נבואה בכל עת שירצה, בהקיץ ולא בחלום, במראה ברור ולא בחידה ובמשל, ובהיותו עומד על עומדו ולא בערפול חושים ועילפון. גם הניסים שחולל היו בולטים בעוצמתם ובמשך הזמן שהם נמשכו לעומת הניסים שחוללו שאר הנביאים.
- **מעלת משה בזכות עם ישראל ולמענו** – משה זכה לכל מעלותיו בזכות עילוים וסגולתם של ישראל.

סיכום פרשת וזאת הברכה

ברגעיו האחרונים של משה רבנו, בעומדו להיפרד מישראל, צאן מרעיתו, הוא חפץ בכל ליבו לברכם שיצליחו למלא את ייעודם בארץ חייהם.

קודם שמשם מברך את ישראל, הוא מפרט את המעלות שמכוחן הם ראויים לשפע הברכות שהוא עומד להרעיף עליהם: ראשית, הם **קיבלו על עצמם את תורת ה'** (בניגוד לכל העמים שסרבו לקבלה). הקדוש ברוך הוא אף **מחבב אותם** כי הם עתידים **לקיים את התורה בנאמנות לאורך כל הדורות**. כמו כן, ייעודם הוא **לפרסם את מלכות ה' בעולם**. בגלל כל אלה הם בוודאי ראויים לכל הברכות.

ברכותיו של משה לישראל מציבות בפני כל שבט את התכלית והמגמה שעליו לממש בפועל בחייו בארץ ישראל. חלוקת עם ישראל לשבטים אינה טכנית אלא מהותית: לכל שבט יש אופי משלו ותפקיד המיוחד לו. הצירוף של כל השבטים, תוך שמירה על ייחודיותו של כל אחד מהם, יוצר את הפסיפס השלם, האחדותי והמגוון, של עם ישראל. משה ברך כל שבט בהתאם לתכונתו המיוחדת, שילך בדרך המיועדת לו ויממש את יכולותיו, לתועלת עם ישראל כולו.

הקב"ה מראה למשה את הארץ, כי לראיתו יש השפעה מבורכת על העם והארץ. בנוסף, ה' הראה למשה את עתידות עם ישראל, את שלוותו ואת חורבנו, כדי שמשם יתפלל על עמו וישפיע עליו ברכה וטובה.

משה נפטר בהר נבו ולא נכנס לארץ כי הנהגתו היתה ניסית, ובארץ שוררת הנהגה טבעית. להנהגה זו מתאים יהושע.

בזכות דבקו של משה בתורה וקדושתו העליונה הוא הזדכך עד שזכה לחיים, כח ורעננות יוצאים מגדר הטבע. גם **נבואתו של משה**

היתה עליונה מנבואת שאר הנביאים. כדי להבליט את נבדלותו משאר בני האדם לא נודע מקום קבורתו.
אף שמושה נפטר, תורתו, רוחו וברכותיו ממשיכות ללוות את ישראל לאורך כל הדורות.

לעילוי נשמות
ראשי משפחתנו

אבינו וסבנו האהוב

בנימין זאב

בן נפתלי הרצקה

ורצברגר ז"ל

אוד מוצל מאש

אוהב תורה ומוקיר רבנן

מבוני הארץ, חולם ולוחם,

ראה בטוב ירושלים כל ימיו

וזכה להסתופף בחצרות קדשה

באחרית ימיו

היה מבאי הבית הגדול של ת"ת מורשה

חולך תמים ופועל צדק,

ודובר אמת בלבבו

נלב"ע י"ט בחשוון התשפ"א

♦

אמנו וסבתנו האהובה

קריינדל עטרה

בת משה (לבית זילברשטיין)

ורצברגר ז"ל

אוד מוצל מאש

זכתה לעלות לארץ

לבנות בה את ביתה,

ולחקים משפחה לתפארת,

מתוך אמונה ואהבה

אשת חיל עטרת בעלה

צופיה הליכות ביתה

ותורת חסד על לשונה

נלב"ע כ"ג באדר התשע"ז

לעילוי נשמות
הבחור הקדוש
אשר אהרן גרוס הי"ד
בן אלכסנדר נחמן גרוס ז"ל
תלמיד ישיבת שבי חברון

נרצח בידי בני עזולה
בכ"ז בתמוז תשמ"ג
בעיר האבות חברון תובב"א

♦♦♦

לזכרון עולם בהיכל ה'

לעילוי נשמות
ר' שלמה בן סאלם **טביב ז"ל**

איש ישר דרך אוהב תורה ומוקיר רבנן
גידל וחינך את בניו ובנותיו
לתורה, מצוות, מעשים טובים ויראת שמים

נלב"ע ד' בסיון התש"ע

♦

ולעילוי נשמות
מארי **סאלם בן בנימין דקל ז"ל**
מארי **סאלם טביב ז"ל**
מרת **גזאל בת חיים טביב ז"ל**
מרת **שרה זהרה בת יהודה דקל ז"ל**
תחי נפשים צרורה בצרור החיים
מקדישים משפחת המנוחים